

TİMUR'UN GÜNLÜĞÜ

-TÜZÜKÂT-I TİMUR-

SAHİBKIRAN EMİR TİMUR MUHAMMED TARAĞAY BAHADIROĞLU

Bu kitap Timur'un kendi ağzından saltanat mücâdelesini, orduyu ve devleti yönetme ilkelerini, toplum görüşünü, din anlayışını, felsefesini ve kişisel ideallerini anlatır. Bu eserin "Melfuzât" denen kısmında Timur, ilk saltanat kavgasından son Ankara Savaşı'na kadar gerçekleşen olayları kendi perspektifinden otuz bir fasıl (kengeş) içinde hikâye eder. Eserin ikinci bölümü olan "Tüzükât" kısmında ise, devlet kurma ve yönetme ilkeleri ve onun uygulamalarını ortaya koyar.

Tüzükât sadece bir tarih eseri değildir; aynı zamanda Timur'un başarılı bir asker, bir devlet adamı ve bir lider olarak temel ilkelerini içeren bir rehber kitaptır. Onun, iyi tetkik edildiğinde hayatta öncü olmak isteyen müteşebbis, işadamı, yönetici, siyasetçi ve aile reisi gibi herkesin prensip edinebileceği ilkeleri içerdiği görülür. Timur bu kitapta başarısının sırlarını vermekte ve sağlam bir devlet kurabilmenin esaslarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan *Tüzükât*, adalet esaslı bir devlet oluşumunda önemli rol oynayacak düşünceye kaynaklık edecektir.

*Timur gibi insan cihana gelmedi,
Onun gibi bir oğlu analar doğurmadı.*

*Onun hakkında güzel söz çoktur,
Kötülüğünü söyleyenler de olur.*

*Yazıp bu kitabın içine yaptıklarını,
Beyan eylemiştir cümle işlerini.*

Ali Han Töre Saguni

insan yayınlari

SAHİBKIRAN EMİR TİMUR MUHAMMED TARAĞAY BAHADIROĞLU

TİMUR'UN
GÜNLÜĞÜ

-TÜZÜKÂT-I TİMUR-

insan yayınlari

insan yayınları : 517
tarih dizisi : 19

Copyright©**insanyayinlari**

birinci baskı, 2004
ikinci baskı, 2010

yayıncı sertifika no: 12381
isbn 978-975-574-534-3

timur'un günlüğü
-tüzükkât-ı timur-
sahibkiran emîr timur muhammed
tarağay bahadıroğlu

hazırlayanlar
kutlukhan şakirov-adnan aslan

içdüzen
mürettibhane

kapak düzeni
yunus karaaslan

baskı-cilt
istanbul matbaacılık
www.istanbulmatbaa.com

insan yayınları
mehmet akif cad.
kestane sok. no: 1 güngören/istanbul
tel: 0212. 642 74 84 faks: 0212. 554 62 07
www.**insanyayinlari.com.tr**
insan@insanyayinlari.com.tr

TİMUR'UN GÜNLÜĞÜ

-Tüzükkât-ı Timur-

SAHİBKIRAN EMİR TİMUR MUHAMMED
TARAĞAY BAHADIROĞLU

Hazırlayanlar

Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan

insan yayınları

EMİR TİMUR

Timur (Çağatayca: Temur) batıda bilinen ismiyle Tamerlan, Büyük Timur İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Babası Muhammed Tarağay Bahadır, bir Türk aşireti olan Barlasların lideriydi. Annesi Buharalı asil bir aileden Tekine hanımdır. 9 Nisan 1336 senesinde Maverâünnehir'de Keş (Şimdiki Özbekistan'ın Şehrisebz) şehrine bağlı Hoca Ilgar Köyünde doğdu. Erken yaşta siyasete girdi. Tahta talip Emîr Hüseyin ile birlikte Moğolistan Hükümdarı Tuğluk Timur'a karşı mücadele verdiler. Türk dilini ve kimliğini benimsemiştir. Saltanatı sırasında Türk edebiyatı büyüme ve gelişme göstermiştir. Çağatay Türkçesini Farsça ile birlikte resmi dil haline getirmiştir.

Timur, 1360'ta Maverâünnehir'de önemli bir üne sahip oldu. 1369'da, Emir Hüseyin ile arası açılan Timur, onun ölümünden sonra ülkeye tek başına hâkim oldu; yedi senede İran'ı hâkimiyeti altına aldı. Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab'ı ele geçirdi. 1371 ve 1379 yıllarında yaptığı seferlerle Harezmi kendine bağladı. 1399'da Kuzey Hindistan'ı zapt etti. Emîr Timur, 1400'de Ermenistan ve Gürcistan'ı, 1401-1402'de Suriye'yi aldı. Sonra Memlukluları bozguna uğrattı ve 1401 Haziran'ında Bağdat'ı ele geçirdi. Yıldırım Bayezid ile yaptığı 1402 Ankara Savaşı sonunda bazı Osmanlı topraklarını hâkimiyeti altına aldı. Böylece Çin'e ve Delhi'ye kadar bütün Asya'yı, Irak, Suriye ve İzmir'e kadar Anadolu'yu aldı. 200.000 kişilik bir ordunun başında Çin'e sefere giderken, 18 Şubat 1405'te Sir Derya yakınlarındaki Otrar'da vefat etti.

Timur, Mâverâünnehr'i şehirleştirmeye çok önem verdi. Obaları iskân etti. Su kanalları inşasıyla toplumu tarıma geçirdi. Büyük şehirleri ticaret yollarına bağladı. Fetihleriyle âlimleri, sanatkârları Orta Asya'ya topladı. Timur, Teftazânî gibi âlimleri meclisinde bulundurur, nasihatlerini dinledi. Pek çok medrese ve kütüphane yaptırdı. Bilhassa başkent Semerkant şehrini imar etti. Burada pek çok sanat eserleri yaptırarak, onu örnek ve zengin bir şehir hâline getirdi. Tüzükât-ı Timur adıyla yasalar çıkardı ve kendi tarihini kendi yazdı. Çağatay dilinde yazdığı bu kitaplar Farsça'ya ve Avrupa dillerine de tercüme edildi. Avrupa edebiyatında kendisine geniş yer verilmiş, 16. yüzyıldan itibaren hakkında pek çok eser neşredilmiştir.

İçindekiler

Sözbaşı	9
Tercümandan	17

BİRİNCİ BÖLÜM

MELFÛZÂT	21
TİMUR TÛZÛKLERİ	
Tedbirlere ve Kengeşler	23
Tuğluk Timur Han'la görüştüğünden sonra gönlüme gelen ilk kengeş	27
Devlet'in kuruluşu öncesinde yaptığım ikinci kengeş	28
Saltanatımı yolunda yaptığım üçüncü kengeş	31
Saltanatımın ilk devrinde yaptığım dördüncü kengeş	32
Harekete geçmeden önce yaptığım beşinci kengeş	34
Hareket zamanında altıncı kengeş	35
Hareket günlerinde yaptığım yedinci kengeş	37
Ceta leşkerini kırmak maksadıyla yaptığım sekizinci kengeş	38
Saltanatı kurma yolunda dokuzuncu kengeş	39

Saltanatımı kuvvetlendirecek onuncu kengeş	40
Saltanata revaç vermek için yaptığım on birinci kengeş	41
Leşkerimi ittifaka getirmek için yaptığım on ikinci kengeş	42
Ceta ve İlyas Hoca leşkerini kırmak için yaptığım on üçüncü kengeş	44
Beni ele geçirmeyi isteyen Emîr Hüseyin'in mekir hilesinden kurtulmak için yaptığım on dördüncü kengeş	50
Turan topraklarını düşman kalıntılarından arındırmak için yaptığım on beşinci kengeş	51
Bana kötülükler yapıp sonradan korkan ve yaptıklarından dolayı "Timur bizi öldürecek" diye vehimde bulunanları kendime dost edinmek için yaptığım on altıncı kengeş	53
Horasan başkenti (Hirat'ın) fethinde yaptığım on yedinci kengeş	53
Seistan, Kandahar, Afganistan ülkelerinin fethinde yaptığım on sekizinci kengeş	54
Orushan'ı kırarak Deşt-i Kıpçak'ı tabi kılmak için yaptığım on dokuzuncu kengeş	55
Giyân, Cürçân, Mâzenderân, Azerbaycan, Şirvan, Fars, Irak ülkelerinin fethinde yaptığım yirminci kengeş	55
Fars ülkesi pâyitahtı (Şiraz'ı) ve Irak'ın kalan kısmını almak için yaptığım yirmi birinci kengeş	56
Deşt-i Kıpçak Han'ı Toktamış'ı yenmek, O'nu tümüyle yok etmek için yaptığım yirmi ikinci kengeş	57
Dâr'us-selâm Bağdad'ın, Arap Irakı'nın fethi için yaptığım yirmi üçüncü kengeş	58
Toktamış Han'ı yok etmek için yaptığım yirmi dördüncü kengeş	59
Hindistan'ı tabi edişte yirmi beşinci kengeş	59
Hindistan paytahtı Dehlî'ye leşkerle yürümede yirmi altıncı kengeş	61
Hindistan yolunu Afganlardan arındırmada yirmi yedinci kengeş	62
Delhi hâkimi Sultan Mahmud ve Malu Han'ı kırmada yirmi sekizinci kengeş	62
Gürcistan ülkelerinin fethinde yaptığım yirmi dokuzuncu kengeş	63
Mısır, Şam ülkelerinin fethinde yaptığım otuzuncu kengeş	64
Rum vilâyetlerini tâbi kılp, Kayser ordusunu kırmada yaptığım otuz birinci kengeş	66

İKİNCİ BÖLÜM

TÜZÜKÂT	69
Bana Türk-Tacik, Arap-Acem taifelerinden sığınıp gelenler tüzüğü	85
Saltanatımı öz irademde tutma tüzüğü	86
Sipahi sağlama tüzüğü	88
Sipahilere aylık verme tüzüğü	89
Sipahilere ücret taksim etme	90
Oğul ve torunlar maaşı tertibi	91
Oğullar, torunlar, akrabalar, emirler, vezirlere yönelik siyaset tüzüğü	92
Vezir tutma tüzüğü	94
Emirlik ve valilik tüzüğü	97
Sipahileri ast mertebeden üst dereceye terfi ettirme tüzüğü	99
Emirler, vezirler, sipahi ve raiye'ye ödül ve mertebe verme tüzüğü	101
Davul ve bayrak verme tüzüğü	103
Sipahilerin silah ve levâzımât tüzüğü	104
Savaş ve barış zamanında bekçilik ve meclislere hazırlanma tüzüğü	105
Vezirler hizmetlerinin tüzüğü	106
Ulus, koşun ve tümenler emirlerine dair tüzük	107
Askerin beyine karşı ve beyin askerine muamele tüzüğü	109
Dost-düşmana muamele tüzüğü	111
Saltanat sarayında oturma ve yer alma tüzüğü	112
Mülk fethetme ve cihangir olma tüzüğü	113
Hükümet tutma tüzüğü	116
Mülk ve memleket, sipahi ve raiye ahvâlından haberdâr olma tüzüğü	117
Türlü memleket ahaliyle münasebet, onların ahvâlından haberdâr olma ve de din büyükleri, evliyâ mezarlarını onarma, vakıf ve nezir işlerini düzenleme tüzüğü	119
Raiyeden mal-haraç tahsil etme, memleketi düzeltme ve geliştirme, onun abadanlığı ve güvenliğini sağlama tüzüğü	120
Cenk-savaş, muhârebe meydanına girme ve çıkma, saf düzenleme ve leşker kırma tüzüğü	123
Kahraman askerlerimin saf tutma tüzüğü	126

Minyatür, Resim ve Haritalar 132-150

İNDEKS 151

SÖZBAŞI

bu kitap Timur'un kendi ağzından saltanat mücâdelesini, orduyu ve devleti yönetme ilkelerini, toplum görüşünü, din anlayışını, felsefesini ve kişisel ideallerini anlatır. Bu eserin "Melfûzât" denen kısmında Timur, Tuğluk Temir Han ile olan ilk saltanat kavgasından başlayarak son Ankara Savaşı'na kadar vuku bulan olayları kendi perspektifinden otuz bir fasıl (kengeş) içinde hikâye eder. Eserin ikinci bölümü olan "Tüzükât" kısmında ise, devlet kurma ve yönetme ilkeleri ve onun uygulamalarını ortaya koyar.

Tüzükât'la ilgili çalışmalarıyla da tanınan Özbek tarihçi Börıbay Ahmedov'un tesbitine göre, bizzat Timur tarafından Çağatayca yazılmış veya yazdırılmış olan eserin el yazma bir nüshası, XVII. yüzyıla kadar Yemen hâkimi (valisi) Ca'fer Paşa'nın kütüphanesinde muhâfaza edilmişti. *Tüzükât*'ı Farsça'ya çeviren Mîr Ebû Tâlib el-Hüseynî et-Türbetî yazdığı önsözde, hacdan geri dönerken kendisinin Yemen'e uğradığını; adı geçen paşanın kütüphanesinde, Timur'un tercüme-i hâlini anlatan Türkçe bir esere rastladığını söylemektedir. Mîr Ebû Tâlib, hac dönüşünde Agra'da Baburî Şah Cihan'ın (1628-1657) hizmetine girmiş ve onun isteğiyle *Tüzükât*'ı Farsça'ya çevirmiş, 1637-38 yılında padişaha takdim etmiştir. Şah Cihan ise, büyük âlim ve aynı zamanda Dekkan başkadısı olan Muhammed

Eşref Buhârî'ye (v. 1652), Ebû Tâlib'in yaptığı tercümeyle Şerefeddîn Ali Yezdî'nin *Zafername*'si ve diğer bazı eserlerle karşılaştırarak, tercümedeki yanlışlık ve eksiklikleri gidermesini önermiştir. Bu talep yerine getirilmiş ve sonuçta Mîr Ebû Tâlib ve Muhammed Eşref Buhârî'nin emeğiyle *Tüzükât*, Fars diline çevrilmiş ve bu çeviri günümüze ulaşmıştır.¹ Diğer taraftan, *Tüzükât*'ın farklı dillere yapılan tercümelerinin bütününe eldeki Farsça nüshaya dayanması, bahsedilen Çağatayca nüshanın günümüze ulaşmadığını göstermektedir.

Tüzükât'ın Farsça metni ilk defa İngilizce'ye 1773 yılında Bengal Kuvvetleri Komutanı'nın Farsça Sekreteri Major Davy tarafından tercüme edilmiş ve daha sonra Joseph White tarafından önsöz, giriş, indeks ve eserin anlaşılmasına hizmet edecek birçok not eklenerek, 1783 yılında Oxford'da Farsça metniyle birlikte yayınlanmıştır. Bu neşir 1785 ve 1891 yıllarında Hindistan'da, daha sonra 1963 yılında İran'da basılmıştır. *Tüzükât*'ın birçok dile tercüme edildiği bilinmektedir. Eserin *Tüzükât* kısmı ise Louis-Mathieu Langlès tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.² Eser Subhan Bahşi tarafından 1885 yılında ve daha sonra 1908 Muhammed Fazlû'l-Hak tarafından Urduca'ya tercüme edilmiştir. *Tüzükât* 1856-57 yılında Harezmi'de Muhammed Yûsuf er-Râcî ve 1858 yılında ise Pehlivan Niyaz Divan tarafından eski Özbekçe'ye çevrilmiştir. Bu eser Sankt-Petersburg'da Mihail Yevgrafovîç Saltikov-Şçedrin Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Fakat bugün Özbekistan'da meşhur olan, bizim de bu eseri neşirde esas aldığımız Alihan Töre Sağuni'nin Özbekçe³ tercümesidir. Sağuni'nin tercümesi önce bir dergide tefrika edilmiş ve sonra Habibullah Karamatov tarafından genişletilerek kitap hâline getirilmiştir.

1. *Temur Tuzüklari*, ter. Alihan Töre Sağuni ve Habibullah Karamatov, giriş ve tahkik Börıbay Ahmedov, Taşkent: Ğafur Ğulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı 1996, s. 3-9. Tarihî şahsiyetler, olayların yer ve tarihinin tesbiti yapılırken Ahmedov'un çalışmasından istifade edilmiştir.
2. Mustafa Rahmi, Langlès'in bu Fransızca tercümesini *Timur ve Tüzükât-ı* ismiyle (İstanbul: Matbaayı Âmire, 1339) Osmanlıca'ya çevirmiştir.
3. *Temur Tuzüklari*. Alihan Töre Sağuni tarcıması, "Gülistan", Taşkent: No 8, 1967. Bu neşri yapabilmek için o devirde büyük cesaret gösteren İbrahim Rahim ve merhum Rüstem Rahman'ı bu vesileyle minnetle anıyoruz.

Tüzükât'ın Timur'a ait olup olmadığı meselesi tarihçiler arasında tartışılan ciddi bir problemdir. İngiliz oryantalist Edward Granville Browne ve Rus oryantalist Vasiliy Viladimiroviç Barthold başta olmak üzere birkaç tarihçi, *Tüzükât*'ın Timur tarafından yazılmadığını ve hatta kitabın orijinal bile olmadığını iddia etmişlerdir. Biz tarihçi değiliz ve bu tartışmayı burada bir neticeye ulaştırma gibi bir niyetimiz de yoktur. Fakat bu konuda oluşan kanâatimizi de ifade etmeden geçemeyeceğiz.

Eserin orijinal olmadığını iddia eden ünlü Rus tarihçisi Barthold buna delil olarak, Kastilya elçisi Clavijo ve Arap tarihçisi İbn Arabşah'ın verdikleri malûmâtı ileri sürmekte ve Timur'un alt tabakadan, yol kesici, çete başı olduğu⁴ ve okuryazar olmadığını iddia etmektedir. Barthold, Timur'un babası Tarağay Bahadır'ın mütevazî ve dindar bir zât olduğunu kaydetse de, onun siyasî işlerle ilgilenmediğini, annesi hakkında "kaynaklarda hiç bilgi olmadığını"⁵ söylemektedir. Buradan hareketle o, Timur'un aşağı tabakadan biri olması ve dolayısıyla okuryazar olmamasının doğal olacağı neticesine ulaşmak istemektedir. Fakat biz Devletşah Semerkandî'nin 1487 yılında yazmış olduğu sanılan *Tezkiretü's-Şuarâ* isimli eserinde, Tarağay Bahadır'ın, Barlasların büyük emirlerinden ve Barlas kabilesinin de bütün Çağatay ulusunda en asil ve âli mertebeli boy olduğu ifadesini görmekteyiz. Timur'un annesi Tegine Beğim (Tekine Hatun)'in ise, Sadru's-Şerî'a Ubeydullah İbn Tâcu's-Şerî'a Mahmûd İbn Ahmed el-Mahbûbî el-Buhârî'nin kızı olduğu bilinen bir şeydir.⁶ Barthold'un bu noktada hatalı olduğu bugün kabul edilmektedir. Çalışmaları dünya çapında takdir görmüş, konunun hakkıyla uzmanı sayılabilecek tarihçilerimizin bu hatayı tesbit ettiklerini görüyoruz.⁷ Yapılan

4. Rouis Gonzalez de Clavijo'nun Semerkand'daki Emir Timur sarayına seyahat günlüğü (1403-1406). Sanat No: 6, 1999, Taşkent s. 21.
5. Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Soçineniyya*, Tom II, Çast 2, "Nauka", Moskva, 1964, s. 40.
6. Payan Ravşan, Cuma Kurban, *Amir Timur Tuğılğan cây yahut Zancirsaray kıssası "Yazuvçı"*, Taşkent, 1992, s. 33-43.
7. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK 1991, s. 3-4; Yücel Yaşar, *Timur'un Orta Doğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara: TTK, 1989, s. 1.

son araştırmalar ışığında özellikle Tüzükât konusunda Barthold'un tutarsızlıklarını yeniden mütalaa ederek onların bu konuda ilim dünyasına yeni veriler kazandıracaklarından eminiz.

Barthold'un, Timur'un okuryazar olmadığı iddiası yanlıştır.⁸ Muteber kaynakların ifadesine göre, Timur daha yedi yaşında okuma ve yazmayı, dokuz yaşında beş vakit namazı, hüsnü hat-ı öğrenmiş; on iki yaşında Kur'ân'ı hıfz etmiş ve on altı yaşına kadar tarih, felsefe, coğrafya, hesap ve diğer ilimleri tahsil etmiştir.⁹ Diğer taraftan Timur'un Türk, Arap, Fars tarihlerini iyi bildiğini; felsefeden anladığını, tıp ve astronomi bilimlerine vâkıf olduğunu kabul eden Barthold, sanki *Tüzükât*'ı ona nisbet etmemek için okuryazar olmadığı noktasında ısrar etmektedir.¹⁰ *Tüzükât*'ın Timur'a ait olduğuna dair diğer önemli delilleri de şöyle sıralayabiliriz:

- Eserin muhtevâsı: Eserde sadece Timur'un bilebileceği; Ali-bek Canı Kurbânî tarafından pire dolu bir hapishaneye atılması, kayınbiraderi Emîr Hüseyin'e karşı hissiyâtı, Kur'ân'dan fal açması, bazı önemli kararlar aşamasında başvurduğu iç muhâsebe ve insanlara karşı duyduğu sevgi ve nefret gibi şahsî hâdiselerin zikredilmesi. Timur'dan başka kimse bu olayları bilemeyeceği için, onların başkaları tarafından uydurulması imkânsızdır.
- Nizâmeddîn Şâmî ve Şerefeddîn Ali Yezdî'nin o devirle ilgili eserlerinde zikredilen olaylar ve geçtiği yerlerle, *Tüzükât*'ta zikredilen olay ve geçtiği yerlerin tam bir mutâbakat içinde olması. Ayrıca *Tüzükât*'ta hiçbir tarih kitabında bulunmayan bazı olayların zikredilmesi.
- Tüzükât*'ta ortaya atılan devlet yönetme prensipleriyle Timur'un tarihî devlet yönetiminin uyum içinde olması.
- Tüzükât*'ı Çağatayca aslından Farsça'ya tercüme eden Ebû Tâlib el-Hüseyinî'nin, eserin sıhhati noktasında hiçbir şey

8. Barthold, a.g.e., s. 59.

9. Şadi Kerimov, Pustambek Şamsutdinov, *Sahibkuran Emîr Timur ve onun Saltanatı*, Andican: Andican Neşriyatı, 1995, s.16.

10. Barthold, a.g.e., s. 46.

söylememesi. Bu, Ebû Tâlib'in ya eserin muhtevâsını sıhhati için yeterli delil kabul ettiğini ya da eserin sıhhatinin o devirde herkes tarafından bilindiğini gösterir.¹¹

- Tüzükât*'ın bütününde birinci tekil şahsın kullanılması.¹²
- Tüzükât*'ta geçen siyasî, askerî ve dinî ilkeleri ancak devlet başkanlığında engin tecrübesi ve yüksek birikimi olan biri tarafından ifade edilebilmesi.¹³
- Çoğu askerî terimler olan "barağar", "caragâr", "yasa-vul", "şakavul", "kengeş" ve "ğol" gibi Türkçe kavramların Farsça karşılığı bulunamadığı için Farsça metinde muhâfaza edilmesi.

Diğer taraftan Şemseddîn Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*'da, Timur'un tercüme-i hâlini anlatan *Tüzükât* unvanlı Çağatay dilinde bir mecmua kaleme aldığını ve bunun Farsça'dan, diğer bazı Avrupa dillerine tercüme edildiğini ifade etmektedir. Bunlara rağmen *Tüzükât*'ın o devir tarihçileri ve diğer âlimleri tarafından zikredilmemesi ve Ebû Tâlib el-Hüseyinî'nin Farsça tercümesine kadar da bilinmemesi, tarihçileri şüpheyeye sevk etmiştir. W. Davy bunun sebebi olarak, eserin orijinalinin muhtemelen bir nüsha olduğunu ve Şahruh'un ölümünden sonra da bu nüshanın bilinmeyen birinin eline geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁴ Ayrıca Joseph White, İngilizce neşre yazdığı önsözde şöyle demiştir: "Timur bu eseri kendi evlatları için, devlet meselelerini izah etmek; iktidar mücadelesini, askerî faaliyetine ait sırları, idare sanatını ve bununla birlikte cihangirlik ve liderliğini anlatmak amacıyla yazmış veya yazdırmış olabilir. Dolayısıyla bu eser özel bir vasiyetnâme niteliğinde olup, bu bakımdan yaygın olarak bilinemeyebilir."¹⁵

11. William Davy, "Mr. Davy's Letter an the Authenticity of the Institutes" in *Institutes, Political and Military*, Oxford: Clarendon Press, 1783, s. xx.

12. William Davy, a.g.m. s. xxi.

13. Mr. Henderson. "Mr. Henderson's View of the Work" in *Institutes, Political and Military*, s. xxix-xxx.

14. W. Davy, a.g.m., s. xx.

15. Joseph White, "Preface" to, *Institutes, Political and Military*, s. viii.

İngilizce, Fransızca, Özbekçe ve Urduca'ya çevrilmiş bu eser Türkçe'ye tam tercüme edilmemiştir. *Tüzükât*'ın günümüz Türkçesinde yapılmış neşirleri¹⁶ Mustafa Rahmi tarafından 1923 yılında Langès'in Fransızca tercümesinden aktarılan Osmanlıca tercümesine dayanmaktadır. Günümüz Türkçesiyle basılan bu iki neşirde Langès'in, dolayısıyla da Mustafa Rahmi'nin Osmanlıca neşirinde olmadığı için, Timur'un kendi saltanatını anlattığı "Melfûzât" kısmı eksiktir. Buna ilaveten "Tüzükât" kısmında da çok ciddi hatalar vardır.* Bütün bu sebepler bizi, *Tüzükât*'ın yeni bir neşrine mecbur etmiştir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi bu neşirde, Alihan Töre Sağuni (1885–1976) tarafından 1967 yılında *Gülistan* dergisinde tefrika edilen Özbekçe tercümesini esas aldık¹⁷ Bu kitabı hazırlarken,

16. Mustafa Rahmi, *Timur ve Tüzükâtı*, İstanbul: Matbaayı Âmire, 1339, s. 107; Alemdar Yalçın, *Benim Devletim; Tüzükât-ı Timurîn ve Cengiz Yasası*, İstanbul: Fatih Yayınevi 1974, s. 136; Şerafeddin Ali, *Timur ve Tüzükâtı: Timur'un Kanunları*, Çev: Kevser Kutay, Ankara: Academyplus 2000. Kevser Kutay, Mustafa Rahmi'nin Osmanlıca tercümesini günümüz Türkçesi'ne çevirmeye çalışmış ve bu kitapta verilen Timur'un hayatı Şerafeddin Ali'ye ait olduğu için mütercim yazar olarak kitabın kapağında Şerafeddin Ali'nin ismini vermiştir.

* Meselâ, yer isimlerinden Deşt-i Cete, Deşt-i Kıpçak tercümede, "Cidde, Büyük Tataristan" (s. 92) olarak verilmiş; şahıs adlarında Mir Ziyâeddin Sebzevârî "Mîr Seyyideldin" (s. 69), Ali ibn Lakatî "Tatoğlu Ali" (s. 85), Tuğluk Timur ise "Dağlık (Tağluk) Timur" (s. 89), Bahram "Bekşam" (s. 90), Tok Timur "Toktamış" (s.97), Şah Mansur "Şah Mehzur" (s. 107) şeklinde verilerek büyük yanlışlıklar yapılmış; kabile adlarından Tilkici, Dulday "Toğancı", "Toldı" (s. 96), olarak yanlış verilmiştir. En önemlisi de, eserin ruhuna aykırı mesela, "Fethedilecek iller ve bölgelerin yöneticilerine, maliye bakanlarına... iyi davranmalıdır. Gerekirse rüşvet verilmelidir" (s. 69–70) veya "Oğullardan birisi ya da hepsi tahta göz koysalar, esas olan ceza ya katli, ya da sakat bırakılmasıdır" (s. 79), "Ülke fetih bir satranç oyunudur. Aydın kişiler ile satranç gündüz oynanmaz" (s. 103) gibi cümlelere de rastlamak mümkündür. Bununla birlikte çok ciddi metin kısaltmaları yapılmış ve 80 sayfada 20'den fazla metin eksikliği yer almaktadır. Bkz. Alemdar Yalçın, a.g.e.

17. Büyük bir cesaretle bu işi yapan alim ve Kutlukhan Şakirov'un pederi Alihan Töre Sağuni, derginin önde gelenleri İbrahim Rahim, Rustem Rahmanlar sonradan komünist iktidar tarafından töhmet kampanyasına tabi tutulmuşlardır.

özellikle Farsça metinle birlikte neşredilen J. White'ın İngilizce neşri ve 1989, 1992 ve 1996 yıllarda yapılan Özbekçe baskılardan, Rusça (1999) ve Türkçe çevirilerden azami derecede istifade ettik. İzahlara yenilerini ekledik. Günümüz Türkçesinde pek kullanılmasa da, anlaşılabilirliğini düşündüğümüz Çağatayca kelimeleri, *Tüzükât*'ın orijinal lisanına uygun olduğu mülâhazasıyla muhafaza ettik. İkinci baskıya verilirken eserin bir önceki neşirinde fark edilen eksiklikler giderildi; fazla teferruat içeren açıklamalar elendi; akıcı üslûbun korunmasına dikkat edildi.

Tüzükât bizce sadece bir tarih eseri değildir; aynı zamanda Timur'un başarılı bir asker, bir devlet adamı ve bir lider olarak temel ilkelerini içeren bir rehber kitaptır. Onun, iyi tetkik edildiğinde hayatta öncü olmak isteyen müteşebbis, işadamı, yönetici, siyasetçi ve aile reisi gibi herkesin prensip edinebileceği ilkeleri içerdiği görülür. Bu kitapta, meşveret, sabır, adalet ve cesaret tarzında özetleyeceğimiz başarı prensiplerinin, Orta Asyalı bir komutanı nasıl cihan padişahı haline getirdiğinin hikâyesini okuyoruz. Sorumluluk sahibi her insan, kendi çapında bir liderdir. İlerlemek isteyen her liderin *Tüzükât*'tan alacağı dersler vardır. Timur bu kitapta başarısının sırlarını vermekte ve sağlam bir devlet kurabilmenin esaslarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, *Tüzükât* adalet esaslı bir devlet nosyonunun oluşumunda esaslı rol oynayacak düşünceye kaynaklık edecektir.

Tüzükât'ın bu neşirinde yardımını esirgemeyen Özbekistan'dan Prof. Dr. Ahmedyar Şakirov'a ve Handane Rozmuhammedova'ya, özellikle çok faydalı tavsiyelerde bulunan Doç. Dr. Salim Ayduz'e, eserin günümüz Türkçesine aktarımında anlaşılabilir Çağatayca kelimelerin muhafazası için çaba gösteren değerli dostumuz Abdullah Kılıç'a ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

İstanbul
Kutlukhan ŞAKIROV
Adnan ASLAN

TERCÜMANDAN

medeniyet alemine hizmetleri herkesin malumu olan, insan nesline faydalı ilmi eserler bırakan Fârâbî, Bîrûnî, İbn Sînâ gibi ulu alimler ile birlikte, tüm dünyaya ünü yayılmış tarihte destan olan Timur gibi cihangirler de Orta Asya'dan çıkmıştır.

Özbekistan'da yaşamış büyük alimler, üstadlar, yeni yeni su yüzüne çıkıp tanınmakla birlikte henüz açığa çıkarılmamış tarihî şahsiyetlerimiz de vardır. Bu durumun sebebi, tarih kitaplarımızın çoğunun Arapça ve Farsça yazılmış olması; öz dilimiz Özbekçe'de yazılanların ise az olmasıdır. İş böyleyken, Timur konusunu ve diğer tarihi meselelerimizi öğrenmek arzusunda olanlar şimdilik Avrupa dillerinde yazılmış tarih kitaplarını okumaya mecbur kalmışlardır. Bu kitaplardaki bilgiler elden ele, dilden dile nakil edileğeldiğinden, insan gönlünü tatmin edici ilmî kanâatlerden uzaktır.

Bizim gördüğümüz Arapça, Farsça, Türkçe kitaplarda Timur hakkında türlü sözler yazılmış, onlardan bazıları onu baştacı yapıp överken, bazıları da aşağılamışlardır. 2. Abulillimovlar gibi

Elinizdeki kitapta yirmi yedi payıtahtlı ülkeyi kendine boyun eğdiren leşkerbaşı, bütün yaptığı işleri kısaca anlattıktan sonra, öz saltanatının korunmasında çocuklarına düstür olabilecek askerî ve siyasî nizamları yazıp, onu 'Timur Tüzükleri'¹ diye isimlendirmiştir. Bu kitap aslında Timur'un kalemıyla Özbekçe² yazılmış olsa da, buna onun varisleri sahip çıkamamışlardır. (1967)

Taşkent'teki Diyanet Başkanlığı Kütüphanesi'nde bundan bir nüsha olduğunu duyup, onu görmeyi çok arzu ettim. İncelediğimde gördüm ki o altın kitap öz aslından, Özbek dilinden Farsî'ye aktarılırken kendi manasını değiştirmemişse de Özbeklik heybetini kaybetmiştir. Bunu okuyunca Nevâyî'nin *Muhâkemetü'l-Lügateyn* adlı kitabında dediklerini hatırlayıp ona teşekkürler ettim. Nevâyî bu kitabında, Özbek alimlerinin öz dillerini bırakıp Farsî edebiyatlarına düşkünlüklerine şiddetle itiraz ediyor; Özbek dilinin her yönüyle Fars dilinden üstünlüğünü isbat ederek, Özbekçe yüz adet kelimeyi delil getiriyordu. Bunlara Farsî şairleri kendi dillerinde karşılık bulamıyorlar diyor.³

Ben bu sözün doğru olduğunu çok önceden biliyor olsam da özellikle bu kitabın tercümesini yaptıktan sonra şüphem kalmadı. Çünkü bu kitabın asıl nüshasındaki birçok Özbekçe sözün Farsça karşılığı olmadığı için, tercüman bu sözleri olduğu gibi bırakmaya mecbur kalmıştır. İşte bu sözlerden bazı örnekler;

1. Çalpılçar: savaşa toplanma, savaş
2. Savrı (savrın): hediye

1. Tüzük: Kural, yönetmelik, düzen, kaide, kanun - kaideler toplamı, nizam.
2. Tercüman sözbaşısı ilk olarak 1967'de yayınlandığı için Sovyet sansürü engelini atlamak amacıyla müellifin el yazısındaki "Türk" vb. kelimelerin "Özbek" olarak basılması icab etmiştir.
3. Konuyla ilgili teferruatlı bilgi için bkz. Reşat Genç, *Muhâkemetü'l-Lügateyn'in Türk Kültürü Bakımından Önemi, Uluğ Bey ve çevresi uluslararası sempozyumu bildirileri*. (Ankara, 30 Mayıs-1 Haziran 1994), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1996, s. 137-141. Ali Şir Nevâyî, *Muhâkemetü'l-Lügateyn. İki Dilin Muhâkemesi*. haz., F. Sema Barutçu Özönder, Ankara: TDK, 1996, s. 244.

3. Suyurğal: maaş, yer-mülk
4. Kabu: fırsat
5. Caldu: in'am
6. Çapul: hücum
7. Çapkulaş: kılıçla dövüşmek, kılıçla vuruşmak

Bunların dışında askerî nizamlarda kullanılan bir kısım sözler tercüme edilemeyince asıllarını yerinde bırakmışlardır. Mesela ğol (savaş vaktinde asker saflarının tam ortası), baranğar (asker saflarının sağ kolu), caranğar (asker saflarının sol kolu), hiravul (asker saflarının önündeki bahadırlar bölüğü), şakavul (muharebe meydanındaki ihtiyat bölüğü), çindavul (savaş saflarının arkadan koruyucu bölüğü). Bunlar gibi tercüme edilemeyen kelimeler çoktur.

Velhasıl, ben bu kitabı inceleyince onun aslının Özbekçe olup, Timur'un öz sözü olduğuna emin oldum. Küçük olsa da, halk için benden halis bir hizmet, ömrüm nihayete erince benden sonra gelenlere bir hâtıra olur ümidiyle herkesin anlayacağı şekilde Farsî'den yine Özbek diline tercüme ettim. Yabancı yere ganimet olup giden eserimizi öz yurduna geri getirdim.

Timur'un otuz altı yıllık saltanatında yaşadığı olayları kısaca öğrenmek için bu kitap yeterlidir. Şimdi okuyucu kendi kaleminde Timur'u okuyunca onun hakkında kararını kendisi verecektir.

Alihan Töre Sağuni,
1967, Taşkent, Özbekistan

BİRİNCİ BÖLÜM

MELFÛZÂT

TEDBİRLER VE KENGEŞLER¹

ülke fethetmek, cihangirlik yapmak, düşman ordularını kırmak, düşmanı tuzağa düşürmek yahut onların gönüllerini avlayıp dostluğa çevirmek, dostun düşmanın, iyinin ve kötünün içinde doluşarak sırlarını öğrenmek hakkında gerekli istişârî kararlardır.

Pîrim Ebû Bekir Taybâdî² bana yazmıştır ki; “Ey muzaffer Timur! Devlet işlerinde şu üç şeyi ihmal etme: Birincisi istişâre, ikincisi sabır, üçüncüsü sağlam ve uyanıklıkla iş yapma. Çünkü istişâresiz giden saltanat yolu yanlış, sonu pişmanlık olur. Saltanat işlerini yürütürken hiçbir şeyi istişâresiz yapma ki, pişmanlık duymasın. Şunu da bilmen gerekir ki, saltanat işlerinin tamamına yarısı bu yolda karşılaşacağın her türlü zorluğa sebat göstererek sabretmektir. İkinci yarısı ise, bazı şeyleri bilip bilmezlikten, görüp görmezlikten gelmektir. Kısacası, her işte sebat ve sabır göstererek

1. Kengeş: İstişâre, istişâre sonucu karar, iş, fikir alışverişi, muhâkeme, tasarlama, konsey.
2. Zeynüddîn Ebû Bekir Taybâdî: Horasanlı ünlü şeyhülislâm, barış yanlısı ve raiyetsever insan.

uyanık olup, bahadırılık yaparsan, bütün işleri başarabilirsin. Ves-selam.”

Burada yazılmış olan sözler, saltanat işlerinde benim için en doğru kılavuz oldu. Buna uyararak siyaset işlerinin dokuz kısmını istişâreyle yürütüp sadece bir kısmını kılıca bıraktım. Geçmişteki bilgilerin demişlerdir ki: “Yerli yerinde yapılan bir iş ile yenilmez ordu yenilir, alınmaz şehir alınır.” Benim tecrübemle sabittir ki, iş³ gören, uyanık, sezgileri kuvvetli bahadır bir kişi böyle olmayan bin kişiden elbette daha iyidir.

Ben sınıyarak ve görerek bildim ki, düşman askerini yenmek yahut onlara yenilmek çokluk veya azlıkla alâkalı değildir. Belki bu işler Tanrı'nın yardımı ve kulun tedbiri ile olur.

Buna misal: Ben bir gün iki yüz kırk üç kişi ile Karşı⁴ Kalesi'nin üzerine yürüdüm. Kale bekçileri Emîr Mûsâ, Melik Bahadır⁵ on iki bin atlı askerleri ile kaleyi muhâfaza etmekteydi. Tanrı'nın yardımı ile ve aldığım doğru tedbirler sayesinde kaleyi ele geçirdim. Bunlar ise beni kalede birkaç gün kuşattılar. Ben Tanrı'nın yardımına dayanarak uyanıklık ile tedbir alıp kale dışına, düşman karşısına çıktım. Yol ve yordamını bulup bir kez vurup, bir kez sürerek sonunda bu iki yüz kırk üç yiğidim ile on iki bin atlı düşman askerini kırdım. Bunlar kaçınca arkalarından birkaç taşlık⁶ yere kadar kovaladım.

Yine benim tecrübelerimle sabittir ki, istişâre edilecek kişilerin, ileriye gören, tam akıllı, derin fikirli ve sezgileri kuvvetli kişilerden olması lâzımdır. Her büyük işte böyle kişilere akıl danışıp, onlarla istişâre etmek zarûrîdir. İşin nasıl olacağı kader perdesi altında gizli olsa da, peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'ın söylediği gibi, her işi istişâre ile yaptım. Müşâvirler toplanıp da meclisler

3. Burada “cenk”, “çarpışma” anlamında kullanılmaktadır.

4. Karşı, Türkistan'ın kadim şehirlerinden olup eski adı Nahşab'dır. Şimdi Özbekistan'da Kaşkaderya il merkezidir.

5. Bahadır, burada askerî pâyane anlamındadır.

6. Taş, o devirde kullanılan mesafe ölçütüdür. Takriben 8 kilometreye tekabül eder. Yunanca'da “parasang”, Arapça “fersah”, Farsça “parseng” denir.

açıldığında, her zaman iyiden ve kötüden, fayda ve ziyandan, önümüzdeki işleri yapmak veya yapmamaktan söz açıp onlara sorardım. Bunların sözlerini işitince, etraflıca muhâkeme edip, faydalı ve ziyanlı yanlarını gönlümde hesaplardım. Özellikle işin tehlikeli taraflarına daha çok dikkat ederdim. Eğer iki tehlikesi olan ve bir tehlikesi bulunan iki iş önüme gelmişse ve ikisinden beraberce kurtuluş çaresi yoksa, bir tehlikesi olanı seçerdim.

Buna misal: Deşt-i Ceta⁷ emîrleri Cengiz Han'ın neslinden Tuğluk Timur Han'a karşı ayaklandılar. Bu konuda Tuğluk Timur Han benden akıl sordu. Eğer kendisi giderse bir tehlikenin, asker gönderirse iki tehlikenin bulunduğunu bildirip ona akıl verdim. Benim tavsiyemle isyancıların üstüne kendisi gitmişti ki, bütün işleri benim söylediğim şekilde sonuçlandı.

İşlerimin hepsini istişâre yoluyla yürütüp, o işi bitirmede doğru tedbir kullanırdım. Bir işe atılmadan önce, ondan kurtulup çıkma yollarını düşünürdüm. Hangi işe giriştiysem, ırağını görüp ardını düşünürdüm. Her işte sebat ve sabır gösterip, o işi uyanıklık ile yerine getirirdim.

Yine tecrübemle sabittir ki, istişâre edilecek kişilerin birlik ve ittifak ile sözlerinde duran, işlerinde sabırlı insanlar olmaları elbette şarttır. “Yapalım” dedikleri işleri yapmaktan asla vazgeçmesinler. Eğer yapmamaya söz vermişlerse, onun yanına bile yaklaşmasınlar.

Tecrübeyle sabittir ki, istişâre iki türlü olur: Birincisi yürekte çıkan, ikincisi dil ucuyla söylenenidir. Bu ikincisini işittiğimde sadece kulak verirdim; birincisini işittiğimde, gönlüme yerleştirirdim. Eğer düşman üstüne askerle gidecek olsam, savaştan-barıştan söz açıp, emîrlerimin gönüllerinin hangi tarafta olduğunu arardım. Eğer barıştan söz açarlarsa, bunun faydasını savaşın ziyarıyla kıyaslayıp bir bakardım. Eğer savaşa meyilli iseler, bunun yararını barışın ziyarıyla karşılaştırırdım. Hangisi daha faydalıysa onu yapardım. Sipahilerin gönlünü ikiye bölecek istişârelerden pek sakı-

7. Deşt-i Ceta veya Moğulistan, XIV. yüzyılda ikiye ayrılan Çağatay ulusunun kuzeydoğu kısmı, Yedisu, Çu vadileri ve Doğu Türkistan'ı kapsıyordu.

nırdım. İstikrarsız ve iki türlü konuşan kişilere kulak asmazdım. Kim akla uygun bir işi erkekçe, keskinlikle söylerse, onu sevip dinlerdim. Herkesin sözüne başvurup, akıl sorardım. Lâkin sözün erkekçe olup olmayacağını teşhis edip, iyisini kötüsünden ayırır idim. Hangisi daha iyi ve daha faydalıysa onu seçerdim.

Şöyle ki, bir gün Cengiz Han'ın torunu Tuğluk Timur Han, Mâveraünnehr⁸ memleketini almak kastıyla ordu sevk edip, Hocend suyunu⁹ geçtiğinde, Emîr Hacı Barlas, Emîr Bâyezîd Celâyir¹⁰ ile beni, adlarımıza ferman yazarak çağırılmıştı. Bunlar görüşmek için bana geldiklerinde, onlara Han ile görüşmemizde iki fayda ve bir ziyanın bulunduğunu söyledim. "Onunla görüşmeyerek Horasan'a¹¹ doğru gitmenin ise iki ziyanı ve bir faydası var." dedim. Bunlar ise, benim tavsiyeme uymadan kendi halklarıyla birlikte göçüp, Amuderya'dan geçerek Horasan tarafına gittiler. Bunları görünce ben bile iki gönüllü kaldım. Sonra pîrimden akıl almak için bir hat yazdım. Şu muhtevâyı yazmış idiler: Bir kişi dördüncü halife Hz. Ali'ye sormuştu ki "Gökler yay olsa, yer yay teli olsa, afetler ok olsa, insanlar nişan olsa, atan da Allah (c.c.) olsa, şimdi insanlar nereye kaçarlar?" O zaman Halife "Hudâ'ya kaçsınlar" demiştir. Bunun gibi sen de Tuğluk Timur'un kendisine kaç. Elindeki ok ve yayı çekip alırsın.

Bu cevabın gelmesiyle gönülüm ferahlayıp, yüreğim bundan kuvvet aldı. Lâkin bir işi yapmaya niyet etsem, istişâre bir neticeye ulaşınca yine Kurân'dan tefe'ül¹² ederek, ona göre davranırdım. Tuğluk Timur Han'a gitmeden önce de tefe'ül etmiştim ki, Yûsuf Sûresi çıktı. Oysaki Yûsuf aleyhisselâm kul olarak satılmış,

8. Amuderya'nın kuzeyindeki Orta Asya topraklarının Arapça adı olup, Yunanca Transoksiana'nın karşılığıdır. Ash Türkistan veya Turan'dır.

9. Sirderya.

10. Hacı Barlas, nüfuzlu Barlas emîrlerinden, Timur'un amcası, Keş ve ona tâbi yerlerin hâkimidir; Bâyezîd Celâyir, Celâyir emîrlerinden, Hocend hâkimidir; Celâyir, Türkmen kabilelerinden birinin adı.

11. İran'ın kuzeydoğusundaki bölgedir. Türkmenistan ve Afganistan'la komşu olup, merkezi Meşhed şehridir.

12. Kurân'dan sayfa açıp hayra yorma.

ancak daha sonra Mısır padişahı olmuştu. Han ile görüştükten sonra, demek ben de bir devlete sahip olacağım diyerek, bunu iyiliğe yordum. ✕

TUĞLUK TİMUR HAN'LA GÖRÜŞTÜKTEN SONRA GÖNLÜME GELEN İLK KENGES

Tuğluk Timur Han ile görüşmemizin öncesinde, bana haber getirdiler ki, Han Bekçik, Hacıbek Erkint¹³, Üluğ Toktimur Kirayt¹⁴ ve başka Ceta emîrleri kumandasında Turan memleketini talan edip, boyun eğdirmek için üç bölük asker göndermiştir. Bunların öncüleri Huzâr¹⁵ denilen yere kadar ulaştı. Bunu işittiğimde, Han'a varmadan önce Turan ülkesini bu belâdan kurtarıp, ölüm ve yitimden, talan ve yağmadan korumam lâzım geldiğine karar verdim. Bu aç gözlü kişileri dünya malı ile aldatıp, tuzağa düşürmek istedim. Gözleri kamaştıran nadide Turan hediyelerini alarak, yanlarına vardım. Beni gördüklerinde heybetim onları etkilemiş olacak ki, çok hürmet gösterip, beni fazlasıyla saydılar. Bunların gözleri gibi gönülleri de dar olduğundan, armağan olarak onlara verdiğim türlü nadide mal gözlerine çok göründü. Böylece halkı yağma etmekten vazgeçtiler.

Bu işi hallettikten sonra, doğruca gidip Han ile görüştüm. Han benim bu gelişimi iyiliğe yorup, saltanat işlerinde benden akıl sordu. Ona verdiğim öğütleri doğru bulup, beni tebrik etti. Bu arada, Han'a haber getirdiler ki, yukarıda zikredilen üç emîr yerli halktan hediye ve armağanlar alıp, onlar ile anlaşmışlar. Han bunu işitir işitmez gazaba gelip onları işlerinden azletti. Yerlerine Hacı Mahmûd Şah Yesuri'yi¹⁶ koydu. Emîrlerin aldıkları bütün malları geri almaya adam tayin edip, kendilerinin de dönmelerine ferman çıkardı. Onlar bunu anlayınca gönülleri bozulup Han'a karşı oldular.

13. Türk-Moğol kabile adıdır.

14. Türk-Moğol kabile adıdır.

15. Keş ve Karşı aralığındaki (şimdiki Özbekistan'da) Ğuzar ilçe merkezidir.

16. Yasavuri olarak da geçiyor.

Kendilerine bağlı olan kişileri de alıp yurtlarına dönerlerken, yolda gelmekte olan Oğlan Hoca'ya rastladılar. Bu kişi Han'ın divanbeyi ve baş müşâviri idi. Olan vâkıayı anlattıklarında bunun da gönülu bozulup, hep beraber Deşt-i Ceta tarafına doğru yöneldiler. Yine bu sıralarda Deşt-i Kıpçak'taki¹⁷ emirlerinin Han'a ters düştüğü haberi işitildi.

Bu işten Han'ın huzuru kaçıp benim tavsiyemle ordu hazırlayarak, Ceta bozkırına yöneldi. Karaçar Noyan'ın¹⁸ tümeni¹⁹ ile bütün Mâverâünnehr memleketini bana teslim etti. Bu hususta söz verip, benim adıma ferman çıkardı. Ceyhun nehri boyundan başlayarak, bütün Turan toprağına ben hükümrân oldum. Saltanatım başlangıcında yaptığım ilk kengeş buydu.

Benim tecrübelerimle sabittir ki; yüz bin süvarinin yapamadığı bir iş yolu bulunarak, bir tedbir ile yapılabilirmiş.

DEVLETİN KURULUŞU ÖNCESİNDE YAPTIĞIM İKİNCİ KENGES

Tuğluk Timur Han iç işlerinden rahatlayınca, Hicri 762'de²⁰ Turan memleketlerini almak için yeniden ordu çıkarıp Mâverâünnehr'e geldi. Bana verdiği sözü bozup, hükümeti benden alarak oğlu İlyas Hoca'ya teslim etti. Beni ona vezir ve başkumandan tayin etti. Benim bu işten rahatsız olduğumu görünce, benim dedem Kaçuvlu Bahadır²¹ ile onun dedesi Kubul²² Han arasında yapılan ahidnâmeyi gösterdi. Bu ahidnâme: "Hanlık Kubul oğullarında, kumandanlık Kaçuvlu oğullarında olsun." diye pulat bir levha üzerine yazılmış idi.

17. Şimdiki Kazakistan; Volga nehrinin bitişinden Dnepr Nehri'ne kadar olan yerleri kapsamaktadır.
18. Baş emir, önde gelen Çağatay devlet adamı, Emir Timur'un beşinci ceddidir.
19. Burada on bin asker çıkarabilecek idarî bölgeye denir.
20. M. 1360-1361.
21. Barlasların ilk reisi, Emir Timur'un sekizinci ceddidir.
22. Cengiz Han'ın üçüncü ceddidir.

Bunu okuyup gördükten sonra uluların kararı bozulmasın diye kumandanlığı kabul ettim. Lâkin Mâverâünnehr'de bunların cebir ve zulümleri gündün güne artmaya başlamıştı. Şöyle ki, peygamber evlâdı seyyidzâdelerden yetmiş kişiyi esir tutmuş idiler. Oğlu İlyas Hoca ise siyaset işlerinden anlamadığından, hanlık heybeti de olmayınca, kendi emirlerini kötü işlerden vazgeçiremiyor. Lâkin ben, bunlara karşı koyarak, her zaman üstün gelerek zâlimlerin elinden mazlumları kurtarıyordum.

Bunların her türlü bozuk işlerine devamlı engel olduğumdan, Moğollar ile aramız bozulmuştu. Bu sebeple, başta İlyas Hoca olmak üzere, bütün emirleri ve Özbekler²³, "Timur'un niyeti bozuk, size boyun eğmek istemiyor, açıktan açığa size karşı geliyor." diyerek Han'a bir hat ulaştırmışlar. Han da bu yalan sözü gerçek bilip, beni öldürüp yok etmek üzere bir ferman göndermiş. Han'ın gönderdiği ferman doğrudan elime düşmüş idi.

Ölümüne hükmedildiğini öğrenince, bunun icabını yerine getirmeye başladım. Şöyle ki, Barlas Ulusu'nun²⁴ bahadır yiğitlerinden kendime sırdaş ve yandaş topladım. En evvel benimle el sıkışıp söz veren ve bu işe samimiyetle girişen kişilerin birincisi Eğav Timur²⁵, ikincisi Caku Barlas idi. Bunların dışındaki başka ulus bahadırlarından birkaçı daha bana katılıp, sıkı sıkıya söz verdiler.

Mâverâünnehr halkı benim bu işimi haber aldıktan sonra tezdelden Moğollara karşı ayaklanmamı istediler. Çünkü Moğolların cebir ve zulümleri halkı tamamıyla bezdirmişti. Büyük küçük tüm Turan halkı benimle birlik oldu. Memleketin ulemâ ve meşâyihleri bu taifeyi iktidardan defetmek yönünde fetvâ verdiler. Bu işe ulus emirlerinden ve asker başçılarında da katılanlar oldu. Bu hususta yazılan ahidnâme ve fetvâların hülâsası şuydu: "Doğru yolu tutmuş halifelerin (Allah hepsinden razı olsun) inandıkları ve yaptık-

23. Deşt-i Kıpçaklılar, Farsça metinde, birkaç yerde Özbek kelimesi "düşman, rakip" manasında kullanılmıştır.
24. Halk ve bu halkın yaşamakta olduğu bölge anlamındadır.
25. İğü (İkü) Timur Bey olarak da geçiyor.

larına dayanarak, Mâverâünnehr'deki bütün ehli İslâm, ulemâ, meşâyih, sipahi²⁶ ve raiye²⁷ olsun, Emîr Timur'u saltanat tahtına layık görüp, ona Kutb-ı Saltanat lakabını koydular ki, Müslümanların can ve mallarına zulüm ellerini uzatan üstümüzdeki Moğollardan bizleri kurtarsın. Biz onunla müttefik olup, her hususta yardım etmeye ahid edip ona biat ettik. Eğer verdiğimiz bu ahd-ü peyman-dan dönecek olursak, Hudâ yardımından çıkıp, şeytanın yardımını girmiş olalım."

Bu fetvâyı getirip bana gösterdiklerinde, derhal bu zâlimlerin üstüne hücum etmek istedim. Lâkin birkaç alçak ve kötü kişiler bu sırrı dışarıya sızdırdı. Sonra kendi kendime muhâkeme ettim ki: "Eğer Semerkand şehri içinde bu taifeye karşı savaş açarsam ve buranın halkı üstesinden gelemez iseler, iş büyüyecektir. Onun yerine, şehirden çıkıp, Semerkand dağlarına yerleşeyim; kim benimle birlik olursa, benimle birlikte çıkacaktır. Orada durup, yeterli gücü topladıktan sonra geri dönüp, bunlara karşı savaş açarız." deyip, Semerkand'dan atlanıp çıktım. Baktım ki, altmış atlıdan başka bir kişi bile beni izleyip çıkmadı. O zaman anladım ki, bu hususta ettiğim muhâkeme hatalı değilmiş. *

Daha sonra, burada bir hafta kadar bekledim. Bize bir kişi dahi olsa gelip katılmadı. Artık sırrım âşikâr olmuştu. Zaferden veya ölümden başka yol yoktu. Bunun için, Badahşan memleketine geçip oranın şahları²⁸ ile ittifak kurmayı düşündüm.

Yine bu hususta akıl sormak için tarikat pîrlerinden Emîr Külâl'in²⁹ huzurlarına vardım. Yanlarına girdiğimde, kendileri benim Harezmi'e³⁰ gitmemi tavsiye ettiler.

26. Atlı veya yaya asker ve bu askerî zümrelere mensub olanlar, askerî hizmet verenler demektir.

27. Bir hükümdarın idaresi altında bulunan ve vergi veren halktır.

28. Badahşan, Amuderya'nın yukarı kısmundaki dağlık bölgedir; Badahşan şahları, kendilerininin Makedonyalı İskender soyundan olduklarını iddia eden küçük hükümdarlardır.

29. Veya Seyyid Emîr Külâl (Şemseddîn Külâl), Nakşibendiyye tarikatı büyüklerindedir.

30. Türkistan'ın batısında, şimdi Özbekistan'da bulunan bir ildir.

Eğer düşmanlarıma karşı zafer kazanırsam, Semerkand'ın bir yıllık mahsülünü nezir edip bu zâta adadım. Kendileri "Fetih" duasını okuyarak bana ruhsat verdiler.

Buradan çıkarak altmış atlı kişi olarak Harezmi'e doğru yöneldik. İlyas Hoca bu işi haber alıp Hive hâkimi Tekil Bahadır'a³¹ beni öldürmesi için hat yazmış da bin atlı asker alıp benim üstüme geldi. O gün büyük kayıbiraderim Emîr Hüseyin de yolda bana katılmıştı. Altmış atlı yiğidim ile bin atlı kişiye karşı durarak savaş girıştim. *66-1000 kişi*

Bu savaşta öyle bahadırılık yapıp sebat gösterdim ki, Tekil Bahadır'ın bin kişisinden elli kişi kaldı. Benim altmış atlı yiğidimden on kişi kaldı. Böyle dahi olsa zafer benden taraf oldu ve onları kaçırdım. Bu savaşın haberi İlyas Hoca'ya ve Ceta emîrlilerine ulaştınca onlar hayran kalıp, aralarında: "Timur acep er kişi iken, onun ikbâli gelmiş ve bahtı açılmıştır." diye konuşmuşlar.

Ben bu savaşdaki zaferi iyiliğe yordum. Bundan sonra benim heybetim ağır basıp, düşmanın gözü korkar oldu.

SALTANAT YOLUNDA YAPTIĞIM ÜÇÜNCÜ KENGES

Vakit oldu ki bana inanıp arkamdan gelen yoldaşlarım on kişiden fazla değildi. Onlardan da yedisi atlı, üçü ise piyade idiler. Onlardan başka benim yanımda kimse kalmamıştı. Muhtereme eşim olan Emîr Hüseyin'in kız kardeşini³² kendi atıma bindirmiştim. Böylece Harezmi çöllerinde avare dolaştım. Günün birinde akşam zamanı, bir kuyunun başına gelip kondum. O günün gecesi piyade olan üç Horasanlı vefasızlık edip, atlarımızı alarak kaçtılar. Yedi kişi, dört atla kaldık. Durumum çok zorlaştı. Ama gönülüm rahat idi. Bu işi yanlış yapmışım diye hiç pişman olmadım. Sonra, bu kuyu başından geçtüm. O anda, Alibek Kurbânî³³ aniden tepeme dikildi.

31. Tevekkül (Tökül) Bahadır olarak da geçiyor

32. Olcay Türkan Âğa.

33. Alibek Câni Kurbânî olarak da geçiyor.

Beni kendi iline götürüp pire dolu, karanlık bir hücreye hapsetti. Birkaç kişiyi başıma nöbetçi olarak dikmişti. Altmış iki gün beni esaret altında tuttu. Ondan kurtuluş çaresini arayıp kendi kendimle danıştım ve Tanrı'nın inâyetiyle bahadırılığım uyandı. Güçlü ve hızlı bileklerimi kullanarak nöbetçilerden birinin elinden kılıcını çekip aldım ve onlara hamle kıldım ki, hepsi arkalarına bakmadan kaçtılar.

Kılıcım havada doğru Alibek'in üzerine gittim. Beni görünce, akli başından uçtu. Yaptıklarından pişmanlık duyup, benden özür diledi. Atlarımı, silah ve mühimmâtımı getirip verdi ve bir yaşlı deve ile bir zayıf atı bana hediye etmiş gibi oldu.

Onun ağabeyi Muhammed Bey'le aramızda dostluk vardı. Kardeşi Alibek'e, benim hakkımda yaptığımı ayıplayarak bir mektup yazmış, üstelik bana birkaç hediye göndermişti. Alibek açgözlülük yaparak, onlara kendi sahiplenmişti. Daha sonra bizim gitmemize ruhsat verdi.

Ondan kurtulunca, Harezmi çölüne doğru yol aldım. Yolda bana on iki atlı kişi yoldaş oldular. İki gün dolaştıktan sonra, menzile ulaşır bir eve konduk. Bu anda yerli bir grup Türkmen ortaya çıkıp, beni görünce "hırsız, hırsız"³⁴ diye bağırarak hücumla geçerken, eşim Emîr Hüseyin'in kız kardeşini bir eve saklayıp karşılına çıktım. Bu Türkmenler içinde Hacı Mahmûd adında bir kişi beni tanıyıp "Hey, durun! Bu Emîr Timur ya!" diye onları vuruştan vazgeçirdi. Kendisi diz vurarak yanıma geldi. Ben de onun gönlünü almak için, başına yağlığımı koydum.³⁵ Sonra bu adam arkadaşlarıyla gelip bana katıldı.

SALTANATIMIN İLK DEVRİNDE YAPTIĞIM DÖRDÜNCÜ KENGES

Harezmi çöllerinde başıboş gezinirken, her taraftan gelip bana katılanların sayısı atmış atlıya ulaştı. Bunu görünce kendime sor-

34. Farsça metinde "Oğrı, oğrı" şeklinde Türkçe yazılmıştır.

35. Türk hükümdarlarının minnettar olduklarını ifade etme âdetidir.

dum: "Eğer aynı yerde devamlı kalırsam ne olacağı belli olmaz. Buradaki insanların niyetleri bozulup, düşmanlarımıza haber verirlerse, o zaman bize yeniden sıkıntı doğar. En iyisi, buradan giderek kimsenin gitmediği taraflara yerleşelim." diye Horasan'a doğru yöneldim. Giderken, Mahan³⁶ hâkimi, Mübarekşah Sancarı yüz atlı askeriyile gelip bana katıldı. Hediye olarak getirdiği güzel atlar da vardı. Halkın içinde dolaşan seyyidlerden, yerli kimselerden de katılanlar çok oldu. Atlı ve piyade olarak, iki yüze yakın kişi bu sahrada bana yoldaş oldular. O arada Mübarekşah, Seyyid Hüseyin, Seyyid Ziyâeddîn ve başkaları bana arz ettiler ki, artık burada kalmanın faydası yoktur. Kendimiz için bir vilâyeti ele geçirip yerleşmemiz lâzım.

Benim de düşüne düşünce aklıma bir fikir geldi, onlara dedim ki: "Öyleyse, başka yeri bırakıp Semerkand'a gidelim. Sizler Buhâra etrafına dağılıp bekleyin. Ben ise Semerkand civarındaki halkın içinde dolaşarak, onları kendime müttefik yapayım. Yeterince asker toplayıp, elimiz güçlü olduktan sonra, sizlere haber vereceğim. Hep beraber ansızın İlyas Hoca üzerine saldıralım."

Benim bu düşüncemi hepsi doğru buldu. Bu karara dua ederek ben yola koyuldum. Yanımdaki iki yüz kişiyi etrafa dağıttım. Emîr Hüseyin'in kız kardeşi Olcay Türkan Âğa'yı gizli bir yere sakladım.

Semerkand'a giderken Tamuke Koçın³⁷, yolda karşıma çıkıp on beş atlısıyla bana katıldı. Sırrımı açıklayıp danıştıktan sonra onu Mübarekşah'ın yanına gönderdim. Ben ise halkın içinde gizlice dolaşarak iki bine yakın kişiyi kendime müttefik kıldım. Ne zaman ayaklanmayı başlatırsam, o zaman bana yardıma yetişecek oldular. Gece kararınca kendim gizlice ablam Kutluğ Türkan Âğa'nın evine geldim.

Kimseye gözükmeyen, işin önünü arkasını düşünme düşünce kırk sekiz gün geçirdim. Sonunda şehir sakinlerinden biri beni gördü. İşin zamanı gelmeden, sırrımız açığa çıkacağından çaresiz kılıp, benimle beraber gelen elli atlı gece boyu Semerkand'dan çıkıp, yine Harezmi yolunu tuttuk.

36. Eski adı Mahuvan, şimdiki Türkmenistan'ın Marı (Merv) ilidir.

37. Koçın (Kavçin), nüfuzlu Türk kabilelerinden birinin adı.

Berberimde şehirli birkaç piyade kişiler de vardı. Yol yürürken, Türkmenlerin otlakta dolaşan at sürülerinden tutup, piyadelerimi bindirdim. Bu yürüyüşle, Amuderya kıyısında Açıği denilen, dere tepe bir menzile ulaştık. Buraya gelince Buhâra'da kalanlar da bize yetiştiler. Bunların dışında, Timur Hoca Oğlan, Bahram Celâyir kendi adamlarıyla gelip bana katıldılar. Katılanlar çoğalarak sayısı bine yaklaştı.

SİSTAN HAREKETE GEÇMEDEN ÖNCE YAPTIĞIM BEŞİNCİ KENGES

Buradan çıkıp Kandahar³⁸, Bahtarzemin³⁹ tarafına yöneldim. Hermand⁴⁰ suyu boyuna inerek burada bir yurt kurdurdum. Askerin levâzımâtını tamamlamak için bir kaç zaman burada kalmak icab etti. Bu arada Gernsir ahalisinden, Türk-Tacik'lerden bin kişi daha gelip bana katıldı.

Asker sayısı aşağı-yukarı iki bine ulaşınca, istişâre yapıp, Seistan'a⁴¹ çapul kılacak oldum. Benim haberim Seistan valisine duyurulunca elçi vasıtasıyla hediyeler gönderip, benden yardım isteyerek "Düşmanlarım bana zulüm ederek elimden yedi kalemi zorla aldılar. Eğër düşmanın elini benden çektiyorsanız, askerinin altı aylık azığını sağlayacağım" demişti. Bu işi kendime danışarak, Seistan tarafına asker sevk edip yürüdüm. Mezkûr yedi kaleden, beşini zorla çekip aldım. Bunu gören Seistan valisinin gönlü korkuya kapıldı. Düşmanlar ittifak yaptılar. Kendi aralarında istişâre ederek, eğer Emîr Timur buralarda kalıcı olursa, Seistan ülkesinin elimizden gideceği kesindir, diyerek sipahi raiye hepsi birleşerek üstüme geldiler. Seistan valisi vaadini bozdu. Savaştan

38. Bugün Afganistan sınırları içinde bulunan tarihî bir şehir. Horasan ile Hindistan arasında büyük bir ticaret merkezidir.

39. Timur zamanında Belh ve ona bağlı yerler, kadim Baktriye memleketidir.

40. Kâbil yakınındaki dağların batısına çıkıp sonra Seistan gölüne dökülen bir nehirdir.

41. Seistan ya da Sistan, şimdiki İran ve Afganistan sınırları içinde yer alan tarihî bir vilâyettir.

başka çare kalmayınca çaresiz olarak yollarını keserek savaşa giriştim. O anda bir ok gelip bileğime saplandı. Başka bir ok ayağımı yaraladı. Böyle olsa da sonunda onları yenip kaçırmaya zorladım. Fakat bu memleketin suyu, havası mizâcımıza uygun gelmedi. Bundan dolayı oradan geri dönüp yine Gernsir'e⁴² geldim. Burada iki ay kadar kaldım. Bu arada kol ve ayağımdaki yaralar da kapandı.

HAREKET ZAMANINDA ALTINCI KENGES

Gernsir'de kalarak yaralarım et bağlayıp sağlığıma kavuşunca, Belh sınırları yakınındaki dağlarda durup bu yörede yeterince asker hazırladıktan sonra Turan memleketini düşmandan arındırmak istedim.

İstişâremiz bu karara varınca, buradan atlanıp çıktım. Baktım ki o kadar insan dağılıp gitmiş, sadece kırk atlı kişi kalmışız. Lâkin bunların hepsi asilzâde baba yiğitlerdi. Böyle ağır günlerde, nedendir ki benim gibi malsız azıksız bir kişinin ardına düşüp dağ, taş demeyip arkamdan yürürler? Bunun sırrını Sen bilirsin deyip, Tanrı Teâlâ'ya çok şükrettim. Allah'ın bana yaptıracağı büyük işleri var ki bunlar gibi bahadır, vefalı yiğitleri bana tâbi etmiştir.

Sonra buradan yürüyüp Belh dağlarına doğru yola koyuldum. Yolumuzda Yıldırım Karaçar Noyan'ın evlâdından Sıddık Barlas beni arayıp bulamamış kafası karışık yürürken, denk düşmüş on beş atlı ile bana katılmıştı. Onun gelmesinden işimiz ilerleyecek diye iyi işaret aldım.

Bugünlerde azığımız yetişmemeye başladığı için av etiyle geçinmekteydik. Yolda ilerlerken ıraktan görünen tepe üzerinde bir topluluğun karası gözükmemekte olup her saat gittikçe büyüyordu. Bunlar kim olabilir diye birkaç karavul⁴³ gönderdim.

42. Afganistan'da Kandahar'ın güneybatısında bir mıntikanın adıdır.

43. Keşifçi. Han karargâhu ve civarını, ordunun merkezi, kanatları, önü ve arkasını korumakla vazifelendirilen askerî birliğin de adı.

Karavullar gidip haber getirdiler ki, önceden Emîr'in askeri olmuş Kazançı Bahadır: "Ceta leşkerinden yüz atlı askerle ayrılıp çıktık; o günden beri Emîr'i arayıp dolaşıp yürüyoruz." demişler. Bunu duyunca hemen toprağa baş koyup Tanrı'ya şükür ettim. Derhal Kazançı'yi getirmesi için bir kişiye emir verdim. O gelince diz vurup ayaklarımı öptü. Ben de onun gönlünü alıp, yağlıgımı başına koydum.

Buradan yürüye Dere-i Arsuf⁴⁴ denilen yere gelip konduk. Ertesi gün atla dereyi dolaştım. Bu derenin orta kısmında güzel, hoş havalı bir tepe gözüktü. Sığ bir yer olduğunu düşünerek kendim burada kaldım. Kalan askerler tepeyi çevirerek yattılar. O gece cuma gecesiydi; tan ağarıncaya kadar dua ederek hiç uyumadım. İmsak olduğu zaman sabah namazını kıldım. Sonra duaya el kaldırdığımda gözüm yaşardı, yüreğim yumuşadı. Tanrı'ya yalvararak "Beni bu derbederlikten kurtarır mısın Sen?" diye ağladım. Duayı yüzüme sürmemiştim ki, ırankan bir top atlı göründü.

Bizim üstümüzdeki dağdan geçmekteydiler. Bunların kim olduklarını öğrenemiyim diye arkalarından yetişip "Bahadırlar sizler kimsiniz?" dedim. "Timur'un askerleriyiz, onu arayıp bulamadan dolaşıp duruyoruz." dediler. O zaman ben, "Ben de onun askeriyim; haydi yürüyün, sizi ona götürüyüm" dedim. Bunu işiten bir atlı kişi koşarak gidip, öncülerine haber iletince beni getirmelerini emretmişler. Bunlar üç bölükmüşler: Birinci bölükbaşısı Tuğluk Hoca Barlas, ikincisi Emîr Seyfüddîn, üçüncüsü Tubek Bahadır idi. Beni gördüklerinde kendilerinden geçmişçesine atlarından atlayıp koştular. Diz vurup gelip üzengimi öptüler. Ben de attan inip, her biriyle kucaklaşıp görüştüm. Yağlıgımı Tuğluk Hoca'nın başına koydum. Altın ziynetli kemerimi Emîr Seyfüddîn'in beline bağladım. Üzerimdeki kaftanımı Tubek Bahadır'a giydirdim. Gönülleri yumuşayıp ağladılar. Ben de ağladım. Sağ sağlım bulduğumuz için bugünü aramızda toy ilan ettik. Namazı cemâatle kılarak menzilimize döndük. Ertesi gün Şîr Bahram geldi. Toyluk yapıp benden ayrılıp, Hindistan tarafına varmak için gitmişti. Yaptıklarına

44. Belh'in dağlık kısmındaki (Elbürz) derelerinden biridir.

üzülerek benden özür diledi. Ben onu kucağıma alıp özrünü kabul kıldım. Güzel sözüm, güzel muâmelemlerle yaptıklarının mahcûbiyetinden onu kurtardım.

HAREKET GÜNLERİNDE YAPTIĞIM YEDİNCİ KENGES

Baktım ki, bu defa toplanan askerimizin sayısı üç yüz on üçe ulaşmış. Kendimizin barınacağı, silah teçhizat saklanabileceği, at ve bineklerimiz kalabileceği bir kaleyi ele geçirmek lâzım oldu.

Alâcu Kalesi bize yakın olduğundan onu almayı kararlaştırdık. İlyas Hoca'nun tayin ettiği Mengli Boğa Sulduz⁴⁵ bu kalenin bekçisiydi. Şîr Bahram'ın bununla eski dostluğu olduğundan, kendim varırsam onu dost yaparım diye bana ısrar edince ona ruhsat verdim. Şîr Bahram onunla görüştüktan sonra haber kıldı ki o, "İlyas Hoca beni kişi sayıp, bu kaleyi bana teslim etti. İnsanlığımdan vazgeçip kaleyi sizlere veremem" demişti. Ama kader böyle oldu. O bizim yasal⁴⁶ düzenleyip gelmekte olduğumuz haberini duyunca gönlünü korku sarmış, insanlığını satarak kaçmıştır.

[Mengli Boğa'yla] Dolancavun boyundan üç yüz kişiyi kaleye bekçi olarak koymuşlardı. Oysa bunlar önceleri benim askerlerim idi. Beni duyunca kale kapısını açıp, sevinçle karşıladılar. Buradan çıkıp Dere-i Suf⁴⁷ denilen yere geldim. Şu vakitte, Tumen Bahadır oğlu Emlas⁴⁸, çapulculuk kılıp Belh etrafına gelmişti. Benim haberimi duyunca iki yüz süvari askeriyle bana katıldı. Ben de onun gönlünü aldım. Burada dururken, Tamuke Bahadır'a üç kişi vererek emrettim ki, Termiz nehrini⁴⁹ geçip, gizlice yürüyüp, Ceta emîrlerinin yaptığı işler ve bize karşı niyetleri hakkında çok haber bulup getirsinler.

45. Sulduz, Moğol kabilelerinden birinin adıdır.

46. Veya yasâl, askerî birliğin muhârebeye hazırlık tertibi, saff-ı harb nizamıdır.

47. Belh-Kabil yolu üzerinde blulunan dere. Bamiyan'ın batısındadır.

68. İmlis (Emlis) olarak da geçiyor.

49. Amuderya'nun ortaçağlardaki adıdır.

Onlar dört gün dolaşarak şöyle haber getirdiler ki, Ceta leşkeri Termiz'e⁵⁰ gelmiştir. Halkını yağmalayıp vurmaya, öldürmeye başlamıştır. Bunu öğrenince askerlerimle Deregez⁵¹ denilen yerde mevzilenmeye karar verdim. Fırsatı yakalarsam buradan düşman leşkeri üstüne hücum etmeyi düşündüm. Elçi Boğa Meydanı'na, Ceyhun Nehri kıyısına gelip kondum. Benim Deregez'e geldiğimi İlyas Hoca duyunca hemen üzerime asker göndermiş.

Bu an bana haber getirdiler ki, Emîr Süleyman Barlas, Emîr Mûsâ, Emîr Caku Barlas, Emîr Celâleddîn, Emîr Hinduka Barlas, Ceta ordusu ile beraberdiler. Ceta emîrlerinden yüz çevirerek kendi askerleriyle eski Tirmiz'e geldikten sonra Tolan Boğa'yı bana haber vermek için göndermişlerdi. Bin atlı kişinin gelmekte olduğu haberini bana iletiler. Bunların gelmesini ben iyilik diye yorumladım.

Onlar bana gece Ceta leşkeri üzerine ani baskın yapmayı tavsiye ettiler. Atlanıp yola çıkmıştık ki, hemen Ceta ordusunun yetiştiği haberini getirdiler. Ben kendi askerî kuvvetlerimi safa dizerek düşman karşısına çıkıp durdum. İki leşker ortasında su vardı. Rakiplerimi tatlı söz ve şirin hikâyelerimle kendi tarafıma eğmeyi ve onların vücutlarındaki yandırıcı gazab ateşini doğru tedbir suyu ile söndürmeyi düşündüm. Bu tarzda onları kendime ram etmek istedim. İşte bu amaçla Ceta leşkerinin serdarı Ebû Sa'îd'e çok iyi sözler söyledim. O söylediklerimi makul gördü. Ancak diğer emîrler ona karşı çıkarak savaştan yana oldular. Bunu görünce benim de gazab ateşim alevlenip, leşkerimi safa dizdim.

CETA LEŞKERİNİ KIRMAK MAKSADIYLA YAPTIĞIM SEKİZİNCİ KENGES

Kendi kendime dedim ki: "Ceta ordusuyla savaşırsam, onlar sayıca çok olduğundan dolayı ya benim leşkerime zarar gelirse?"

50. Termiz veya Tirmiz, Türkistan'ın kadim şehirlerinden birinin adıdır. Özbekistan'da Surhanderya ilinin merkezidir.
51. Veya Dere-i Gez, Belh'ten tahminen 30 km. güneyde, Belhab nehri üzerinde hoş manzaralı bir yerdir.

Lâkin hemen gayretim galeyana gelip dedi ki: "Saltanatı ele geçirme davasıyla huruç kılmuşsan, şimdi saltanat şan ve mertebesine lâyük iş tutman lâzım. Cenke girip ya zafer kucaklayıp galip olacaksın veya öldürüleceksin ve her şeyden kurtulacaksın." Cenk kılmaya giriştim. Baktım ki, rakipler üç kısma bölünmüş halde savaşa girecek durumdalar. Buna karşı ben leşkerimi yedi bölüğe ayırıp düzenledim. Bunları ardı ardına savaşa sokmayı düşündüm. Şimdi cenk başlayıp savaş ateşi göğe yükseldi. Her iki taraf bahadırları haykıra bağıra savaşılmaya başladılar. İlk olarak hiravul⁵² bölüğüne buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Sonra çapavul⁵³, şakavul⁵⁴ bölükleri çapkulaşa⁵⁵ girişti. Caranğar⁵⁶, baranğar⁵⁷ kanatlarını açıp kendim ğolda⁵⁸ durup ileri atıldım. Böylece ilk hamlede karşı ğolda duran başkomutan Emîr Ebû Sa'îd bölüğünü bozarak geri çekindirdim. O zaman Mengli Boğa ile Haydar Andhudî meydan okuyarak ortaya çıktı. Bunlarla kendim karşılaştım. İlk hamlede onları dağıttım. Sonunda düşman tuğu düşüp ğol askeri geri çekilince tüm Ceta leşkerinin düzeni bozulmaya başladı. Karışıklıkla saçılıp, her tarafa kaçmaya başladılar.

SALTANATI KURMA YOLUNDA DOKUZUNCU KENGES

Benim bu ilk çatışmamda düşmana galip gelmem, Ceta leşkerini yenerek zafer kazanmam, tüm Turan memleketine malûm olmuştu. Moğollar elinden saltanatı almak için huruç kıldığımı herkes bilmişti. Eğer bu defa saltanatı ele geçirirsem, her yerde adaleti oturtmayı niyet kıldım.

52. Öncü birliği, kanatları koruyucu askerî birliğe denir.
53. Aniden baskın yapan birliktir.
54. Leşker kanatları önünde yer alan özel askerî birlik, ihtiyat birliği.
55. Kılıç muhârebesi.
56. Leşkerin sol kanadı.
57. Leşkerin sağ kanadı.
58. Veya kol, leşkerin merkezine denir.

Saltanatımı kuvvetlendirmek, sipahilerin gönlünü bulmak için elimde toplanmış hazinemi onlara dağıtıp, leşkere azık temin ettim. Sonra Ceyhun deryası boyuna gelip, Tirmiz geçidinden bu tarafa geçince, Kahlaka⁵⁹ Kalesi'ni keşfetmek için birkaç karavul gönderdim. Çünkü bu kaleyi ele geçirmek benim için çok önemli iş idi. Karavullar o taraftan haber getirinceye kadar Ceyhun kıyısında bekleyip yattım.

Buraya geldiğim haberini İlyas Hoca işitince, Bekcik'in küçük kardeşi Alçın Bahadır'ı kalabalık bir asker grubuyla üstüme göndermişti. Benim karavullarımı gaflet basarak uyuyup kalmışlar. Düşman askeri geceleri yürüye yürüye, gelip üzerimize beklenmedik bir şabhun⁶⁰ vurdular. Fakat ben üç tarafı suyla çevrilmiş yarım adada mevzilenmişim. Yarımada dışında kurulmuş olan birkaç asker çadırı talan olup, kendileri ziyana uğradılar. Kalanları ise yarım adaya girerek kurtuldular. Bense savaşa hazırlanarak yarımada ağzını kapatıp durdum.

Geçen savaşta düşmanın gözü benden korkmuş olmalı ki, sayıca bizden çok olsalar da savaşa girmeye cüret edemediler. On gün kadar ben bu adada kaldım. Sonra oradan dışarıya çıktım. Su boylarında çadır-alaçıklar diktirip düşman askerinin karşısında bir aya yakın savaş bekleyip yattım. Aramızda hiçbir çatışma olmamışsa da düşman vehme kapılmış olacak ki, gecenin birinde oradan göçüp geri dönmüşler. Ben sudan geçip onların yerine kondum. Düşmanı arkasından kovalamaya bir bölük asker gönderdim.

SALTANATIMI KUVVETLENDİRECEK ONUNCU KENGES

Bu defa da düşman askeri hiçbir iş yapmadan sanki bana yenilmiş olarak geri döndüler. Sonra ben kendi saltanatıma revaç vermek için, önce Badahşan bölgesini ele geçirme fikrini uygun bul-

59. Veya Kahılka. Tirmiz'e yakın kadim kalelerden biri.

60. Gece hücumu, baskına denir.

dum. Bu düşünceyle nehir kıyısından geçerek Hulm⁶¹ denilen yere geldik.

Daha önce benden ayrılıp giden kayınbiraderim Emîr Hüseyin buraya gelerek benimle görüştü. Bunun gelmesi şerefine o gün toy yaptık. Buradan kalkarak Badahşan tarafına yol aldım. Kunduz'a⁶² gelince dinlenmek için birkaç gün burada kaldım. O zaman Burulday⁶³ halkının çoğunluğu gelip bana katıldılar. Hürmet gösterip, reislerini baştan ayağı giydirdim. Benim buraya geldiğimi Badahşan şahları duyarlarsa, elbette savaş hazırlıklarına başlarlar; ben onların önüne geçip, hazırlık yapıp, onlara asker toplama fırsatı vermeden baskın yapmam gerektiğini düşünerek, gizli bir şekilde askerimi Talkan'a⁶⁴ sevk ettim.

Badahşan şahları benim buraya kadar gelmiş olduğumu duyunca, karşı koymaya çare bulamayarak, büyük hediyelerle bana tâbi oldular.

Ben bu tedbirimden razı oldum. Çünkü bu işte de hata yapmamış oldum. Savaşız, yağmasız, Badahşan bölgesi elime geçince, saltanat işlerim gittikçe yükselerek, gelişmeye başladı. Badahşan sipahilerinin çoğunluğu bana katıldılar.

SALTANATA REVAÇ VERMEK İÇİN YAPTIĞIM ON BİRİNCİ KENGES

Badahşan şahları bana tâbi olduktan sonra, Hatlân⁶⁵ bölgesine doğru yürüdüm. Bu memlekete geldiğimde kayınağam Emîr Hüseyin'in kabalığından dolayı, Polat Boğa, Şîr Bahram onunla anla-

61. Belh'in doğusunda Afganistan'da Amuderya'dan tahminen 30 km. uzakta küçük şehir.
62. Ortaçağlarda Belh Hanlığı'nun bir şehridir. Günümüzde Afganistan sınırları içindedir.
63. Burulday, Celâyir kabilesinin önderine verilen isim.
64. Veya Talukan; Taharistan şehirlerinden, şimdi Afganistan'ın Tahar il merkezi.
65. Veya Huttalan; Amuderya boyundaki kadim vilâyettir. Şimdiki Tacikistan'da Kölâb şehri.

şamayarak bizden ayrılıp kendi illerine geri dönmüşler. Sonra ben bu menzilden çıkıp, Kölek Deşti'nin⁶⁶ bağrında durdum. Ben buradayken rakip leşkerinin durumundan haber getirmeleri için birkaç tingçi⁶⁷ yolladım. Bunlar gidip on gün sonra haber getirdiler ki, Ceta leşkerinin emîrleri; birinci Kuç Timur Bekçikoğlu, ikinci Timur Nopken, üçüncü Sarık Bahadır, dördüncü Şünkum Bahadır, beşinci Hacı Bey'in küçük kardeşi Tuğluk Hoca'dır ki, bunların yirmi bin atlı askeri olup, Halatî'den Pulisengin'e⁶⁸ kadar mevzilenmişler. Benim durumumu öğrenmek amacıyla elçileri de yetişip geldiler. Elçilerin gönüllerini avlayıp, gözlerini boyayıp onların önünden askerimi iki kere geçirdim. Elçiler gidince hemen arkalarından art arda asker sevk ederek yola koyuldum. Lâkin askerimin benimle ittifakı o kadar iyi değildi.

Bu arada tingçiler haber getirdiler ki önceleri benim askerim olan Tuğluk Sulduz-Keyhüsrev ikilisi, altı bin askerle üzerime gelmektedirler. Bu haberi benim askerim duyunca evvelkinden daha fazla gevşeyip ittifaksızlığı büyümeye başladı. İşimiz ne olacak diye tereddüde düştüler. Lâkin bunlar içinde Emîr Caku Barlas, Egav Timur, Emîr Süleyman, Emîr Celâleddîn dörtlüsü benimle hep beraber olup ölüm ortağı idiler.

LEŞKERİMİ İTTİFAKA GETİRMEK İÇİN YAPTIĞIM ON İKİNCİ KENGES

Şimdi bunların gönüllerini avlayıp kendime bağlamak için söz konusu dört emîri kenara çağırarak onları kendime devlet ortağı kıldım. Bunlar da kesin söz vererek beni inandırdılar. Sonra emîrlerden tereddütleri olanları birer birer çağırıp her biriyle özel olarak konuştum. Bunlardan dünya malına düşkün açgözlülerini mal ve eşya verip imrendirdim. Makam ve rütbeye göz koyan görev hayranlarını emrimdeki bölgelere vali olarak atadım. Bun-

66. Hatlân'a bağlı yer.

67. Casusluk yapan kişiye denir.

68. Veya Taşköprü. Hisar vilâyetinde Vahş nehri üstünde kurulu taş köprüdür.

ların her birine birer muhâfız tayin ettim. Diğer sipahilerin kendilerine layık giysi hediye ve başka şeyler vererek gönüllerini avladım.

Eşya yetmeyenlere vaadde bulunarak onları ümitlendirdim. Tüm askerimi korku ile ümit arasında tuttum. Güler yüz ve tatlı sözle hepsinin gönlünü kendime bağladım. Bir hizmet edeni, on hizmet etmiş görüp kalplerini sevindirdim. Böylece birlik ve beraberliğe gelerek hepsinin gönlü bana bağlandı. Her yerde ve her işte birlik ve beraberliği bozmamaya, benim emrimden çıkmamaya söz verdiler. Benim için mal ve canlarını esirgemedi muhârebe meydanında can vermeye ahd ettiler.

Bu iş olunca askerden yana gönlüm rahatlayıp savaş hazırlıkları yapmaya başladım. Benim haberim düşmana yetişmeden önce onlar üzerine aniden baskın yapayım dedim. Bu işim nasıl olur diye Kur'ân'dan tefe'ül açarak baktığımda şu ayet çıktı; "*Kem min fitetin kalâletin gâlebet fieten kesîraten büznillah*" yani "Nice küçük topluluklar, Allah'ın izniyle büyük kalabalıklara üstün gelmiştir."⁶⁹ Kur'ân'dan böyle sevindirici bir işaret çıkınca gönlüm kuvvetlendi. Hemen askerimi nizama sokup yedi bölüğe ayırarak yasâl düzenledim.

Bütün gece yürüyerek tan ağarırken altı bin atlı hiravul bölüğüyle Tuğluk Sulduz-Keyhüsrev askerleriyle karşılaştım. İlk çarpışmada onları yenip geri çekindirdim. İlyas Hoca'nın karargâh edindiği Pulisengin yakasına dek arkalarından kovalayarak gittim.

Gündüz geçince vardığımız yerde geceledik. Bana göre bu savaşı erteleyerek meydanı soğutmak benim için zararlıydı. Çünkü İlyas Hoca'nın otuz bine yakın askeri vardı. Eğer bunların çok oluşundan bize herhangi bir ziyan gelecek olursa, o zaman böyle günler için arkada bıraktığım Emîr Hüseyin bize yardım edecekti.

Ancak ben işi onun yardımına muhtaç olmadan, tedbir kullanarak, savaş yoluyla düşman askerini kırdım.

69. Bakara 2:249.

CETA VE İLYAS HOCA LEŞKERİNİ KIRMAK İÇİN YAPTIĞIM ON ÜÇÜNCÜ KENGES*

Ceta leşkerini kırmada şu tedbiri kullandım. Emîr Mûsâ, Oçkara Batur, Emîr Müeyyed Erlat⁷⁰ komutasında iki bin atlı askeri, Pulisengin yukarısını karargâh edinén İlyas Hoca üzerine sevk ettim. Kendim beş bin asker alarak alt tarafında İlyas Hoca'nın askerleriyle menzil tuttuğu dağın tepesine çıktım. Gece olunca buyurdum; sayısız birçok yerde ateş yaktılar. Dağ üzerinde yakılmış birçok ateşi ve kalabalık askeri görünce bunlar korkuya düşerek o geceyi hazırolda uyanık olarak geçirmişler.

Ben o gece dağın tepesine çıkarak âcizane Allah'a çok yalvardım. Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'a salavât söyleyip uyumadan oturuyordum; uyku ile uyanıklık arasında "Timur, fetih/zafer senindir" diyen ses duyuldu.

Tan ağarınca namazı cemâatle kıldık. Baktım ki, İlyas Hoca'nın emîrleri top top olarak gitmekteydi. Benim askerlerim benden buyruk talep ederek dağdan inip onları kovmak istediler. Ben buna müsaade etmedim. "Bu gidişten onların ne gibi düşünceleri olabilir; acele etmeden bakıp bekleyelim, belli olacaktır" diye, kovmaya izin vermedim. Arkalarından gözetçi gönderdim ki, dört taşlık yere giderek konmuşlar.

Şimdi belli oldu ki, bu işten onların maksatları bizi dağdan indirip geniş yere çıkarıp savaş yapmaktı. Bundan bir gün önce de bunların hiravul bölüğünü kırmıştım. Altı bin atlı asker bana arkalarını dönüp geri çekilince hiçbir yerde durup direniş göstermeden İlyas Hoca karargâhına giderek sığınmışlar, o da bunlara çok kızmıştı. Bunun öcünü almak için yaptıkları hileyi ben anlayınca geriye dönerek bana hücumla başladılar. Ben de geniş araziye inmeden dar dağ arazisine uygun tarzda savaşa karar verdim. Asker bölüklerini dağ eteğine indirip düzene koydum. Bunu görünce düşman atlıları taarruza geçtiler. Dağ ağzına gelince arazi dar ol-

* Farsça nüshada bundan sonraki kengeşlere numara verilmemiştir.

70. Veya Arlât; büyük Türk kabilelerinden birinin adıdır.

duğundan geçmeden tikanıp kaldılar. Bu anda bahadırlara buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Bunlardan çok kişi yaralanarak işe yaramaz hale geldi. Sabahtan akşama kadar savaşarak bir netice alamadılar. Gece olup karanlık düşünce kendi güçlerine inanmış olacaklar ki, bizi muhâsaraya almak için dağ eteğini çevirerek çembere aldılar.

Bunu fark edince ben tedbir kullanarak dört bölük askerle dört taraftan bu gece şahbun vurmak istedim. Bu kararımı emîrlerim de doğru buldular. Sabaha doğru büyük gürültü kopararak her taraftan düşman üzerine şahbun vurduk. Dağı çevirince dağılıp yatan Ceta leşkeri kendini toparlayıncaya kadar benim bahadır yiğitlerim onları darmadağın etti. Çapkulaş savaşında her iki taraftan da çok kişi öldürüldü. Sonra Ceta leşkeri arkasını dönerek kaçmaya başladı. Kalabalık asker içinde kaçmakta olan han oğlu İlyas Hoca'ya arkasından yetişerek, "Yol bolsun!"⁷¹ dedim. Benim sesim ona duyulunca, kahırla gazapla askerine hitâben yüksek sesle bağırınca, askeri geri dönerek gayret göstermeye başladı. Böylece güneş yükselinceye kadar aramızda çapkulaş savaşı oldu. Ama bize dayanamadıklarından kaçarak savaşıyorlardı.

Sadıklarımız boşalmıştı. Düşman askerleri döküle saçla dört taşlık yerdeki menzillerine güçlkle yetişebildiler. Ben de dizgin çekerek bu civara gelip durdum. Ceta leşkeri bu savaşta büyük yenilgiye uğrayıp esaslı darbe yediğinden, benimle ikinci defa savaşmaya cesaret edemedi. Ben düşman karargâhını uzaktan çembere aldırarak bizzat kendim onları gözetleyip durdum. Üstelik düşmanı rahatsız etmek için ara ara çarpışmayı emrettim. Askerlerim durmadan onu yapmaya devam ettiler. Sonunda İlyas Hoca çaresiz kalıp, Hocend nehrinden geçerek gitti. Ben de onları kovalamadan fetih, nusret, şen ve şevketle Mâverâünneh'r'e geri döndüm.

Bundan sonra saltanatı tümüyle elime geçirmek, bağımsızca hükümran olmak için çeşitli tedbirler alıp çok istişârelerde bulun-

71. Farsça metinde Türkçe "Yol bolsun" şeklinde verilmiş olup, manası "Yolunuz açık olsun" demek olsa da, burada "Şimdi, kaçmaktan başka çareniz yok" anlamına gelir.

dum. Şunun için ki, her Emîr kendini başkalarından büyük görerek "İşi ben yaptım, düşmanı ben yendim, devlet benimdir" derdi. Bu emîrleri kendime boyun eğdirmem lâzımdı. Önceleri Mâverâünnehr'de saltanat kuran Emîr Kazağan torunu Emîr Hüseyin benimle beraberdi. Onunla anlaşmam gerektiğinden, bunu kendime devlet ortağı kıldım. Bu kişi bana dost biri gibi görünse de batinî haseden kaynaklanan gizli düşmanlığını içinde dâim saklardı. O kendini benden değerli görüp Turan tahtına oturmak isterdi. Bundan dolayı onun sözüne inancım olmadığından, vaadini kuvvetlendirmek için Hoca Şemseddin Külâl'in kabrine götürerek dostluk izhâr edip and içtirdim. O da dostluğa aykırı hiçbir iş yapmamaya söz verdi. Bunun üzerine yine Kur'ân-ı Mecid'i eline alarak üç defa dostluk üzerine and içti. Anlaşmasına vefasızlık ettiği için sonunda kasem vurup, kendi başını yedi.

Emîr Bayân Sulduz'un oğlu Emîr Şeyh Muhammed, kendini büyük emîr sayardı. Onun da gönlünü alıp kendi tarafıma eğdim ve yedi koşuna⁷² önder yapıp kendime boyun sundurdum. Söz konusu leşkerlerin emîrlere birer vilâyet in'am kıldım. Benden ayrılarak kendi ulusuna gitmiş olan Şîr Bahram hâlâ bana boyun sunmak istemiyordu. Onu da kendime çektim ve huzuruma çağırdım. Tüm ulus başlıklarıyla gelip bana dostluğunu bildirdi. Şîr Bahram'ı kendime mülâzım ederek ona bir vilâyeti hibe ettim.

Emîr Hüseyin ile aramızda akrabalık olduğundan, gönlünde bana hased saklamışsa da ona türlü iyilikler gösterip uzlaşmaya çalıştım; ama dost olmadı. Belh vilâyetini, Hisar şehrini benden ayırıp aldı. Karındaşı olan eşimin hatırı için onun bu işine darılmadım. Bana karşılık vermekte olan emîrlerin hepsi boyun eğip itaate geldilerse de, Emîr Hüseyin içtiği kasemi, kıldığı ahdi bozup da ima gizli düşmanlık yapıyordu. Şimdi bunun boynunu kılıçla eğmekten başka çarenin kalmadığını kesin anladım.

Böylece ben bütün Turan toprağına sahip olup, Mâverâünnehr ülkesinden düşmanın kalıntılarını temizledim. Lâkin ulus emîrle-

72. Birkaç yüz kişilik (bine kadar) askerî birlik veya bu kadar asker çıkabilecek idarî bölge, geniş manada askerî kuvvet anlamlarına gelir.

rinden öz boy ve oymaklarına dayanıp bana hâlâ boyun eğmeyenler vardı. Emîrlerimden birileri: "Bu devlete hepimiz ortak olunca başkalarını da çağırıp devlet ortağı yapalım." derlerdi. Lâkin bunların sözleri benim saltanat gayretime doğru gelmezdi. Çünkü ben düşünürdüm ki, âlemi yaradan Tanrı yalnızdır; O'nun şeriki yoktur. Böyle olunca, Allah'ın mülkü olan yeryüzüne sahip olan kişinin de şerikinin olmaması gerekir. İşte bu zaman evliyâlardan sayılan Baba Ali Şah gelip "Hey Timur! Allah demiştir ki, yer gökte eğer iki Hudâ olursa, âlem bozulur" dedi. Ondan bu sözü işitince derhal Kur'ân'ı alıp açtım, şu ayet çıktı: "İnnâ cealnâke fi'l-arzı halife" yani "Ey Dâvûd! Seni yeryüzünde halife yaptık elbette."⁷³ Bundan kendim için büyük işaret aldım. Kendilerini devlet şeriki bilip bana boyun eğmek istemeyen öbürlerini tedbirlerle özümeye tâbi kılmaya giriştim.

En evvel, Emîr Hacı Barlas huzuruna varıp onu kendime mütefik kıldım.

Bayân Sulduz'un oğlu Emîr Şeyh Muhammed, içki düşkünü bir kişiydi. Bir gün şarap içerken boğazında şarap düğümlemiş bahanesiyle dünyayla vedalaştı. Onun vilâyetini kendi tasarrufuma aldım.

Üçüncüsü; Emîr Bayezîd de kendi başına Hocend vilâyetini sahiplenmişti. Ona dostluk yüzü suyu hürmetine nasihat ettim. Ama onu kabul etmedi. Sonunda kendi halkı ona muhâlif çıkarak, tutup önüne getirdiler. Ben onun yaptığı kötü işleri hatırlamadan yine iyilik yaptım. Bunu görünce kendi rezil olup içtenlikle bana boyun eğdi.

Dördüncüsü; Sunduz Elçi Boğa da Belh ülkesinde saltanat tuğunu kaldırmış idi. Emîr Hüseyin ise, dedesi Emîr Kazağan tahtını talep etmekteydi. Belh tahtı senin mirasıdır diye bunu ona bıraktım. Yine Hocaberdi Nayman, Şırğanat⁷⁴ vilâyetini ele geçirip bana karşı çıkıyordu. O vilâyeti başka birine verip onu kendime yardımcı kıldım.

73. Sâd 28: 26.

74. Veya Şırğanat, Belh'in batısındaki vilâyettir.

Badahşan şahlarının her biri bağımsızlık için başkaldırarak karşılık bayrağını açmaktaydılar. Onların her biriyle öyle anlaşmalar yaptım ki, bunun neticesinde kendi aralarında savaş çıktığında benim penâhuma girip kurtuldular.

Emîr Keyhüsrev, Hatlan vilâyetini; Emîr Olcaytu Berdi, Arheng⁷⁵ ülkesini ele geçirip benden bağımsız idiler. Keyhüsrev'e yardım verdim, Olcaytu'yu sürüp çıkardı. O da bana gelip sığındı.

Emîr Hızır Yasurî⁷⁶, kendi boyu Yasurîlerle ittifak olup Taşkent vilâyetini ele geçirmiş idiler. Keyhüsrev'le Olcaytu'yu sulha getirdim. Onlara yardım olsun diye bir kısım kişiler verdim. Bu ikili gidip Yasurî yurdunu çapul kılınca, Emîr Hızır aciz kalıp benim penâhuma girdi. Böylece bütün Turan topraklarını talan-yağmadan, savaştan ve kavgadan kurtardım. Benim kahraman askerlerim yerince bir güce sahip oldular. Barlas ulusunun ünü yükseldi. Benim büyük himmetim sebebiyle Çağatay tümenleri ve koşunlarının şöhreti âleme yayıldı. Ülke boyunca il, ulus, koşun, tümenlerin hepsinin üzerine hükümrân oldum.

Lâkin Mâverâünnehr'de bazı kaleler Emîr Hüseyin'in elinde olup oralara benim hükmüm yürümezdi. Benim saltanatımın şânı ve şöhretinin büyüdüğünü görünce, onun hased damarları kabardı. Kıskançlıkla verdiği ahd ü peymanlarını bozup bana muhâlif olmaya başladı. Ben onun yanına çok gittimse de, o benim yanıma bir defa olsun gelmedi. Üstelik hileyle Karşı Kalesi'ni benden aldı. Oraya Emîr Mûsâ'yı yedi bin kişiyle bekçiliğe tayin edip, ikmaline yine beş bin süvari gönderdi.

Bu işlerle de tatmin olamayıp beni öldürüp yok etme kastına düştü. Aramız bozulup iş bu hâle gelince benim de saltanat gayretim tutup, Karşı Kalesi'ni geri alma hesabı yaptım. Bazı emîrlerim açıktan açığa kaleyi kuşatıp savaşa ele geçirmeyi önermiş olsalar da, bunun tehlikelerinin çok olduğunu hatırlayıp başka bir tedbire

75. Amuderya'nın sol sahilindeki Badahşan ülkesine komşu olan kadim vilâyetin ismidir.

76. Cengiz Han ordusunun sol kanat komutanı olan Emîr Yas(av)urî'nin evlâdıdır.

giriştim. Horasan tarafına gidiyormuş gibi görünüp Karşı Kalesi'nin muhafızlarını uyutmak istedim. Sonra leşkerimle çabuk geri dönüp gece kaleye aniden hücum edip onu ele geçirmeyi düşündüm ve bu yerden göçüp Horasan tarafına yola koyuldum. Amu nehrinden geçtiğim sırada, Horasan'dan Karşı'ya gelmekte olan bir kervanbaşısı biraz hediye ile bizimle görüşmeye gelmişti. Kendimin Horasan tarafına varacağımı bildirmiş olup oraların emîrleri, hükümet ahvâlinde sorduktan sonra ona izin verdim. Yine bu kervanla beraber bir casusu da gizlice gönderdim.

Kervan ehli Karşı'ya girince, Amuderya boyunda benle görüşüklerini, Horasan tarafına gitmekte olduğumu, oraların durumunu sorduğumu Emîr Mûsâ'ya söylemişti. Bu haberi işitince Emîr Mûsâ ve Emîr Hüseyin'in leşkeri rahatlayıp, zevk ü sefâ ve oyun eğlenceye dalmışlar. Ben bu haberi işitince askerlerim arasından en güvendiğim, iş gören bahadır yiğitlerden iki yüz kırk üç kişiyi seçip aldım. Nehri geçince gece boyu durup dinlenmeksizin yürüyerek Şirkent'e⁷⁷ ulaştım.

Bu yerde bir gece gündüz durup dinlendikten sonra cebrî yürüyüşle Karşı Kalesi'nden bir taş mesafeye beri kondum. Buraya geldiğimde kale duvarına yetecek kadar birkaç ekleme merdiven hazırlamalarını buyurdum. Bu vakitte Emîr Caku yalvararak, arkadan gelmekte olan bahadırların yetişmesinin zarûrî olduğunu bildirdi. Onlar gelinceye kadar kaleyi gözden geçirip öğrenmek isteği gönlüme düştü. İki yüz kırk üç kişiden kırk kişiyi alıp yola koyuldum. Iraktan kalenin karaltısı görülünce, yiğitlerimi burada durdurdum. Öz evimizde doğup büyüyen Mübeşşir ve Abdullah isimli iki çocukla beraber su doldurulmuş hendek boyuna geldim. Her tarafa bakıp göz attığımda hendek üzerinden geçen su oluşunu gördüm. Kaleden gelen suyu bu olukla dışarıya çıkarmış idiler. Atı çocuğa tutturup, kendim oluktan geçip kale altına yetiştim. Kale kapısına gidip baktım ki, bekçileri uyumuş. Kapı arkası kesek taşla doldurulmuştur. Kale duvarını dolaşıp bakarak merdiven konabilecek duvarı belirleyip geri döndüm. Hemen atlanıp baha-

77. Özbekistan'da şimdiki Beşkent, Karşı ilçe merkezinin ismidir.

dırlara geri vardığımda arkadakiler de gelmişlerdi. Hepimiz silahlanmış halde merdivenleri tutarak oluğu kullanarak hendeği geçtik. Belirlenmiş yerlere merdivenleri dayayıp er yiğitlerden kırk kişi merdivenden tırmanıp kaleye girdiler. Ben de onların ardından merdivene ayak koydum. Kale üstüne çıktığım an karney⁷⁸ ve burgu⁷⁹ çaldılar.

Tanrı Teâlâ'nın yardımı yetişip iki yüz kırk üç kişiyle Karşı Kalesi'ni aldım. Bu haber Emîr Hüseyin'e ulaşınca şaşırıp, ne yapacağını bilemeden yine aldatma yolunu tuttu. Mekir, hile ağını kurup öyle maksadına ulaşmayı düşündü.

BENİ ELE GEÇİRMEYİ İSTEYEN EMİR HÜSEYİN'İN MEKİR HİLESİNDEN KURTULMAK İÇİN YAPTIĞIM ON DÖRDÜNCÜ KENGES

Emîr Hüseyin beni aldatmak için önceleri benimle yeminleşip üzerine yemin ettiği Kur'ân'ı tekrar göndererek: "Eğer ben yeminden dönüp sözümü bozmuş olsam, şu tuttuğum Kur'ân Hudâ'nın kitabı, beni çarpsın." demiştir. Ben onu Müslüman bildiğim için bu sözüne yine inandım. Sonradan araya kişi koyarak yapılan ahd ü peymanların tazelenmesini istedi. "İkimiz de Dereçekçek'e⁸⁰ gelip görüşelim; aramızda olup biten soğukluk bununla kalksın" diye kişi göndermiştir. Onun asıl maksadı beni aldatıp ele geçirmektir. Onun sözüne bende inanç kalmamış olsa da, Kur'ân hürmeti yüzünden dediği yere, Dereçekçek'e gidip onunla görüşecek oldum. Lâkin bu işte uyanıklık yapıp tedbir aldım. Şöyle ki; onun dediği Dereçekçek civarına bahadırlardan birkaç kişiyi gizleyip yerleştirdim. Emîr Hüseyin'in maksadını bilmek için onun hizmetindeki dostlarıma haber göndermiştim. Dostlarımdan biri olan Şîr Bahram, onun bozuk niyette olduğunu bana bildirdi. Bundan dolayı onu öldürmüş, bin atlı kişiyle bana doğru yola çıkmıştı.

78. Uzun bakır boru şeklindeki müzik aletine denir.

79. Savaşta ve avlanırken çalınan boynuzda denir.

80. Özbekistan'da Baysun Dağı'nda bir dere adıdır.

Ben bu sırada dere ağzına gelip konmuştum. Onun haberini işitince asker bölüklerini düzenlerken, Emîr Hüseyin'in karavulları görüldü. Bu arada benim de karavullarım haber getirdiler ki, bunların ardından Emîr Hüseyin'in kalabalık askeri gelmektedir. Lâkin Emîr Hüseyin bunlarla kendi gelmeyecek arkada kalmış idi. Beni az kişiyle gelecek diye düşünüp beni yakalamaya asker göndermiş. Burada benim mevcutta ancak iki yüz askerim vardı. Böyle olsa da hazırlık yapıp sabır ile bekledim.

Emîr Hüseyin askerinin hepsi dere içine girince, önden gönderdiğim askerime buyurdum, dere ağzını tuttular. Kendim bu taraftan askerimle karşılarına çıktım. Böylece dere içinde iki taraftan da kapatılan askerlerin çoğunu ele geçirdim. Kalanları kaçtılar. Sonra kendi askerlerimi toplayıp, düzene sokup zafer bayrağını kaldırmış halde Karşı Kalesi'ne geri döndüm.

Benim tecrübemle sabit oldu ki, kimin hakikî dostu olursa her yerde onun işine yararmış. Şîr Behram dostluğundan dolayı benim için kurban olup gitti. Emîr Hüseyin'e ben şu beyti Türkçe yazıp gönderdim:

*"Yâr'e ilet sabâ, kim mekir kılmışsa bana,
Kıldı ise kime mekrin, geri döner bir gün ona."*

Bu mektubum Emîr Hüseyin'e ulaşınca çok mahcûb oldu ve özür diledi. Ama ben artık onun sözüne inanmadım.

TURAN TOPRAKLARINI DÜŞMAN KALINTILARINDAN ARINDIRMAK İÇİN YAPTIĞIM ON BEŞİNCİ KENGES

Ceta leşkerlerini, İlyas Hoca'yı Mâverâünnehr'den çıkararak Hocend nehrinden geçirmiş olsam da, yine onların kalıntılarının bulunduğu birkaç kale vardı. Bunlar üzerine asker gönderip kuşatmayı düşünmüş olsam da işin uzamaması için şöyle bir tedbir kullandım: İlyas Hoca'nın dilinden kaleye hitâben bir ferman yazıp, savaşı teslim etmelerini buyurdum. Onu kaledekilerin kendilerin-

den olan bir kişi vasıtasıyla kaleye soktum. Aynı zamanda bir bölük askere kaleden gözükecek yerde toz duman yapmalarını emrettim.

Bu arada İlyas Hoca'nın dilinden ferman onlara yetişmişti. Üs-telik uzaktan toz kopararak gelmekte olan kalabalık askere gözleri düştü. Böylece onları vehim sarıp hepsi bir gecede kaleyi boşaltarak kaçıp gitti.

Beni öldürmeye kasteden bu zâlimlerin ayak izlerinden Turan toprağı temizlendi; Mâverâünnehr toprakları tümüyle bana bağlandı.

Akrabalık hakkı hürmeti için Belh, Hisar-ı Şadman vilâyetlerini Emîr Hüseyin'e bırakmışım. Fakat o, benim yaptığım bu iyiliği değerlendiremedi. Beni yok etmek için her türlü hileyi denedi. Ve ben de Emîr Hüseyin'in yok edilmesi gerektiği kararına vardım. Bana olan fetih ve nusreti kıskanarak hased damarları hareketlenip kötü niyetle benim kastıma düştü. Onun kız kardeşiyle evli olduğumdan aramızda bu kadar yakınlık varken, o ikimizi de rencide ediyordu.⁸¹ Mâverâünnehr ülkesini benden almaya, beni öldürüp taht sahibi olmaya bel bağlamıştı. Aramızda türlü savaşlar olmuş, her defasında yenilmiş olmasına rağmen yine akıllanmamıştı. Onun insafsızlığı haddîni aşmış, bazen beni de yeneyazdığı zamanları olmuştu. Kendisinin terbiyesizliği, sözünün kabalığından dolayı emîrleri ondan yüz çevirdiler. Bunun sebebi ise, Hatlan valisi Emîr Keyhüsrev'in küçük kardeşini sebepsiz yere öldürmesiydi.⁸² Ağabeyi Keyhüsrev ona düşman oldu.

Böyle olsa bile, emîrlerinin ona adâvet beslediklerinden habersiz, yine benim kastıma düşerek üzerime askerle gelmeyi istiyordu.

Ben bunu anladıkça, ondan daha hızlı hazır askerimle Belh istikametine yöneldim. Bunu duyan emîrler her yerden gelerek bana

81. 1366'da Emîr Hüseyin, Semerkand'da Emir Timur çevresinden birkaç beğleri asilikle suçlayıp onlara yüklü para cezası kesmiş; Emîr Timur, tüm altın ve mücevherlerini, hatta eşi Olcay Türkan Âğa'nın kıymetli takılarını vererek cezayı ödemiştir (Teferruat için bkz. Nizâmüddîn Şâmî, *Zafername*, s. 38-41).

82. Olay 1360'da olmuştur. Eserin 1783 Oxford neşrinde, öldürülenin adı Hemuçi; Nizâmüddîn Şâmî'ye göre ve 1996 Taşkent neşrinde Keykubad olarak geçiyor.

yolda katıldılar. Birkaç gün yürüyüp Belh'e yetişegeldik. Emîr Hüseyin ise karşıma çıkarak beni engellemek istemişti ki hiçbir iş yapamadı. Sonunda kaçarak kaleye girdi. Sonra başına ne geldiye kendi yaptıklarından geldi, göreceğini gördü.

BANA KÖTÜLÜKLER YAPIP SONRADAN KORKAN VE YAPTIKLARINDAN DOLAYI "TİMUR BİZİ ÖLDÜRECEK" DİYE VEHİMDE BULUNANLARI KENDİME DOST EDİNME İÇİN YAPTIĞIM ON ALTINCI KENGES

Emîr Hüseyin benim elime düşünce onun askerleri, ulu emîrleri şimdi bize de ölüm cezası verir diye canlarından ümitlerini kesmişlerdi. Yaptıkları işlere bakarak, onları öldürsem olurdu. Lâkin günahlarını affedip tekrar kendi işlerine koymaya karar verdim. Şundan dolayı ki, harp adamları oldukları için kendi vazifelerini yapmışlardı. Onun baş emîri Badahşan hâkimi yüz yüze gelerek bana karşı çok defa kılıç çekmiş birisiydi. Emîr Hüseyin öldürülünce⁸³ o, benim siyasetimden korkarak kendini saklamaya başladı. Eğer üzerine asker gönderirsem doğru yapmamış olurum. Aksine meclislerde, birçok oturumlarda onun bahadırılığından bahsedip, iyi hasletlerini söyleyip övdüm. Bunu anlayan dostları "Emîr'in sana iltifatı var" diye yazmışlar. Buna bakarak benim insanlığıma inandığı için, ölümü hak etmiş olan kişi doğru gelip benle görüşerek geçmişteki işlerinden dolayı af diledi. Ben de onu affedip gönülünü rahatlattım.

HORASAN BAŞKENTİ (HİRAT'IN) FETHİNDE YAPTIĞIM ON YEDİNCİ KENGES

Emîr Hüseyin cezasını çekince ona bağlı olan Belh, Badahşah, Hisar-ı Şadman memleketleri bana tâbi oldular. Horasan hâkimi

83. Olay 1370'de olmuştur. Emîr Hüseyin'i, kan davacısı Hatlan valisi Emîr Keyhüsrev öldürmüştür. (Teferruat için bkz. Nizâmüddîn Şâmî, *Zafername*, Ankara 1949, s. 68, 72.)

Melik Gıyâsuddîn'e⁸⁴ bu haber yetiştiğinde korkusundan titreyerek savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Böylece kendini kurtarmayı hesaplıyordu. Ben ona bir tedbir kullandım. Belh'ten Semerkand'a geri döndüm. Benim gittiğim haberi Melik Gıyâsuddîn'e ulaşınca onun gönlü rahatlamıştı. Bu arada, Pîr'imden⁸⁵ bana mektup geldi ki, mektupta: "Gıyâsuddîn, cebir zulüm etmeye girişmiştir." diye yazmıştı.

Beni Semerkand'a geri döndü diye Horasanlıların gaflette olduklarını anlayıp derhal dönüp Belh'e geldim. Buradaki mevcut olan askeri alıp, hızlıca yürüyerek gizlice Hirat'a yetişip gaflette yatan Gıyâsuddîn'i ele geçirdim. Çaresiz olunca, kendisi gelip tüm ülkesini hazineleriyle birlikte bana teslim etti.⁸⁶ Böylece Horasan ülkesi bana tâbi olup, tüm emîrleri savaşız, telaşsız boyun eğdiler.⁸⁷

SEİSTAN, KANDAHAR, AFGANİSTAN ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM ON SEKİZİNCİ KENGES

Horasan vilâyeti alındıktan sonra yukarıdaki ülkelere asker gönderelim diye bana emîrlerim tavsiye ettiler. O zaman ben de, "Eğer iş yerine getirilemezse, o vakitte yine kendim gitmem gerekecek. İleride yapmayı düşündüğüm işlerim çoktu. En iyisi o diyar hâkimlerine nâmeler gönderelim" diye şu mazmunda ferman yazdım: "Eğer bana katılırsanız kurtulursunuz, eğer güreşirseniz yıkılırsınız. O halde ne olacağını görünüz."

Benim bu tedbirim kadere uyuydu. Fermanım yetişince, hepisi hemen boyun eğerek kıymetli hediyelerle elçilerini göndermişlerdi.

84. Veya Melik Gıyâsuddîn II Pîr Ali (1370-1381): Merkezi Afganistan'da Ğur ve Hirat'ta hükmeden Kart sülâlesindedir.

85. Zeynuddîn Ebû Bekir Taybâdî'yi kasdetmektedir.

86. Teferruat için bkz. Nizâmüddîn Şâmî, *Zafername*, Ankara 1949, s. 99-101.

87. Emîr Timur'un Horasan'ı fethetmesi, 1381-1383'te yapılan muharebeler sonucunda gerçekleşmiştir.

ORUS HAN'I KIRARAK DEST-İ KIPÇAK'I TÂBİ KILMAK İÇİN YAPTIĞIM ON DOKUZUNCU KENGES

(Soyadı: Kıpçaklı)
Dest-i Kıpçak Hanı Toktamış Budahan⁸⁸ savaşta Orus Han'a yenilince, bana sığınıp gelmişti. Buna yardım için kendim mi gideyim veya asker mi göndereyim diye tereddüt ediyordum ki, Orus Han'dan⁸⁹ elçi geliverdi. Bunların gönüllerini avlayıp, gerekeni yapıp yolladım.

Arkasından ardı ardına asker gönderdim. Orus Han'ın elçisi bir gün erken gelip, gönlü benden rahatlatmıştı. Ertesi gün benim askerlerim hissettirmeden gelerek onları sel gibi basmıştı. Orus Han bunlara karşı koymak bir yana, kendi başını güçlkle kurtarabilmiştir. Böylece benim bu tedbirim takdire doğru gelip Dest-i Kıpçak Orus Han ulusu bütünüyle bana tâbi oldular.⁹⁰

GİYLÂN⁹¹, CÜRCÂN⁹², MÂZENDERÂN⁹³, AZERBAYCAN, ŞİRVAN, FARS, IRAK ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM YİRMİNCİ KENGES

Bu yerleri Muzafferoğulları⁹⁴ derebeyleri kendilerince ittifak olup ele geçirmişlerdi. Bu ülkelere halkın kendi hükümetlerinin cebir-zulmünden şikâyetleri bana ulaşınca, onların üzerine yürümek için istişâre yaptım.

88. Cengiz Han'ın oğlu Cuçi evlâdındandır. Timur'un devamlı desteğiyle Ak Orda'ya han olmuştur. Farsça metinde Budahan (Saygıdeğer) mahlasıyla zikredilir. 1376'da Cuçi ulusunu oluşturan Ak Orda ve Altın Orda devletlerini birleştirmiş ve hükümlerliğini 1396'ya kadar sürdürmüştür.

89. Veya Urus Han; Cengiz Han'ın oğlu Cuçi'nin evlâdı ve Ak Ordu devletinin hâmidir.

90. Olay 1376'da vuku bulmuştur.

91. Günümüzde İran sınırları içinde yer alan tarihî vilâyet.

92. İran'ın kuzeyinde bulunan bir vilâyet.

93. İran'ın Hazar Denizi kıyılarında yer alan bölge. XIII. yüzyıldan beri Taberistan da denir.

94. 1314-1393'te Güney İran'a hükmeden mahallî sülâlenin ismi.

Askerî komutanlarım savaşa hazırlıklı gitmeyi tavsiye ettiler. Ben bunu uygun görmedim. Şunun için ki, bu derebeyleri benim haberimi duyunca hepsi birleşerek bana karşı koyarlarsa, o zaman işimiz zorlaşır. Bunun için kendi kendime danıştım. Bunları birer birer kendime boyun eğdirme çaresini bulayım, iyiliğe razı olmayanların cezasını vereyim diye karar kıldım.

Bu işim dahi takdire uygun çıkmış idi. Fermanım onlara ulaşınca ilkin Mazenderân hâkimi Emîr Ali hediyelerle elçi yollayarak şu muhtevâda bana Arapça mektup yazmıştı:

“Bizler Hz. Ali evlatlarından bir cemâat kişileriz. Var olana kanâat kılıp bu ülkede yatmaktayız. *İnta’ huzu kudretüküm ekvâ ve in-te’fu hiye akrebu littakvâ.* ‘Burayı alacaksınız gücünüz yeterlidir, eğer affederseniz bu iş takvâyâ daha yakındır.’ ”⁹⁵

Ben bunu iyiliğe yorup, orayı kendilerine bıraktım. Fermanıma cevap yazmayan Gilân, Cürçân üzerine bir kıta asker gönderdim. Kendim Irak üzerine askerle yürüyüp İsfahan şehrini ele geçirdim.

İsfahan ahalisine itimat göstererek kaleyi kendi ellerine verdim. Onlar ise ayaklanarak tayin ettiğim daruğa’⁹⁶ askerlerimden üç bin kişiyle beraber katletmişler. Ben de İsfahan⁹⁷ ahalisinin ölümüne hükmettim.

FARS ÜLKESİ⁹⁸ PÂYITAHTI (ŞİRAZ’I) VE İRAK’IN KALAN KISMINI ALMAK İÇİN YAPTIĞIM YİRMİ BİRİNCİ KENGES

Şiraz’ı Muzafferoğulları’na bırakarak, İsfahan’a üç bin adamımı tayin edip kendim Toktamış Han’ı defetmek için Deşt-i Kıpçak’a leşkerle yürüdüğümde, İsfahan ahalisi daruğamı öldürdü. Aynı zamanda Şiraz ahalisi de bana artık itaat etmiyordu. Bunun için yenden askerî kuvvetler toplayıp Irak ülkelerini nizama sokmak için

95. Bakara 2:237.

96. Vali, şehirbaşı.

97. İran’ın kadîm şehirlerinden biri.

98. İran’ın güney eyaletlerinden biri.

seksen bin atlı asker hazırladım. Ancak bu kalabalık askerle bir defasında Irak memleketine girersem oraya sığmayabileceğimi düşünerek askeri üçe böldüm. Bunlardan bir bölüğünü kendimden önce gönderdim. Bu kahraman askerler Irak toprağına ayak basar basmaz her yerde toplanmış düşman askerleri dağılıvermişler.

Kendim, Şiraz üzerine leşkerle gittim. Oranın hükümdarı Şah Mansur⁹⁹ meydanda benle karşılaşp cezasını buldu.

DEŞT-İ KIPÇAK HANI TOKTAMIŞ’I YENMEK, ONU TÜMÜYLE YOK ETME İÇİN YAPTIĞIM YİRMİ İKİNCİ KENGES

Benim askerlerim Deşt-i Kıpçak yazlığında Toktamış’ı arkasından kovalayarak beş ay geçirmişti. Azıkları azalınca asker içinde açlık baş gösterdi. Şöyle ki, birkaç gün askere yemek bulunamadı.

Başbalmak otu¹⁰⁰ yiyerek, av eti, tarla kuşu yumurtasıyla gün geçirdiler. Askerin böyle ağır halde kaldığını Toktamış duyunca, fırsattan istifade ederek kum gibi çok askeriyle her tarafı sararak üzerimize geldi. Benim askerlerim ise açlıktan yorulmuşlardı. Onun askerleriyse toklukta, rahatta yatmıştılar. Bunu görünce emîrlerim, komutanlarım savaşa gönülsüz oldular. Lâkin oğullarım ve torunlarımın bu sıkıntılara rağmen himmetleri hareketlenip önümde diz çöktüler. Bu savaşta esirgemedi en son güçleriyle meydanda can vermeye hazır olduklarını bildirdiler.

Bu zaman, Tanrı yine önümüzü açtı; Toktamış Han’ın tuğ beyi ondan yüz çevirip benimle anlaştı. Ben ona şu yolu gösterdim: “Ne zamanki savaş kızışmaya başlar, birden bire tuğu tersine çevir.”

Çocuklarımın diz çöktüklerini, düşman tuğ beyinin benimle anlaştığı haberini emîrlerim duyunca, onların da yürekleri kuvvetlenip, hepsi gönülleriyle savaştan yana oldular.

99. Muzafferoğulları sülâlesinden olup 1387-1393 yılları arasında Fars ve Irak-ı Acem’i yöneten hükümdardır. 26 Nisan 1393 yılında yapılan savaşta öldürülmüştür.

100. Yenilebilen bir çeşit bitki; hayıt (beşparmak otu) olabilir.

Sonra ben Emîrzâde Ebû Bekir¹⁰¹ başta olmak üzere sekiz bin atlı askeri hiravul bölüğü olarak tayin ettim.

Böylece savaş başladı. Muhârebe kızıştı, savaş ateşi göğe yükseldi. Aşçılara buyurdum, yemekhane çadırlarında aş pişirmeye başladılar. Tam bu zamanda düşman tuğ beyi tuğu ters çevirince benim askerlerim “düşman kaçtı” diye bağıldılar. Sonunda Toktamış Han'ın askeri yenildi. Cuci ulusunu talana açık bırakıp, arkasını çevirerek kendi meydandan kaçtı.¹⁰²

**DÂRU'S-SELÂM BAĞDAT'IN,
ARAP IRAKI¹⁰³'NİN FETHİ İÇİN YAPTIĞIM
YİRMİ ÜÇÜNCÜ KENGES**

Fars'ı, Acem Irakı¹⁰⁴ nı fethettiğimin akabinde evliyâlar başı pîrimden mektup geldi. “Arap ve Acem Irak'ının kahramanı! Allah (cc.) ikinci Irak'ı da sana takdim etti” demişti. Bu sözden gönlüm kuvvetlenerek Bağdat hâkimi Sultan Ahmed Celâyir'in¹⁰⁵ durumunu ve onun leşkerinin nabzını tesbit edip gelmesi amacıyla elçi gönderdim. Elçiler ulaştınca yazdıkları mektubun muhtevâsı şöyleydi: “Sultan Ahmed iki gözlü bir top etten ibarettir.”

Ben Allahü Teâlâ'ya dayanarak Bağdat üzerine leşkerle yürüdüm. Gelmekte olduğumu işitince, Sultan Ahmed Celâyir, Kerbelâ tarafına kaçıp gitmişti. Böylece Bağdat vilâyeti de bana tâbi oldu.

-
101. Timur'un torunu, Emîrzâde Mîranşah'ın oğlu, 1387-1417 yılları arasında Azerbaycan ve Irak hükümdarlığı yapmıştır.
102. Emîr Timur'un Toktamış Han'a karşı bu ilk seferi Kunduzçe (Rusya'da) meydan muharebesi sonucunda 1391'de zaferle son bulmuştur. Teferuat için bkz. Aka, a.g.e., s. 15-17.
103. Arapların ikamet ettiği Irak (Bâbil).
104. Arap olmayanların ikamet ettiği Irak (Midya).
105. Celâyiroğulları sülâlesinden olup, 1382-1410'da İran, Irak ve Azerbaycan'a hükmetmiştir.

**TOKTAMIŞ HAN'I YOK ETMEK İÇİN YAPTIĞIM
YİRMİ DÖRDÜNCÜ KENGES**

Toktamış Han bana yenilince, Cuçi ulusunu bırakıp kaçmıştı. Ben geri döndükten sonra fırsattan istifade ederek, dağılmış askerlerini toplamıştı. Derbend-Şirvan¹⁰⁶ yolunu takiben ganimet almak için kalabalık asker göndermiştir. Onlar Azerbaycan vilâyetlerine girerek, talan ve yağmaya kalkmışlardı.

Bu vakit ben her iki Irak'ı yeni fethetmiştim. Toktamış Han'ı yok etmek için bol leşkerle Derbend yoluyla Deşt-i Kıpçak'a yürüme kararına vardım. Yürüyüş öncesi körik¹⁰⁷ yaptığım gün baktım ki, benim askerlerim yasal düzenleyerek dört taşlık yeri kaplamışlar. Bunu görünce Tanrı'ya baş koyup, şükran secdesi kıldım.

Sonra yol kat ederek, Tema¹⁰⁸ nehrini geçince, Deşt-i Kıpçak uluslarına hitâben şu manada ferman yolladım: “Kim bana gelirse kurtulur, kim karşı çıkarsa yutulur.” İşte böylece 797 yılında¹⁰⁹ Deşt-i Kıpçak'a girdim. Buranın en kuzey yakalarına dek gidip, Cuci ulusunu katettim. Bunlardan karşı koyanları kökten yok ettim. Beşinci ve altıncı iklim¹¹⁰ vilâyetlerini, ulusları ve kalelerini zabt ettim ve muzaffer galip olarak geri döndüm.

HİNDİSTAN'I TÂBİ EDİŞTE YİRMİ BEŞİNCİ KENGES

Hindistan'a gidip gitmeme hususunda ilkin emîrlerim ve oğullarımla istişâre yaptım. Bundan maksadım, onların gönüllerini bi-

-
106. Derbend tarafından 100 km. mesafedeki şehir. Günümüzde Azerbaycan sınırları içinde yer alır.
107. Askerî teftiş, geçit.
108. Kuzey Kafkasya'da Terek nehridir.
109. 1394-95 Milâdî yıl.
110. Harezmi, Maverâünnehr, Fergane ve Deşt-i Kıpçak'ı içine alır. Kadim Orta Asya ve İran coğrafya ilminde yeryüzü ekvatorundan kuzey kutbuna doğru yedi bölgeye taksim edilmiş. “İklim” şimdiki “Doğa bölgesi” kavramına yakındır.

lip bu konu hakkında fikirlerini almakti. O zaman oğlum Emîrzâde Pîr Muhammed Cihangir: "Eğer Hindistan'ı fethedersek, onun altınıyla tüm dünyayı alırız." dedi. O zaman Emîrzâde Muhammed Sultan: "Hindistan fethedilebilir; lâkin ona giriş önünde, pek çok engeller vardır." dedi. "Birincisi nehirlere, ikincisi cengel ve ormanları, üçüncüsü mükemmel silahlanmış sipahiler, dördüncüsü canavar harp filleri çöktür." dedi. O zaman Sultan Hüseyin, "Eğer Hindistan'ı ele geçirebilirsek, arzın yedi ikliminden dört iklimine hükümran oluruz." dedi. Bundan sonra Emîrzâde Şahruh kalkarak dedi ki: "Ben Türk kanunnamesinde okudum ki, dünyada beş büyük padişah vardır. Bunları, hürmet yüzünden adlarıyla değil, lakaplarıyla zikredilir. Hint padişahına ray, Rum padişahına kayser, Hitay ve Çin-i Maçin hânına fağfur, Türkistan padişahına hakan, İran-Turan padişahına şahansah derler. Evvelden beri şahansahın hükmü Hindistan'a geçerliydi. İran-Turan iklimleriye bizim elimizdedir. Böyle olunca Hindistan'ı da ele geçirip, kendimize tâbi kılmamız gerektir."

O zaman askerbaşı emîrler: "Eğer biz Hindistan'ı almca orada durup kalırsak neslimiz yok olur. Sonradan olan çocuklarımız aslından ayrılıp, dilleri Hintçe olup gider." diyerek, gitmemekten yana oldular.

Ben ise öz gönlümde Hindistan'ı ele geçirmeye kesin karar vermiştim. (Bunlara bakarak) öz niyetimden geri dönmeyi istemedim. Ve onlara şöyle cevap verdim: "Tanrı Teâlâ'ya yönelelim. Cenk kılmak veya kılmamak hakkında Kur'ân'dan tefe'ül açalım ki, Tanrı Teâlâ neyi emretse O'na uyalım." Hepsi teklifimi makul gördü. Kur'ân-ı Mecid'den tefe'ül açtığımda iş bu ayet-i kerim çıktı: "Ey Peygamber! İnkârcularla ve ikiyüzlülerle savaş."¹¹¹ Ulemâ bu ayetin anlamını emîrlere açıklayınca, başlarını eğip susup kaldılar. Onların neşesizliğinden gönlüm rencide oldu.

Kendimle muhâsebe edip şu Hindistan seferine razı olmayan emîrleri mevkillerinden azlederek yerlerine koldaşlarını tayin edecek idim. Lâkin onlar kendimce filizlendirilen fidanlardı. Yolup at-

111. Tahrir 66: 9.

mayı istemeyerek, yine de onlara yumuşak davrandım. Bu hususta onlar her ne kadar canımı sıkmış olsalar da sonunda bu işe ittifak yaparak gönlümü rahatlattılar. Şimdi o kırgınlıktan gönlümde hiçbir şey kalmadı.

Sonra asker emîrleriyle tekrar istişârî karara varınca ikbâl elini Hindistan'a kaldırarak "Fetih" duasını kıldım.

HİNDİSTAN PÂYİTAHTI DEHLİ'YE LEŞKERLE YÜRÜMEDE YİRMİ ALTINCI KENGES

Pîr Muhammed Cihangirzâde, otuz bin caranğar askeriyle Kâbil'de mevzilenmiş idi. Ona ferman gönderdim ki, Süleyman Dağı yolunu takiben yürüyerek Sind suyundan¹¹² geçince Moltan¹¹³ ülkesi üstüne çapul yaparak onu kendine tâbi etsin.

Sultan Muhammed Han ile Emîrzâde Rüstem¹¹⁴ ikilisinin emrindeki emîrlere buyurdum ki otuz bin baranğar askeriyle Sind nehrini geçip, Keşmir Dağı'nın yamaç yolundan yürüyerek, Lahur vilâyetine türktaz¹¹⁵ yapsınlar.

Otuz iki bin göl askeri ise benimle kaldı. Hind seferine çıkan bu ordunun sayısı doksan iki bine ulaşmıştı. Bu ise Muhammed ismi şerif sayısıyla aynı olduğundan iyiye yorumlayıp atlandım.

Badahşan sınırı olan Andarâb¹¹⁶ denen yere gelip kondum. Burada birkaç gün durup Katur¹¹⁷ Dağı'ndaki kâfirlere tembih verdikten sonra, Dâru'l-Harb olan Hindistan gazasına yöneldim.¹¹⁸

112. İndüs Nehri.

113. Pencab'da bir bölgenin merkezi.

114. Timur'un torunu, Emîrzâde Ömer Şeyh'in oğludur. 1405-1408 ve 1415'te İsfahan hâkimi olmuştur.

115. Anı baskın, beklenmedik hücum demektir.

116. O zamanlar Kâbil vilâyetinin kuzeyindeki komşu bölgenin ismidir.

117. Veya Ketur; Hindistan'daki dağlık bölge. Kâfiristan, Nuristan diye de adlandırılır.

118. Hindistan seferi 1398-1399'da olmuştur.

HİNDİSTAN YOLUNU AFGANLARDAN ARINDIRMADA YIRMİ YEDİNCİ KENGES

Bu arada bana arz ettiler ki, Hindistan yolunda Afgan eşkiyaları günden güne kuvvetlenmektedirler. Özellikle bunlardan Karkas kabilesinin reisi Mûsâ Afgan, haddini aşmıştı. Bana tâbi olanlardan Leşkerşah Afgan'ı, Pîr Muhammed Cihangir Erâb Kalesi'ne muhâfazacı olarak tayin etmiş iken, onu öldürüp tüm mal varlıklarını yağma etmişti. Tam bu zaman, Leşkerşah'ın küçük kardeşi Melik Muhammed, ağabeyinin katili Mûsâ Afgan'ın cebir ve zulmünden şikâyetçi olarak bana geldi. Ben onun sözüne kulak vermemiş olup: "Hey kişi! Mûsâ Afgan benim devlet adamımdır." diye kendisinin hapsedilmesini buyurdum. Bu işin sırrını anlamayan emirlerim, beni zulüm yaptı diye düşündüler. Bu haberi Mûsâ Afgan duyunca, gönlü ferahlamıştı. Sonradan onu davet ederek yarlıg gönderdiğimde, hiç kuşkulanmadan hemen gelip kaleyi bana teslim etti.

Ben kaleye bakmak için içeriye girerken, onun sipahilerinden birisi beni öldürmek için ok atmıştı. Böylece Mûsâ Afgan başta olmak üzere, tüm eşkiyaların cezasını verip Hindistan yolunu açtım.

DEHLİ HÂKİMİ SULTAN MAHMÛD VE MALU HAN'I KIRMADA YIRMİ SEKİZİNCİ KENGES

Sultan Mahmûd¹¹⁹, Malu Han¹²⁰, Dehli'yi korumak için elli bin atlı, piyade askerle beraber yüz yirmi tane harp fillerini hazırlayıp, benle savaşmaya kastetmişlerdi. Ben kaleyi kuşatıp savaşa başlamayı düşünmüş olsam da, lâkin işin uzamasından çekinerek şu tedbire başvurdum. Şöyle ki, onlara kendimi güçsüz göstermek için şehirden daha uzak yere mevzilenip hendek kazdırdım. Aske-

119. Veya Sultan Mahmûdşah Nasiruddîn; Kuzey Hindistan'ı 1320-1414'lerde yöneten Tuğlukoğulları sülâlesinden, 1393-1413'lerde hükmeden padişah.

120. Sultan Nâsiruddîn Mahmûdşah'ın zamanında baş emir ve Dehli hâkimi.

rimin hepsiyle onun içine girip yerleştikten sonra, düşmana karşı bir bölük asker göndererek düşman karşısına varınca, kendilerini güçsüz gösterip, korkmuş gibi yapıp geri çekilmelerini buyurdum.

Askerlerim, bunlarla çatıştıklarında dediğim gibi yapmışlar. Bunu görünce düşman askerleri kendilerini galip sanarak çekilmekte olan askerinin ardından gelip, kahraman askerlerimle yüz yüze geldiler.

Sultan Mahmûd ise biraz savaştıktan sonra yenilip dağ tarafına kaçtı. Tüm hazine ve defineleri, her türlü mal ve mülkü ganimet olarak almak benim askerlerime nasib oldu.

Bir yıl zarfında Hind mülkünün pâyitahtını zapt ettim¹²¹ ve mezkûr yıl sonunda saltanat payitahtı Semerkand'a geri döndüm.¹²²

GÜRCİSTAN ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM YIRMİ DOKUZUNCU KENGES

Hindistan seferinden zafer ve galibiyetle geri dönünce, bunun yorgunluğu bitmeden iki Irak valileri bana şikâyetler göndermeye başladı. Şöyle ki, Gürcistan kâfirleri hadlerini aşip sınırdan dışarı adım atmış idiler.

Padişahlara kâfirlere gaza kılmaktan, memleketleri fethetmekten, cihangirlik kılmaktan daha iyi bir iş yoktur diye her vakit düşünürdüm. Bunun için Gürcistan imansızlarının çaresini görmeye daha çabuk atıldım. Eğer bu iş geciktirilirse, bozuk kişilerin revaçlaşmasına yol açılırdı.

"Hind seferinden gelen sipahilerden kim isterse benle gelsin, isterse kalsın." diye onlara serbestlik tanıdım.

Horasan, Kandahar, Seistan, Kirman¹²³, Taberistan, Giylân, Mâzenderân, Fars, bu yerlerdeki askerler savaş hazırlığını yapıp İs-

121. 18 Aralık 1398.

122. 27 Nisan 1399.

123. Bugün İran sınırları içinde yer alan tarihî vilâyet ve vilâyet merkezinin adı.

fahan'a gelsinler, diye ferman gönderdim. Ben gittikten sonra her yerin asileri fırsat bularak ayaklanmasınlar diye, Horasan ve Fars'taki boyun eğmeyenlerin çoğunu Turan zeminine dağıtarak, bu memleketleri onların muhâlifâtından temizledim.

Sonra Gürcistan vilâyetinin kalelerini ele geçirmek için atımın dizginini bu tarafa çevirdim. Sipahilerin gönlü neyi istediye onu yaptım. Başıma pulat miğferi koydum; Dâvûdî zırhımı¹²⁴ üzerime giydim; belime Mısır kılıcını bağlayıp, bahadırılık kisvesine büründüm. Turan kahramanlarına, Horasan pehlivanlarına, Giylân, Mâzenderân baturlarına emredip heybet gösterdim. Böylece Sivas, Gürcistan kalelerinin hepsini ele geçirerek, kendime tâbi ettim.¹²⁵ Kale içinden çıkmayarak direnenleri kökünden yok edip, onlardan alınan ganimet mallarını kahraman askerlerime taksim ettim. Azerbaycan'ın bozuk, itaatsiz kişilerine tembihte bulundum.

Ondan sonra Malatya'ya varıp, o taraftaki tüm kaleleri de kendime tâbi kıldım. Bu yandaki tüm kale ve şehirleri ele geçirip serbestleştikten sonra Haleb, Hums vilâyetlerinin fethine dönerek, az bir hareketle bunları da kendime tâbi kıldım.

Sonradan Mısır ve Şam ülkelerini fethetmeye azim kemerini bağladım.

MISIR, ŞAM ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM OTUZUNCU KENGES

Benim şân-ı şevketim Kayser'in [Yıldırım Beyazıd] kulağına kadar yetti. Sivas, Malatya kalelerini ele geçirip oralara konmuş muhafız askerlerin hepsini dağıtıverdiğimi anlayınca, onun tüm gayret damarları harekete gelip ayaklandı.

124. İlk demir zırhı Dâvûd Peygamber'in yapmasına telmih var.

125. Emir Timur Gürcistan'a toplam altı defa; 1387, 1392, 1394, 1399, 1402 ve 1403 yıllarında sefer düzenlemiştir. Son seferde Gürcistan padişahı Gurgen Han (Georgi VII) Timur'a teslim olup sulha varmıştır.

Benim askerlerimin darbesinden kaçarak onun penâhına sığınan Kara Yusuf Türkmen'in¹²⁶ iğvâsiyle, benim üzerime leşkerle yürümek istedi. Kendisinin de kısmeti yetip, devletinin zevâli yakınlaşmıştı. Kara Yusuf'un sözüne aldanıp, kalabalık leşker alıp harekete geçti. Mısır, Şam askerlerini de yardıma çağırmıştı. Buna göre ben de askerlerimi üçe bölecek oldum. Lâkin yenmek yenilmek işleri takdir perdesi altında gizlenmiş olduğundan, bu doğrultuda askerbaşı emîrlerimle istişâre yaptım. Bunlar da sipahilik yolunu tutup savaş açmayı önerdiler. Böyle olsa da ben Kayser'in gayret ateşini söndürmek için sıcak soğuk su serpmişçesine şu mazmunda hat yazıp gönderdim: "Yer gök yaratıcısı Hudâ'ya sınırsız şükürler olsun ki, yedi iklim ülkelerinin çoğunluğu benim fermanıma boyun eğmişler. Yer üstü sultanlarıysa bana eğilerek itaat halkasını kulaklarına takmıştır. Kendi değerini bilip, kendi sınırından dışarı adım atmayan kişiyi Hudâ esirgesin. Senin neslinin asilliği, kim olduğun cihan halkına malûmdur. Şimdi sana lâyıf olan şudur ki, cüret ayağını ileri atma ki, üzüntü ve mihnet balçığına batıp belâ çukuruna yıkılırsın. İkbâl eşiğinden kovulan bir grup kişiler, kendi garazları için senin penâhına girerek, uyumakta olan fitneyi uyandırmıştır. Sakın bunların iğvâsiyle belâ kapısını devletin yüzüne açma. Bu mektup ulaşınca Kara Yusuf'u bana gönder. Yoksa takdir perdesi iki saf karşı karşıya geldiğinde yüzüne açılacaktır."

Bu nâmeyi işini bilen elçilerle Kayser'e gönderdim. Kendim Hums-Haleb yoluyla Şam ülkesinin başkenti Dimeşk şehrine doğru yola çıktım.

Mısır padişahı Melik Barkuk oğlu Melik Farac¹²⁷ benim çıktığı mı duyunca, o da hemen Dimeşk'e doğru gitmişti. Bunu anlayınca,

126. Karakoyunlu sülâlesinden 1388 -1420'de iktidarda olan âli hükümdar. 1388 - 89 yıllarında Ermenistan, Irak ve Güney Azerbaycan serhatlarında Timur leşkeriyle savaşmıştır. O, Sultan Ahmed Celâyir'e müttefik olup, ikisi de yenilince Sultan Yıldırım Beyazıd' e sığınmışlardı. 1406'da, Tebriz'e geri dönmüştür.

127. Burci sülâlesindedir. 1399 -1405 te iktidarda olan Mısır ve Şam hükümdarı. Doğu'daki Timur'a karşı güçlerin; Karakoyunlu Türkmenleri, Toktaş Han, Sultan Ahmed Celâyir ve Rum sultanlarının müttefiki idi.

Mısır ve Şam askerlerinin birleşmelerini önlemek için ben de hızlı yürüyüşle yola koyuldum, ama Melik Farac daha hızlı gitti. Böyle olsa bile ardından varıp Dimeşk şehrini ele geçirdim.¹²⁸

**RUM¹²⁹ VİLÂYETLERİNİ TÂBİ KILIP,
KAYSER ORDUSUNU KIRMADA YAPTIĞIM
OTUZ BİRİNCİ KENGES**

Mısır, Şam padişahı Melik Farac savaş meydanından kaçınca, tüm Şam ehli bana tâbi olup boyun eğdiler. Bu arada Rum diyarına göndermiş olduğum elçilerim de geri döndüler. Fakat Rum Kayseri Yıldırım Bâyezîd güzel cevap yazmamıştı. Lâkin Mısır, Şam askerinin bana yenildiği haberini işitince hayret edip savaş hazırlıklarına başlamıştı. Ben ise, Dimeşk şehrini ele geçirip Şam vilâyetlerini kendime tâbi kılınca, Musul yoluyla Bağdat'a doğru yürüdüm. Kayser'in benle savaşa niyeti olup olmadığını anlamak için istişâre yaptıktan sonra, Azerbaycan'a varacak olup Tebriz yoluyla hareket ettim. Emîrzâdelerin birisini kalabalık askerle beraber Bağdat üstüne gönderdim. Bağdat hâkimi Sultan Ahmed Celâyir, şehri gözetleyip kaleyi muhâfaza etmek için çok sayıda askerle kendi vekili Ferruh adında bir kişiyi koymuştu. Benim askerim varınca şehir kuşatılarak iş savaşa dönüşmüştür.

Bu haberi aldığımında Bağdat'a kendim gitmeye karar verdim. Tebriz yolundan geri dönüp cebrî yürüyüşle Bağdat'a geldim. Savaş tedbirlerini aldıktan sonra dikkatle kaleyi kuşatmaya başladım. Kuşatma günleri uzayıp iki ay ve birkaç gün gecikince kaleyi ele geçirip şehre girdim.¹³⁰ Kale bekçisi Ferruh kaçıp çıkarken Dicle suyunda boğuldu. Şehre girince tüm itaatsiz başıbozuk kişilerin ölümüne ferman buyurdum. Askerler kaleyi bozarak şehir binalarını yıkıp yerle bir ettiler.

128. Olay 11 Ocak 1401'de olmuştur.

129. XII yy. Müslüman tarihçileri Bizans'ı böyle adlandırmışlardır.

130. Haziran 1401 yılında vuku bulmuştur.

Bağdat'tan çıkınca Azerbaycan'a gelip burada bir zaman kaldım. Bu zaman bana haber verdiler ki Kayser, Haleb, Hums, Diyarbakır vilâyetlerine asker göndermiştir. Benden kaçıp Kayser penâhına giren Kara Yusuf ise eşkıyaların başçısı olmuştur. Yolcuların yolunu keserek yağmacılık yapıyormuş. Bilhassa iki hareme gidip gelen kervanlara çok ziyan vermektedir diye duydum. Üstelik o taraftan bir cemaat kişiler gelip Kara Yusuf'un yaptığı cebir ve zulümden bana şikâyet ettiler.

Bu söz tesbit edilince Kara Yusuf'un cezasını verip Kayser'in gözünü gaflet uykusundan açmak bana lâzım oldu. Bu doğrultuda istişâre düzenleyip her şehir ve her ulustan asker çağırdım. Ordu toplanıp hazırlanınca tarih 804. hicriyede Receb ayında¹³¹ Azerbaycan'dan Kayser üstüne leşker çıkarıp yola koyuldum. Kendimden ileride birkaç bölük asker göndererek Rum ülkelerine hücum kılmalarını buyurdum. Otlulu yerlerden konalga¹³² seçerek, at ve hayvanlarımıza yem, ot hazırlasınlar diye askerlerin önünde bir bölük keşif birliği gönderdim. Sonra kendim Angürya¹³³ yoluyla Kayser üstüne leşkerle yürüdüm. Kayser Bâyezîd ise atlı ve yaya olarak dört yüz bin¹³⁴ askerle beni karşılamıştı. Savaş başlayınca Rum askerini yendim. Askerlerim Kayser'i esir alıp önüme getirdiler. Yedi yıllık seferden sonra zafer ve galibiyetle Semerkand'a geri döndüm.¹³⁵

131. M. 1402.

132. Konuklanacak menzil.

133. Ankara'nın o çağlardaki adı.

134. Bu sayıyı başka muteber kaynaklardan teyid etme imkânı bulunamadı. Türk tarihçileri 70 -74 bin üzerinde duruyorlar. Daha teferruatlı bilgi için bakınız: Ömer Halis, *Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Savaşı*. Askeri matbaa, İstanbul, 1934, s. 126; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 1991, s. 172.

135. 6 Ağustos 1404.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜZÜKÂT

Kahraman oğullarıma, devletli torunlarıma malûm olsun ki, Tanrı Teâlâ'dan ümidim vardır; benim evlâd ve nesillerimden çok kişiler uzun yıllar saltanat tahtına oturacaklardır. Buna göre saltanat kurma, devlet tutma işlerini belli tüzüklere bağladım. Kendi saltanatımı devam ettirmek için müfredât kurallarını yazıp koydum. Bu saltanat devletini ele geçirişte pek çok savaş muhârebe kılıp o kadar emek ve meşakkat çektim. Sonunda Rabb'ın yardımı, dîn-i İslâm şerâfeti, Muhammed Aleyhisselâm'a ve onun evlâd ve ashâbına beslediğim muhabbet ve dostluğumdan dolayı bu büyük saltanata sahip oldum.

Şimdi benim evlâd ve nesillerimden hangisi benden sonra bu saltanat devletine sahip olursa, bu kurulmuş tüzükleri gerçekleştirerek iş yapsın. Eğer saltanat işlerinde bu tüzükleri kılavuz edinirlerse, benden onlara kalan saltanat devletini uzun zamanlar zıyandan zevalden koruyabilirler.

Benim bahtı açık oğullarım, ikbâlli torunlarıma şimdiki öğüdüm şu ki, ben on iki şeyi kendime lâzım tutup, bunlar vasıtasıyla

salтанatı ele geçirdim. Bu on iki şey yardımıyla büyük ülkeler fet-hedip cihangirlik kıldım. Bunlarla taht ve saltanatıma zenginlik ve güzellik kattım. Benzeri şekilde benim evlâd ve nesillerim de bu tüzüğe amel kılıp, benden miras kalan saltanat devletime bekçilik yapsınlar.

Birincisi; saltanat ve devletime bağladığım birinci tüzüğüm şeydu ki, Hudâ'nın dinine, Muhammed Mustafa'nın şeriatına dünyada revaç verdim. Her yerde ve her zaman İslâm dinini destekledim.

İkincisi şu ki; on iki tabaka kişilerden ordu kurup cihangirlik kıldım. Devlet, saltanat temellerini bunlarla kuvvetlendirip, meclislerimi onlarla ziyetlendirdim.

Üçüncüsü şu ki; bütün işlerimi kengeşe bağladım. Dikkat ve uyanıklık ile tedbirler yürüttüm. Bunun vasıtasıyla birçok orduları kırıp, memleketleri kendime bağımlı kıldım. Saltanat yürütme, devlet kurma işlerinde dostlarıma iyilik, düşmanlarıma müsama-halı davrandım. Bu yolda karşıma çıkan zorlukları üstlenip, çok işlerden haberdar olsam da bilmemiş gibi göründüm.

Dördüncüsü; saltanat müessesesini töre ve tüzüğe sıkıca bağladım. İlk önce töre ve tüzüklere kendim öylesine riayet ederdim ki, bunu gören vezirler, emîrler, sipahi ve raiye kendi sınırlarının dışına adım atamadılar. Her biri kendi mertebesini korudular.

Beşincisi; emîrler ve sipahilerime unvan verip, onlardan altın ve gümüşü esirgemedem gönüllerine rağbet verdim. Barış günlerinde iyi makamlar verdim ki, savaş zamanlarında canlarını esirgemediler. Onların işlerini hafifletmek için kendim meşakkatlerini çekip, zorluklarını üstlenerek onları terbiye ettim. Bu tedbirlerimle emîrler, sipahiler, bahadırılarımın gönüllerini alıp kendime bağladım. Ancak birlik ve ittifaklık elde edilince, bahadırılık bileğiyle kılıç vurup yirmi yedi padişah başkentini ele geçirip, kendime tâbi kıldım. İran, Turan, Rum, Mağrib, Şam, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mâzenderân, Giylân, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Deşt-i Ceta, Deşt-i Kıpçak, Harezmi, Hotan, Kâbilistan, Bahtarzemin, Hindistan memleketlerinin hepsine padişah olup hüküm sürdüm. Ne zaman bu ulu saltanat libasını

giydiysem huzurum beni terk etti. Rahat döşeğimde bir an yatıp göz yummadım.

On iki yaşından başlayıp ok attım, bu yolda sınırsız meşakkat çektim. İstişâreyle tedbirler alarak ordular kırdım; emîrler, sipahilerden muhâlefet gördüm. Onlardan acı sözler işitsem de, iyi kötü işler gördüysem de işitmemiş, görmemiş gibi olup sabırla iyi geçindim. Kendi elimle kılıç vurdum, iklimler fethedip dünyaya adımlarını duyurdum.

Altıncısı; insaf-adalet yolunu tutup halkı kendimden razı kıldım. Günahlı ve günahsızlara şefkat edip hakla hükmettim. Sipahi ve raiyeye siyaset ve şefkat gösterip onları korkuyla ümit arasında tuttum. Fakir ve gariplere merhamet kılıp, sipahilere mükâfatlar verdim. Mazlumların hakkını zâlimlerden aldım. Mal zulmü, beden zulmü tesbit edilince onlar için şeriata göre hüküm verdim. Herkesi kendi günahı için sorumlu tuttum. Birisi için bir başkasını sorumlu tutmadım. O kadar kişiler ki bana kötülük yapıp yüzüme kılıç çekip işime ziyan vermişlerdi, ne zaman o işlerinden pişman olup benim penâhıma geri döndüklerinde onlara hürmet göstererek mertebelerini yükselttim. Geçmişteki kötülüklerine af kalemini çekip onu unuttum. Onlarla öyle güzel geçindim ki, gönüllerindeki evvelki işleri tümüyle çıkıp gitti.

Yedincisi; Peygamber evlâdı seyyidler, ulemâ ve meşâyih, âkil, bilgiç, danışmentler, müfessir, muhaddislerden iyilerini seçip alıp, onların izzet ve hürmetlerini yerine getirdim. Şecaatli bahadır kişileri dost tuttum. Şu sebeptendir ki, onları Tanrı dost tutmuştur. Daima âlimler, âkiler ile sohbet kurdum. Din ehlinin gönüllerini aldım. Bunların himmetlerinden nasib dilenip mübarek nefeslerinden Fâtîha istedim. Fakir ve miskinlerin hâcetlerini giderdim. Hiçbir yerde bunları eli boş çevirmedi. Hangi cinsten olursa olsun, kötü adamları kendi meclisime yaklaştırmadım. Onların sözlerine kulak vermedim. Başkaları hakkında ettikleri şikâyetleri de dinlemedim.

Sekizincisi; her sözde ve her işte sebat, ciddiyetlilik yolunu tuttum. Ne işi yapmaya kastetmiş isem, gönlüm ona bağlanıp onu bitirmedikçe ondan elimi çekmedim. Her dediğimi yaptım. Hiç

kimseye baskı yapmadım. Hiçbir işte bıkkınlık göstermedim. Ki, bana da Tanrı darlık göstermesin, işimi daraltmasın dedim. Geçmiş padişah sultanların kanunlarını, yol yordamlarını, yapıp ettiklerini Âdem'den Hâtem'e¹ dek, Hâtem'den şu ana kadar bilgiç âlimlerden sorup duruyordum. Onların tüm yaptıkları işleri gönlüme yerleştirip, iyiliklerinden örnek alıp onunla amel ederdim.

Padişahların devletlerine zevâl getiren kötülükleri inceleyip onlardan sakınırdım. Zulümden, ahlâksızlık ve fısktan (ki, nesli bozar, açlık, veba getirir) saklanmayı kendime lâzım bilirdim.

Dokuzuncusu; raiye haliyle iyice tanışırdım. Büyükleri ağabeyler safında, küçüklerini çocuklarım yerinde görürdüm. Her yerin tabiatını, her halkın mizaçlarını, adet ve geleneklerini incelerdim. Her yerin, her şehrin ileri gelenleri ve ulularıyla dost ve biraderlik kıldım. Onların mizâc ve tabiatlarına uygun gelen, kendi diledikleri kişileri vali koydum. Her vilâyet ve her memleketin durumundan âgâh oldum. Her yerin durumunu, sipahi ve raiye durumularını, bunlar arasındaki alâkaları yazıp bana devamlı bildirmeleri için diyanetli, doğru kalemli kişilerden vâkıa yazıcıları belirledim. Eğer yazdıkları doğru çıkmazsa, onları cezalandırdım. Hükümet adamlarından veya sipahi ve raiyelerden birisinin cebir ve zulüm ettiğini işittiğimde, insaf ve adalet ile derhal onun çaresine baktım.

Onuncusu; Türk-Tacik, Arap-Acem'den herhangi bir taife veya kabile olsun eğer benim devlethaneme girdiyse, büyüklerine hürmet ettim. Diğerlerine kendi haline göre davrandım. Onların iyilerine iyilik yaptım, kötülerini ise kendi kötülükleri ile baş başa bıraktım. Kim bana dostluk yapmış ise dostluğunun değerini unuttum. Ona iyilik yaparak insanlık gösterdim. Kim bana hizmet etmiş ise hizmetinin karşılığını verdim. Hangi kişi bana düşmanlık edip sonradan kendi pişman olarak diz vurup huzuruma geldiyse, onun düşmanlığını unutup dostluk sevgisiyle ona hâmilik yaptım. Buna misal, ulus emîri Şîr Bahram benim yoldaşımdı. En gerekli ol-

duğu zaman iş vaktinde beni bırakıp düşmana katıldı. Bana karşı çıkararak yüzüme kılıç çekti. Bilahare ona verdiğim tuz çekmiş olacak ki, diz vurup tekrar bana gelip sığındı. O, iş yapan, çok şey gören asil biri olduğundan, geçmişteki kötü işlerinin hepsine göz yumdum; huzuruma gelince kendisine hürmet ederek mertebesini büyüttüm. Başka davranışlarını bahadırılığına bağışladım.

On birincisi; çocuklar, akrabalar, dost biraderler, komşular, benimle bir zamanlar dostlukta bulunan kişileri, bunları devlet nimet zamanında unuttum. Daima yoklayıp sorup, haklarını eda ettim. Kendi evlâdımdan, akrabalarımın karındaşlık ihtimamını kesmedim. Günah yapmış olsalar bile onları, bağlamayı, öldürmeyi buyurmadım. Her kişiyi nasıl tanımış isem öylece muâmele kıldım. Dünyanın iyiliğini, kötülüğünü çok defalar görüp ondan tecrübeler edindim. Bundan dolayı dost ve düşmanlarımla iyi geçindim.

On ikincisi; dost düşmanlığına bakmadan her yerde sipahilere hürmet ettim. Çünkü bunlar hürmete layık kişilerdir. Değerli canlarından fâni dünya için vazgeçerler. Muhârebe meydanına kendilerini atarak can kurban ederler. Eğer düşman tarafındaki bir asker kendi beyini severek ona sâdık olsa; savaş günlerinde bana karşı kılıçlar vurup meydan okumuş olsa; böyle adamı ben daha da sevdim. Eğer böyle bir kişi huzuruma geldiyse, onu başkalarına kıyasla daha değerli bildim. Vefakârlığını gördüğüm için onu bana inanan yakın adamlarımdan saydım. Hangi asker kendi devletine vefâsızlık edip onun tuz hakkını helâl etmeden zor zamanında ondan yüz çevirip bana gelmişse, böyle adamı kendime en kötü düşman olarak bildim. Toktamış Han Savaşı'nda onun emîrleri benimle anlaşarak öz hanlarından yüz çevirdiler. Öz hanlarının tuz hakkını unutup bana gelip katıldılar. Lâkin ben bunların yaptıkları bu vefâsızlık işleri gerçi kendime fayda olsa da, sevmedim. "Öz devletine nasıl bir vefâ gösterdin ki, bana ne yapacaksın?" diye onlardan nefret ettim.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, hangi devlet eğer dinî ve ah-lâkî temel üzerine kurulmazsa ve de onun siyasî işleri töre-tüzük kanunlarına sıkı bağlanmaz ise, öyle devletin câzibesi gider, heybe-

1. Peygamberlerin sonuncusu demektir; Muhammed Aleyhisselam'a verilen unvandır.

ti yok olur. Böyle devlet çıplak kişiye benzer ki, onu görenler iğrenip gözlerini yumarlar. Veya bir eve benzer ki, onun üstü açık, kapısı, perdesi yoktur; insanlar, insan olmayanlar sık sık girerek ayakaltı ederler. Bunun için ben İslâm dininin kanun ve kurallarının üzerine kendi saltanatımı kurdum. Siyaset işlerini töre-tüzüğe bağlayıp pekiştirdim. Devlet işlerinde karşılaştığım büyük küçük vâkıalarda töre-tüzüğü kullanarak başarılı oldum. Benim yaptığım birinci tüzük İslâm dinine revaç verip Muhammed Aleyhisselâm şeriatını kuvvetlendirmek oldu. Her yerde ve her şehirde İslâm dini, Muhammed Aleyhisselâm şeriatıyla saltanatımı süsledim. Peygamber nesli seyyidlerden liyâkatli birini sadâret unvanıyla İslâm reisi yaptım. Ona ferman verdim ki, tüm vakıfları nezaretten geçirince onlara mütevelliler koysun. Her şehir ve memlekete kadı, müftü, muhtesib belirlesin; seyyidler, ulemâ, meşâyihler ve diğer dinî hak sahiplerine suyurğal² tayin etsin diye, halk kadısı ve asker kadısı tayin edip her birini bağımsız olarak ayırdım. Müslümanlara iyiliği emredip kötülüklerden vazgeçirmeleri için her memlekette bir şeyhülislâm gönderdim.

Yine ferman çıkardım: Her şehirde mescidler, medreseler, hanlar imar etsinler; yolcu misafirler için yol üstüne saraylar kursunlar; yolları düzeltip sulara köprü bağlatsınlar. Her şehre âlimler, müderrisler tayin ettim ki, onlar Müslümanlara dini öğretip, şeriat yollarını bildirsınler. Tefsir, hadis, fıkıh ilimleri üzerine ders versinler. Yine buyurdum; bana tâbi tüm memleketlerde şeriat işlerinin nasıl yürümekte olduğunu kadılar başkanı bana devamlı bildirecektir. Buna benzer her il ve her şehre kendi başına bir adalet âmiri koydum. O sipahi ve raiyenin örf-adetlerinde rastlanan nizalı işleri halledip bana sürekli haber verecektir. Yeni bu düzeni kurup İslâm dinini düzelttim. İslâm ülkelerinde şeriata revaç verdim. Bunun ünü dünyaya duyulup İslâmî dininin geliştiği haberi tüm ehli İslâm'ın kulağına yetişince İslâm âlimleri fetvâ çıkararak etrafa yazmışlar ki, "Allâh-u Teâlâ her yüzyılın başında Muhammed Aleyhisselâm dinine revaç verici ve yenileyici bir ki-

2. Han tarafınca verilen çiftlik, malikâne, yurtluk vb. hediye.

şi çıkarıyordu. Bu sekiz yüzüncü³ yılda Emîr-i Sahibkiran⁴ İslâm dinine revaç verdi. Bundan dolayı bu yüzyılın din yenileyicisi bu kişidir."

Yine bu zamanın büyük allâmelerinden olan Mîr Seyyid Şerif⁵ bu hususta bana bir mektup yazmıştı ki, onun nüshası şudur: "Allahümme unsur men nasareddîn, vahzul men hazaleddîn"⁶. Önceki ve sonraki İslâm ulemâsının tümü ağız birliğiyle ittifak ederek demişler ki, Allâh-u Teâlâ her yüzyıl başında İslâm dinini yenileyici bir kişiyi çıkaracak; Allah'a hamd ü senâlar olsun ki, bu sekiz yüzüncü yıl başına Emîr Sahibkiran'ı din yenileyicisi olarak gönderdi. O da tüm vilâyet ve memleketlerde dini Muhammediye'ye revaç verdi. Geçmişteki büyük ulemâ her yüzyıl başında gelen din yenileyicilerini inceleyip şöyle demişler:

Hicretten sonra birinci yüzyılın başında gelen din yenileyicisi Halife Ömer bin Abdülazîz⁷ idi. Hâriciler minberlerden Hz. Ali'ye sitem ederek lanetlediler. Din zayıf olduğundan kimse onları engellemeyemedi. Şundan dolayı ki, o günlerde İslâm ehlinin ittifakı bozulmuştu. Bunlar içinden bir taife kişiler çıkıp, dört halifeye sitem edip lanetler okuyorlardı. Yine bazıları Hz. Ali başta olmak üzere, İmam Hüseyin, Hz. Abbâs hakkında edeb dışı sözler söylerlerdi. Ne zaman Ömer bin Abdülazîz halife olduysa, bu işlerin hepsini yok edip dine revaç verdi.

İkinci yüzyılın başında gelen din yenileyicisi, halife Me'mûn bin Hârûn er-Reşîd idi. O, İslâm dininde boy gösteren yetmiş iki türlü bâtil mezhepleri bastırarak hak mezhebi olan Ehl-i Sünnet'e

3. Hicrî yüzyıl.

4. Timur'un fahri adıdır. Zöhre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter)'in birbirine yaklaştığı halete "Kıran burcu" denir. Timur bu zamanda doğmuştur. Böyle çocukların ileride saltanat ve saâdet sahibi olacağına inanılmıştır.

5. Veya Mîr Seyyid Şerif Cürçânî (1330-1414), Gürcanlı ünlü filozof âlim. Timur onu 1387'de Semerkand'a getirmiş ve o burada Dâru's-Şifâ'da ders vermiştir.

6. "Allah'ım! Kim [Muhammed] dinine yardım etse, sen de ona yardım et; kim onun dinini hor görürse, Sen de onu hor gör."

7. Emevî sülâlesinden sekizinci halife (712-720).

revaç verdi. İmam İbn Mûsâ Ca'ferî⁸, Allah ondan razı olsun, Horasan'dan getirip kendine veliaht yaptı. Onun dediğine ve önerilerine göre memlekete hükmetti.

Üçüncü yüzyılda çıkan din yenileyicisi Halife Muktedir Billâh Abbâsî⁹ idi. Bundan önce Karmatîler¹⁰ kavmi çıkıp bunların reisi Ebû Tâhir hac mevsiminde Mekke'ye hücum edip arefe günü hacırlardan otuz bin kişiyi şehid etti. Haceru'l-Esved'i yerinden çıkarıp götürdüler. Gittikleri yerleri yağmalayıp İslâm şehirlerini çok tahrip ettiklerinden İslâm dini zayıf düştü. Halife Muktedir, bunların üstüne askerle yürüyüp boyun eğmeyenlerini öldürerek onların fitnesini bastırdı. Böylece İslâm dinine revaç verdi.

Dördüncü yüzyılın başında çıkan kişi İzzüddeve Deylemî¹¹ idi. O dönemin halifesi Muti Emrullah¹² zevk ve sefaya girişmiş olup türlü fık fesad işlere düşkün idi. Onun emrindeki valilerin de cebir ve zulümleri haddini aşip fık fesad çoğalınca, İslâm dini zayıflamıştı. İzzüddeve bu halifeyi tahttan düşürüp, onun oğlu Tâyi Billah'ı¹³ halife yaptı. Sonra şeriat dışı işleri yok edip dine revaç verdi.

Beşinci yüzyılda din ve şeriata revaç veren Sultan Melikşah Selçukî¹⁴ idi. Şeyh Ahmed Camî¹⁵, Hakîm Senâî¹⁶ gibi zâtlar onun zândaşları olup sultan onların ihlâslı müridiydi. Bu devirde de dinsizler, ilimsizler çoğalarak İslâm dinini zayıf düşürmüşlerdi. Melikşah Selçukî dinsizliği yok edip, İslâm dinini geliştirmeye azimle girişti. Kendisi başta olmak üzere dîn-i Muhammediye'ye öylesine boyun sundu ki, şeriata aykırı hiçbir iş ondan kaynaklanamazdı.

Altıncı yüzyılın başında çıkan din yenileyicisi Gazan Han İbn Argun Han İbn Hülâgû Han¹⁷ idi. İslâm şehirlerini Moğollar istilâ edince İslâm dini çok zayıf düşmüştü. Din revacı için Allâh-u Teâlâ Gazan Han'ı harekete geçirdi. O, bir anda yüz bin Türk askeriyle beraber Lâr Çölü'nde Şeyh İbrahim Hamevî şâhidliğinde iman getirip Müslüman oldu. Dilleriyle iman kelimesini söyleyip, küfür ve bid'at işleri bıraktılar. Tüm memleket şehirlerinde şeriata revaç verdiler.

Yedinci yüzyıl başında gelen Olcaytu Sultan bin Argunhan ki, bunun lakabı Sultan Muhammed Hudâyibende¹⁸ idi. Biraderi Gazan Han'dan sonra¹⁹ saltanat tahtına oturdu. Bir gün o işitti ki, "Bu günlerde din işleri o kadar güçleşmiştir ki, namaz kılan Müslümanlar teşehhüdden sonra Muhammed'e salâvât söylemiyorlar". Bu sözü duyunca kendisi kalkarak Sultaniye²⁰ Camii'ne teşrif buyurdu. Tüm İslâm ulemâsı orada hazır oldular. Sonra sultan ulemâdan: "Namazda peygambere salâvât getirilmesinin hükmü nedir?" diye sordu. Onlar dediler ki: "Allahü Teâlâ namazda Peygamber'e salâvât söylemeyi emretmiştir. Eğer namazda salâvât söylenmezse, Şâfiî mezhebince namaz bozulur. Hanefî İmam A'zâm'a göre namaz mekruh olur." O zaman sultan sordu: "Diğer peygamberlere salâvât söylendiğinde neden onların âl-i evlâdını eklemiyorlar da, bizim peygamberimize salâvât söylenirken Âl-i Muhammed diye ekliyorlar?" Ulemânın hepsi bunun cevabında aciz kaldılar. O zaman sultan dedi ki: "Bu hususta gönlüme iki şey gelir. Birincisi şu ki, düşmanlar peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'a 'ebter' dediler. Tanrı ebterliği onlara nisbet etti. Dünyadan nesilleri kesilerek onlardan hiç kimse kalmadı. Kalsa bile namsız-nişansız olup onları tanıyan olmadı. Ancak peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'ın evlâdı o kadar çoğalmış ki, onların sayısını Allah'tan

17. İlhanlı (Moğol) sülâlesinden, İran, Azerbaycan ve İran'ın padişahı (1295-1304).
18. İlhanlı sülâlesinden hükümdar (1304-1317).
19. 1304 yılında.
20. Olcaytu Han kurduran şehir (şimdiki İran Azerbaycan'ında), o zamanlar İlhanlı devletinin başkenti.

8. Veya Ali ibn Mûsâ Ca'fer, Ehl-i Beyt'in sekizinci imamı (765-818).
9. Abbâsî sülâlesinden on dokuzuncu halife (908-932).
10. İsmailîlerin bir kolu, IX. yy'da Mezopotamya güneyinde ortaya çıkmıştır.
11. Büveyhî sülâlesinden padişah. İran'da 967-968'lerde hükmetmiştir.
12. Abbâsî halifelerinden (946-974).
13. Abbâsî halifelerinden (974-991).
14. Veya Sultan Sancar ibn Melikşah, Selçukî sülâlesinden İran'da hükmeden padişah (1118-1157). Gaznevî dönemi ünlü şair (1070-1140).
15. Horasanlı ünlü hadis âlimi ve mutasavvıf şair (1049-1142).
16. Gaznevî dönemi ünlü şair (1070-1140).

Elbâta o Şeyh vasıtasıyla peygamberimize ebterle suçlanıyordu.

başka kimse bilmiyor. İkincisi şu ki, geçmiş peygamberlerin dinleri sürekli değişim içinde olup, daimî değildi. Çünkü her peygamber kendi çağına uygun din getirirdi. Fakat İslâm dini değişmekten muaf olup kıyamete dek bu halde korunur. İşte böyle olunca Muhammed ümmetine lâzım olur ki, Peygamberimize salâvât söylenirken âl-i evlâdını eklemeliler. Çünkü herkesçe malûmdur ki, İslâm dinini muhâfaza edenler, Kur'ân ve hadisin manasını söyleyiciler, ulu ulemâ Allah Resûlü'nün evlatlarıdır. Peygamberler ilmine sahip olan kişiler çoğunlukla bunlardır. Müslümanlar din ilimlerini, imanı, İslâm'ın farz ve vâciblerini onlardan öğreniyorlar. Din işlerinde onları takip edip, hürmet etmeyi kendilerine zaruret bilirler." Sultan'ın sözü buraya kadar geldiğinde camiye dolduran ulemâ ve diğerleri gür sesle Peygamber ve Âl-i Peygamber'e salâvât okudular. O zaman sultan dedi ki: "Peygamberimizin âlinden en önde olanı Hz. Ali'dir. En sonuncusu İmam Mehdi Âhîrzaman'dır. Gerçekten, İslâm mülkü Muhammed Aleyhisselâm'ın mülküdür. Bundan dolayı onun evlâdının izni olmadan onun mülküne el atmamamız gerek. Eğer kendi isteğimizce iş yaparsak, zorbalık yapmış oluruz." Sonra emretti ki, Eh-li Beyt namına hutbe okuyup, onların adına akçe çıkarsınlar. Bunu görünce ulemâ da: "Olcaytu Sultan dîn-i şeriat'a bu yüzyılın revaç vericisidir." diye fetvâ yazdılar.

Şimdi sekizinci yüzyılın başında çıkan din yenileyicisi Emîr Sâhibkiran'dır ki, âlemdeki memleket ve şehirlerde dîn-i şeriata revaç verdi.

Seyyidlere hürmet edip ulemâyı şereflendirdi. Peygamber hânedânı zürriyetinin izni ve önerileriyle onun mülkündeki işleri yerine getirdi."

Ulema reisi Mîr Seyyid Şerif'in yazdığı bu hat bana yetişince Tanrı'ya şükran getirip, Muhammed'e, Âl-i Muhammed'e salâvât okuyup Allah'a yalvardım. Şöyle ki, bana tevfiik verip din yenileyicilerden, İslâm şeriatına revaç vericilerden kılın.

Sonra bu hattı alıp pîrim Ebû Bekir Taybâdî'ye gönderdim. Kenarına şu sözleri yazıp geri göndermişti: "Din ve şeriata revaç verici Timur Sahibkiran'a malûm olsun ki, bu iş Kutb-ı Saltanat'a Allah tarafınca verilen en ulu nimettir. Din yenileme, şeriata revaç

verme tevfiikini Tanrı sana bağışlamıştır. Ne kadar çok iyilik yaparsan, o kadar karşılığını alacaksın."

Pîrime göndermiş olduğum bu mektup onun yazısıyla ziynetleşip bana yetiştikten sonra, Resûlullah evlâdı seyyidlere hürmetini artırıp, İslâm âlimlerinin derecelerini yükselttim. Şeriat'ın revacına evvelkinden de çok çalıştım. Bu mektup mazmununu, benim vâkialarımın toplandığı tarih defterine yazmayı emrettim.

Din ve şeriat tüzüğünü düzenleyip bitirdikten sonra, kendi saltanatımın müessesesinin tüzüğüne giriştim. Saltanat ve devlet mertebelerini töre-tüzüğe sokup muhkemledim.

Saltanat mertebelerini muhâfaza tüzükleri şunlardır:

Birincisi şu ki; öz saltanatımı İslâm dini üzere kurup, Şeriat-ı Muhammediyye ile onu sıkı bağladım. Saltanatımı devlet mertebelerini töre tüzüğe bağlayıp öyle muhâfaza ettim ki, benim saltanata ziyan vermeyi hiç kimse düşünemez oldu.

İkincisi; tüm sipahi ve raiyeyi ümit ve korku arasında tuttum. Dost düşman ile anlaşma yolunu tutup, kusurlarını bağışladım. Kendim işittiğim halde onların kötü sözlerini duymazlıktan geldim. Dost düşmandan her kimse bana sığınıp gelirken, dostları öyle bir makamda tuttum ki, onlar gün gittikçe dostluklarını büyüttüler. Düşmanlara iyi muâmelede bulunduğumdan ötürü düşmanlığı dostluğa değiştirdiler. Benim üzerimde kimin, ne gibi hakkı geçmişse, onun hakkını hiçbir zaman unutmadım. Önceleri, sonraları kiminle tanışmış isem onu nazardan dışlamadım. Devlet güneşim yeniden doğarken bana katılan iyi-kötü kişiler, ister iyilik, ister kötülük yapmış olsalar bile, ben saltanat tahtına oturduktan sonra onlara yaptığım iyilikleri görünce rüsva oldular. Ne kadar bana kötülük yapmışlarsa da yapmamışlar gibi görüp, günah defterinin üzerine af kalemini çektim.

Üçüncüsü; hiç kimseden öç almayı düşünmedim. Tuzumu tadıp bana kötülük yapanları Tanrı'ya havâle ettim. İş gören, sınavdan geçen bahadır kişileri korudum. Akıllı âlimler, fâzıl seyyidler, himmetli asilzâde kişileri kendime yakınlaştırdım. Kötü nefisli himmetsizleri, gönlü bozuk akılsızları meclisimden kovdum.

Dördüncüsü; güler yüzle, merhametle, şefkatle halkı kendime râm ettim. Mümkün olduğu kadar özümü cebir ve zulüm yapmaktan sakladım. Bu çağda pîrim bana şu mektubu yazdı: "Allah'ın yardımı ulaşmış nusretli Timur'a malûm olsun ki, saltanat müessesesi Tanrı müessesesinin nüshasıdır. Ki, onda işçiler, işi yönetenler, toskavullar²¹, işe nezaret edenler, nâibler vardır. Her biri öz yerinde öz işleriyle iştigal ederler. Her birisi kendi mertebesini aşmazlar. Daima Allah'ın emrini bekleyip dururlar. Şimdi sana da dikkat ve uyanıklık lâzım ki, vezirler, komutanlar memurlar, leşkerlerin her biri öz mertebelerinde olup senin buyruğunu bekleyip dursunlar.

Her taifeyi, her kavmi kendi mertebelerinde tut. Böyle yaparsan, saltanatın tertiplenip devlet intizâma girer. Eğer her şeyi, her kimi öz mertebesinde tutamazsan, saltanatına bundan çok ziyan gelir. Böyle olunca herkesi seviyesini bilip, her şeyin ölçüsünü alıp buna uygun iş yapman lâzımdır. Muhammed evlâdının mertebelerini diğerlerinkinden yükseltip, onların hürmetini artır. Bunlar için her ne kadar iyilik yaptıysan, onu israf sanma. Çünkü hangi iş Hudâ için yapılyorsa onda israflık yoktur. On iki taife ile devletine süs ver, bunlarla saltanatını kur. Vesselam". Bu mektup pîrimden gelince onda emredilmiş olanları gerçekleştirerek her şeyi başardım.

Saltanatımın mertebelerini tertip ve intizâma bağladım. Saltanat işlerimin hepsini töre-tüzüğe bağlayıp, on iki taifeyle onu sağlamlaştırdım. Bu on iki taifeyi devlet müessesesinin on iki ayı, saltanat feleğinin on iki burcu saydım.

Birinci taife; seyyidler, ulemâ, meşâyih, fâzıl kişileri kendime yakınlaştırdım. Bunlar benim devlet sarayına daima gelip giderler, meclisimi bezeyip süslerlerdi. Dinî, hükmi, akli meseleleri birlikte incelerlerdi. Din işlerini, helâl-haram meselelerini ben bunlardan soruyordum.

İkinci taife; akıllı bilgiler, istişâreye yarayacak bilgin kişiler, uyanık, sezgisi kuvvetli, iş görmüş sipahiler, ardını düşünüp ileriye gören yaşı ulu kişilerdir. Bunları kendimin has meclisime katarak onların söz ve işlerinden tecrübeler alırdım.

Üçüncü taife; dindar, Hudâ'dan söyleyen, terki dünya etmiş kişilerdir. Bunlara çok hürmet gösterirdim. Gönlümdeki maksadımı söyleyip halvette bu taifelilerden dua dilenirdim. Meclislerde, muhârebe meydanlarında bunların mübarek nefeslerinden çok bereket buldum. Savaş günlerinde sıkıldığımda bunlardan zaferler gördüm. Şöyle ki, Toktamış Han Savaşı'nda düşman leşkerinin çokluğundan, askerim az ve aç olduğundan yenileyazdılar. Bu zamanda Mîr Ziyâeddîn Sebzvârî, sahibi dua idi. Başını yalın kılarak benim için Allah'tan zafer dileyip duaya el kaldırdı. Duası henüz bitmeden duanın etkisi görülüp askerlerim düşmanı kaçırdılar. Yine bir defasında benim harem sarayımdan olan biri ağır hastalanarak ölüme yaklaşınca duacı seyyidlerden on iki kişi bir araya geldiler. Her biri kendi ömründen birer yılı ona bağışladılar. O şifa bulup, yine on iki yıl dünyada yaşadı.

Dördüncü taife; noyanlar²², binbaşılar, komutanlardır. Bunlara öz meclisimden yer verip, mertebelerini yukarı tuttum. Bunlarla sohbetler eder, her konuda soru sorar idim. Muharebe meydanlarında kılıç vuran, iş gören, sınav geçiren, şecâatli bahadırları başkalarından fazla kendime yakın tutardım. Muhârebe meydanlarına giriş çıkışları, topluluk bozup, saf kırmayı, mızrak saplayıp kılıç vurmasını, tüm vuruş savaş işlerini bunlardan sorardım. Sipahicilik işlerinde onlara dayanarak, onlarla istişârede bulunurdum.

Beşinci taife; sipahi ve raiyedir. Bunlara aynı gözle bakarak, hepsini eşit gördüm. Sipahilerden çıkan bahadırları, dilâverleri, otağa²³, kuşak sadaklarla ödüllendirip mertebelerini yükselttim. Her il ve her memleketin ulularını, reis ve aksakallarını hürmet kıldım. Onlara mükâfât verip faydalandım. Sipahileri her zaman göz önümde hazır bulundurdum. Onların aylık ücretlerini sordurmadan verirdim. Şöyle ki, Rum yürüyüşünde aşağı yukarı yedi yıllık gıda masraflarını sipahilere peşin verdim. Sipahi ve raiyeyi böylece tuttum ki, bunlardan biri diğerine üstün gelip sert konuşmazdı. Üst-ast dereceli tüm sipahileri kendi mertebelerinde şöyle mu-

22. Yüksek rütbeli komutana denir.

23. Baş giysisine takılacak, değerli taşlarla süslenmiş nişan.

21. Bekçi, korumacı; kordon.

hâfaza ettim ki, haddinden dışarı hiçbirileri adım atamazlardı. Bunların mertebelerini çok da yükseltip şaşırtmadım, çok da düşürüp gönüllerini çökertmedim. Hangisi göze çarpar bir hizmeti başarırsa ödül hediyeler verip, ona başkalardan farklı hürmet gösterdim. Kimin aklını, şecâatini sınav terazisinde ölçüp diğerlerinden daha fazla gördüysem, onu eğiterek emîrlik derecesine kadar yetiştirdim. Sonra gösterdiği hizmete göre makamını da yükseltirdim.

Altıncı taife; akıllı, tecrübeli güvenilir kişiler ki, saltanat sırlarını onlarla istişâre etmeye lââyık idiler. Bu taifeyi iç işlerimden sorumlu kılıp, gizli işler ve sırları bunlara teslim ettim.

Yedinci taife; vezirler, başkâtibler, yazıcılar ki, saltanat sarayını bunlarla süsledim. Bunları memleket evlerinin aynası kıldım. Tüm ülkelerdeki hükümet işlerini, günlük olayları, sipahi ve raiyenin durumunu bana bildirirdiler. Bunlar devlet hazinelerini zenginleştirip, saltanat mülkünde görünen açıkları uygun tedbirlerle kapatıp, memleket refahı için daima faaliyette bulunurlardı.

Sekizinci taife; hekimler, tabibler, müneccimler, mühendisler. Ki, saltanat müessesesinin kalkındırıcısıdır. Bunları etrafıma topladım. Hekim-tabib beraberliğinde hastaları tedavi ettirirdim. Müneccimlerden yıldız yürüyüşünü, felek devirlerini teyid edip, mutlu mutsuz günleri onlardan sorar idim. Mühendislerin ölçümlerine uygun, gösterdiklerine göre yüksek imaretler kurup, bağ bostanlar yaptırardım.

Dokuzuncu taife; tefsir, hadis âlimleri başta olmak üzere dünya tarihçileridir ki, onları toplayıp yanımda yer verdim. Peygamberler, evliyâ kıssaları, padişah haberleri, bunların saltanat tahtına nasıl yetiştiklerini, devletlerinin hangi sebeplerden dolayı zevâle uğradığını bunlara sorup işitir idim. Her birinin iş ve sözlerinden tecrübe çıkarıp, geçmiş gelecek dünya vâkıalarından haberdar olurum. Onların sayesinde gelmiş geçmiş âlem durumundan haberdar olurum.

Onuncu taife; hüner ve zanâat sahipleridir. Bunların her sınıfa mensub hünerlilerinden devlethaneme getirip, öz karargâhımdaki mertebelere tayin ettim. Seferde, hizada askerinin gereken levâzımâtını daima hazırlardılar.

On birinci taife; meşâyih, sûfiler, terk-i dünya olup Hudâ'yı tanıyanlardır. Bunlarla da yakînen tanıştım. Onlarla sohbetler düzenleyip âhîret için faydalar aldım. Hudâ'nın sözünü işitip, bunların kerâmetlerini gördüm. Bu taifenin sohbetlerinden canım rahatlayıp, özüm çok huzur bulurdum.

On ikinci taife; yurttan yurda, elden ele yürüyen tacirler, dolaşıp şehir gören gezgin sefer ehlidir. Dünya haberlerini bana iletmeleri için bu taifenin sefer yollarını kolaylaştırıp, her zaman destekleyip, gönüllerini ferahlatırdım. Tâcirlerle, kervanbaşılara, yolculara kılavuzlar tayin ettim. Hotan²⁴, Çin²⁵, Çin-i Maçin²⁶, Hindistan, Arabistan, Mısır, Şam, Rum, Cezair,²⁷ Frengistan²⁸ yerlerine varıp, oraların en nefis mal matahlarından devlete lââyık nadideler getirsinler ve de orada yaşayan kişilerin durumlarından bana haber versinler. Oranın hükümetleri, raiyesi nasıl iş yapmakta olduklarını öğrenip gelince bana bildirsinler.

BANA TÜRK-TACİK, ARAP-ACEM TAİFELERİNDEN SİĞİNİP GELENLER TÜZÜĞÜ

Türk-Tacik, Arap-Acemlerden benim penâhıma gelenler eğer seyyidler, ulemâ taifesinden olsalar, onlara izzet-hürmet göstererek ihtiyaçlarını karşılansınlar diye buyurdum. Eğer sipahilerden olurlarsa bunlara hizmet yerlerini belirleyip, durumlarına uygun iş gösterebilirler. Eğer hüner zanâat ehillerinden olsalar, onları devlet müesseselerine koysunlar. Bunların dışında fakir-miskinler, türlü ihtiyaç sahipleri olsa, durumlarına göre iş yapmalarını emrettim.

Yine buyurdum ki, hangi tâcir sermayesini kaybedip işsiz kalmış olsa, ona sermaye olacak kadar hazineден altın verilsin. Çiftçilerden hangisi çiftçilik yapmaya gücü yetmezse, ekincilik levâzı-

24. Doğu Türkistan'daki bölge ve şehrin adıdır.

25. Şimdiki Çin'in merkez ve doğu kısmına denir.

26. Güney Çin, diğer adı Tabğaç'tır.

27. Veya el-Cezîre. Kuzey Mezopotamya kastedilmektedir.

28. Avrupa manasında.

mâtı hazırlayıp ona yardım edilsin. Eğer tebaalardan herhangi birinin ev imaretleri bozulup onu tamir etmeye kudreti olmazsa, gereken levâzımâtı sağlayıp ona yardım etsinler. Her taife ve her sınıftan kim gönüllü olarak sipahilik hizmetine girmek isterse onu hizmete alsınlar. Sipahizâde, bahadır neslinden olan kişi hangi taifeden olursa olsun, ona yer verip, yapacak hizmeti ve işine göre eğitim versinler.

Yine emrettim; uzak-yakından herhangi bir kişi gelip benim meclisime girdiği zaman, hangi tâifeden olursa olsun devlet soframdan onu eli boş geri çevirmesinler.

Yine buyurdum; her kimi benim huzuruma getirseler gözüm ona düşmüş olsa, onun haline uygun şekilde hürmet gösterip in'âm ederek onu uğurlasınlar. Herhangi âdem benim adâlet divânıma sığınıp girmişse, günahı olsa bile onu affetsinler. İkinci, üçüncü defa tekrar günah işlerse, o çağda günahına lâayık ceza versinler.

SALTANATIMI ÖZ İRADEMDE TUTMA TÜZÜĞÜ

Şu on iki şeyi lâzım gördüğüm için tam irade sahibi olup, saltanat tahtına oturdum. Tecrübemle sabittir ki, hangi padişah şu on iki türlü şeye sahip değilse, o padişah öz saltanatından hiçbir tatminlik bulamaz.

Birincisi; padişah sözünü bizzat kendi söylesin, iş de ondan çıksın. Yani sipahi, raiye padişahın dediği sözü, yaptığı işi kendi söylüyor, kendi yapıyor, kimse buna karışamaz diye bilsinler. Böyle olunca padişah saltanat mertebesine ortak olacak gibi başkasının sözüne itibar etmesin. Ama herkesten fikir almak, iyi sözünü, kim olursa olsun, dinlemek, gerek olsa bile, sözde ve işte başkalarının padişaha ortak olmamaları şarttır.

İkincisi; büyük küçük her bir şeyde sultanın adaletli olması gerek. İnsaflı, adaletli olgun kişilerden vezir olarak hizmetinde bulundursun. Çünkü padişah zulmetse, adil vezir onun çaresine bakabilir. Eğer vezir zâlim olursa, çok geçmeden saltanat sarayının virân olacağını gözüyle görür. Şöyle ki, Emîr Hüseyin'in zâlim olan

bir veziri vardı. O sipahi ve raiyeyi haksız cezaya tabi tutardı. Aradan çok geçmeden o insafsız vezirin uğursuzluğu yüzünden Emîr Hüseyin'in saltanat evi bozulup tahrip oldu.

Üçüncüsü; tüm memleketteki emir-yasak işleri padişahın kendisinden kaynaklanması lâzımdır. Padişah her işe kendi hüküm versin. Şöyle ki, onu engelleme veya değiştirme hiç kimsenin gönlüne bile gelmesin.

Dördüncüsü; padişah bir işi yapmaya kastettiğinde, onun üzerinde sebatla dursun. Başladığı herhangi bir işi bitirmeden bırakmasın.

Beşincisi; padişah öz hükmünü yürütmesi gerekir. O bir hüküm çıkarmışsa, sel gibi yürümesi, ok gibi geçmesi gerekir. Hiç kimsede onu geri çevirmek kudreti olmasın. Şöyle ki, Gazneli Mahmûd²⁹ emir vermiş ve Gazne³⁰ şehir meydanına bir kocaman taş getirip koymuşlar. Bundan dolayı oradan geçen-gidenin at-hayvanları ürkererek geçemez olmuş. Arz ettiler ki, yol üstünden o taşı alsınlar. Buyruğum bozulamaz diye Sultan Mahmûd arzı kabul etmemiş.

Altıncısı; padişahlık işlerini tümüyle başka birisine teslim edip iradesini ona vermesin ki, dünya aldatıcı kadın gibidir ve onun hayranı çoktur. Eğer öyle yaparsa başka birinin nefsi padişah olmayı isteyip, saltanat tahtına sahiplenmeye kalkışır. Şöyle ki, Sultan Mahmûd'un vezirleri onu saltanat tahtından azledip, onun tahtına kendileri sahip oldular. Böyle olunca, saltanat işlerini güvenilen birkaç kişiye taksim etsin. Her biri öz işine bağlanıp, saltanat tahtına göz koymasınlar.

Yedincisi; saltanat işlerinde herkesin sözünü işitsin, herkesten fikir alsın. Hangisi daha faydalı ise onu gönlüne saklayıp, zamanı gelince kullansın.

Sekizincisi, hükümet işlerinde sipahi ve raiye hakkında birilerinin dedikodusuna inanmasın. Her kim hakkında vezirler, emirler

29. Gazneliler sülâlesinden; Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı idare eden hükümdar (998-1030), ünlü fatih. İlim-fen ve edebiyat hâmisidir.

30. Veya Gaznin. Kabil'in güneyinde yer alan bir şehir. Gaznelilere başkentlik yapmıştır.

iyi-kötü söz söylerlerse onu işitsin, ama tedbirini almaya acele etmesin; onun açıklığa kavuşturulması lâzımdır.

Dokuzuncusu; padişahın heybeti sipahi ve raiyenin gönlünde öylece yerleşmiş olmalı ki, onun emrine hiç kimse direniş göstere mesin.

Onuncusu; padişah ne yapsa öz iradesiyle yapsın, neyi söylerse söylediğinde ısrarlı olsun. Şöyle ki, padişahların hüküm etmekten başka hazları yoktur. Hazine, leşker, raiye, saltanat bunların hepsi onun hükümden başka bir şey değildir.

On birincisi; saltanat işlerinde, hüküm yürütmede padişah kendini tek bilip, hiç kimseyi kendine saltanat ortağı kılmasın.

On ikincisi; padişah öz meclisinde bulunanlardan habersiz olmasın ki, onlar çoğu zaman ayıp arayarak, onu dışarıya taşırlar. Padişahın sözünden, işinden vezirlere, emirlere haber verip dururlar. Böyle vâkıa benim de başıma geldi. Özümün has meclisindeki birkaç sohbetdaşlarım, vezirler, emirlerimin casusları imişler.

SİPAHİ SAĞLAMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki, ne zaman asil sipahilerden iş gören, iş yapabilen on kişi toplansa bunlardan hangisinin şecâati, cesareti daha fazla olursa, kalan dokuzunun rızasıyla onu kendilerine önder seçip, onu onbaşı atasınlar.

Ne zaman on onbaşı cem olursa, kendi aralarında tecrübeli, bahadırılıkta ünlü birini emîr seçip, onu yüzbaşı atasınlar.

Eğer on yüzbaşı toplansalar, emîrzâdelerden³¹ akıllı, şecâatli bahadır bir kişiyi onlara emîr seçip, ona binbaşı desinler.

Eğer onbaşılara mensublardan biri ölürse veya giderse, yerine adam almak onun yetkisinde olsun. Buna binaen yüzbaşılar onbaşılardan, binbaşılar yüzbaşılardan tayin etsin. Bunlardan ölen, firar edenlerin nedenlerini öğrenip, bana devamlı bildirmeleri lâzımdır.

31. Timur soyundan gelenlere verilen unvandır

Yine ferman çıkardım; savaş günlerinde saltanat işlerinde binbaşı yüzbaşıya, yüzbaşı onbaşıya, onbaşı tâbilerine hüküm yürütsün.

Eğer bu tüzüğe karşı gelseler ceza çekecekler. Savaş işlerinde eksiklik gösterirse, onu azledip yerine başkasını koysunlar.

SİPAHİLERE AYLIK VERME TÜZÜĞÜ

Buyruk verdim, şöyle ki; emîrler, binbaşılar, yüzbaşı, onbaşılardan, diğer sipahiler öz hizmetlerini yerine getirme şartıyla bunların aylık maaşları bindikleri atların fiyatı kadardır. Bahadırların maaşlarını iki at fiyatından dört ata kadar belirlesinler. Onbaşılardan aylığı mensublarının aldıklarının toplamına denk olsun. Yüzbaşılardan onbaşılara göre iki katı, binbaşılardan yüzbaşılardan göre üç kat olsun.

Yine hüküm kıldım; sipahilerden hangisi savaş işlerinde eksiklik gösterirse, onun maaşından onda birine kadar azaltsınlar.

Yine buyurdum; onbaşı yüzbaşı tanıklığında, yüzbaşı binbaşı tanığıyla, binbaşı emîrler emîri tanığıyla maaş alsınlar.

Yine ferman verdim, beylerbeyinin maaşı tabilerinin on katı olsun. Benzeri şekilde divanbeyi, vezirler maaşlarıysa emirlere on kat olsun. Yasavullar, casavullar³², kalakçiler³³, bunların maaşları hizmetlerine göre olarak binden on bine kadar olsun.

Meclis ehli olan seyyidler, ulemâ, fuzalâ, hukemâ, tabibler, müneccimler, kıssacılar, haberciler, tarihçilerin durumlarına göre suyurğal belirlesinler. Piyade hizmetçiler, ferraşlar³⁴, bunlara yüzden bine kadar maaş versinler.

Yine ferman kıldım; beylerbeyiler öz maaşlarını divanbeyi, vezirler tanıklığında alsınlar. Devlet tarafından verilen tüm maaşların

32. Emîr eri, emîrbere denir.

33. Veya kulukçi, hâsılata göre haraç (vergi) miktarını belirleyen devlet memurudur.

34. Hükümdarın yatak, döşek, çadırından sorumlu hizmetçidir.

eksiksiz malûmâtını divanbeyi ve vezirlerin bana devamlı bildirmeleri şarttır.

Yine buyurdum; herkesin maaşını yazarak ona belge teslim etsinler. Onlar bu belgenin arkasına ayılığı "değdi" diye yazsınlar.

SİPAHİLERE ÜCRET TAKSİM ETME

Buyruk verdim; piyadeler, kalakçiler, yasavullar, casavulların bir yıllık maaşlarını hesaplayıp, belirlenen meblağı divanhâneye getirip, burada onlara ulaştırınsınlar. Bunlardan başka sipahiler, bahadırlar öz maaşlarını altışar aylık edip, meblağlarını çıkım hazinesinden alarak onlara teslim etsinler.

Onbaşı, yüzbaşı maaşlarını nakit olarak şehreminlik ve devlet hazinesine yazsınlar. Binbaşılara ganimet mülklerinde versinler. Emîrler, beylerbeyilere sınır vilâyetlerinde belirlesinler.

Yine buyruk verdim; şöyle ki, memleket vilâyetlerinin tüm hâsılâtını cem edip, taksimleyip onları maaşçıların belgelerine artı ekisi olarak yazsınlar. Sonra emîrler, binbaşılar, bu belgelerden birini alsın. Eğer maaşından fazla olursa başka birini kendine ortak kılsın; eğer az olursa, onu koyup başka belgeyi alsın.

Yine hüküm çıkardım; şöyle ki, emîrler ve binbaşılar tebaa halktan mal toplarken aslî haraçtan³⁵ başka savrun³⁶, konalğa³⁷, şilan³⁸ parası talep etmesinler. Haraca tâbi olan her memlekete mal toplama zamanında iki vezir tayin edilsin. Birisi toplanan malları yazıp, raiye ahvâlini öğrensin ki, vergi toplayanlar tebaaya zulüm edip onların halini harap etmesinler.

Vilâyetlerden toplanan tüm mal eşyaları girdi defterine yazmaları gerekir. İkinci vezir ise çıktı defterine yazıp, toplanan mal-

35. Veya mal. Çiftçilik mahsullerinden alınan vergi, hâsılâtın % 20-30 miktarında alınmıştır.

36. Veya savrın, padişah geldiğinde halktan talep edilen hediye.

37. Haberci ve elçilerin konaklaması için alınan vergi.

38. Padişah ve emîrler ziyafeti veya gıda temini için alınan vergi.

lardan sipahi maaşlarına taksim etsin. Hangi memleketten haraç alacaklarsa; üç yıl onu eski haline bıraksınlar. Üç yıl geçtikten sonra, müfettişler inceleyip baksınlar. Eğer memleket refah içinde ve raiye memnun ise, şu halde bıraksınlar. Yoksa bu memleketi hali-se³⁹ makamına geçirip, onun bacgir'ine⁴⁰ üç yıl zarfında maaş vermesinler.

Yine buyurdum; ödenecek mallarını gönüllü vermeyen kişilerden döve döve almasınlar, belki yasa yollarını anlatarak alsınlar. Çünkü hangi hâkimin çıkardığı hükmü vuruş-dövüşü önleyemezse, böyle hâkim hükümet yürütmeye layık değildir.

OĞUL VE TORUNLAR MAAŞI TERTİBİ

Konu veliaht yapılıncaya kadar amirlerin nesbi idi.

Şöyle emrettim; büyük oğlum ve de veliaht yardımcım Muhammed Cihangir vilâyet valisi olarak on iki bin askere maaş versin.

İkinci oğlum Ömer Şeyh, on bin askere maaş versin ve bir vilâyet alsın.

Üçüncü oğlum Mîranşah, dokuz bin askere maaş verip, bir vilâyete vali olsun.

Dördüncü oğlum Şahrüh, yedi bin askere aylık verip bir vilâyet sahibi olsun.

Kalan torunlarımın her biri, kabiliyetine göre üç binden yedi bin atlıya maaş verip, bir vilâyet alsın.

Yine bana ait akrabalığı olan kişilere kendi durumuna göre, kabiliyetine uygun olarak birinci mertebeden yedinci mertebeye dek emîrlik, valilik hizmetini versinler. Bunların her biri öz makamlarıyla ilgilenip haddini bilsinler. Bu tüzüğü tutmayanlarsa mes'uliyete tâbidirler.

39. Vergiden muaf devlete ait yer, su, mal-mülk, bunlarla ilgilenen kurum.

40. Vergiden sorumlu memur.

**OĞULLAR, TORUNLAR, AKRABALAR, EMİRLER,
VEZİRLERE YÖNELİK SİYASET TÜZÜĞÜ**

Emrettim ki, eğer öz oğullarımdan herhangi biri saltanat talebinde bulunarak başkaldırırsa, onu vurup-dövüp öldürmeye veya azâlarından birine zarar vermeye kimse cüret etmesin. Lâkin bu yolundan geri dönünceye kadar onu tutuklukta saklasınlar ki, bu iş halk içinde bozgunluğa yol açmasın.

Eğer torunlar, akraba, karındaşlar âsiliğe başvurlarsa, bunların aylıklarını keserek fakir etsinler.

Emîrlere, noyanlar iş zamanı isyan gösterirlerse azletsinler. Eğer devlete ziyan gelecek iş yapmışsa, onu başka bir emîre tâbi kılsınlar. Eğer askerî işlerde tembellik yapmışsalar, işten alıp kâtib kılsınlar. Yine eksiklik gösterirse, onu ikinci defa hizmete almasınlar.

Vezirler saltanat sarayının sütunlarıdır. Buyruk verdim; eğer bunlar saltanatı yıkmak kastında devlete hıyânet etmiş olsalar da onları öldürmeye acele etmesinler. Belki haber verenleri mihenk taşına⁴¹ vurup inceleyip görsünler. Ekseriyette, kıskanan hasetçiler yalanı uydurup, gerçekmiş gibi yaparlar. Birkaç alçak, kötü adamlar devletin içinde vardır ki, devlet düşmanlarını iyi gösteriyor ve fakat ona can feda edenleri türlü mekir ve hilelerle harab ederler. Bunların maksatları saltanat kalesinde çatlak oluşturmaktır. Şöyle ki, Emîr Hüseyin benim vezirlerimden birini aldatıp, kendi içimizden bozmaya girişmişti. Emîr Egav Timur, Emîr Caku bu ikili devletin iki koluydu. Bunları bana karşı koymak için söz çıkardı. Ben onun hıyânetini ferâsetle tesbit ettim. Bu ikili hakkında dediği tüm sözleri boşa çıkardım. Yine buna benzer en yakın emîrlere birkaçı, Emîr Abbâs'ın yapmadığı işleri söyleyip bana iletiler. Oysa o işe yarayan, güvenli emîrlere dendi. Hasedcilerin kıskançlıktan söyledikleri yalan, töhmet sözleri sonunda beni gazablandırarak, onun ölümünü buyurdum. Emîr Abbâs hakkında vezirlerin

41. Altına sürtüldüğünde onun saf veya sahte olduğunu belirten taş. Burada mecâzî anlamda kullanılıyor.

bu hıyânetini sonradan tesbit edildiğinde, tecrübesiz yapılan bu iş çok pişman oldum.

Maliye veziri memleketin, devletin hazinecisidir. Eğer maliye işlerinde hıyânet kılınmışsa inceleyip görsünler. Doğru olup maaşından fazla çıkmamışsa, kendi maaş hesabına saysınlar. Eğer maaşının iki katını almışsa, maaşından kesinti yapsınlar. Eğer maaşının üç katını almışsa, devlet geliri sayarak hepsini ödetsinler.

Yine hükmettim ki, vezirler fuzulî şevket, şaşaa kılmasınlar. Bundan dolayı ki, halkın gözlerine saltanat tuhaf gözükmessin. Yine vezirler hakkında garazlı, hasedci kötü adamların sözlerine kulak vermesinler. Çünkü bu tür kişilerin düşmanı çoktur. Şundan dolayıdır ki, âlem ehlinin hepsi dünya tâlibidirler. Eğer vezirler onların gönlüne uyarsa devlete hıyânet etmiş olur, uymazsa onlara düşman olurlar. Bunun misali; Cengiz oğlu Çağatay Han'ın⁴² bir veziri vardı. Hazineye birkaç bin leğen altın hıyânet ettiğini bunun aleyhine Han'a yazmışlardı. Han bunu işitince vezire seslenerek dedi ki: "Sen az himmetli kişiymişsin; benim gibi bir büyük padişahın veziri olan adam benim memleketimden bu kadar az şey alır mı, neden daha çok almadın?" diye onu tembihlemiş. Âkil vezir Han'ın bu sözünden minnettar olup tüm varlığını Han'a hediye etmiş. Böylece Han nezdinde hürmeti artıp, değeri daha da yükselmiştir.

Yine hükmettim; hangi bir sipahi öz haddinden aşarak alt dereceli kişilere zulmederken, onu yakalayıp zulme uğrayana teslim etsinler.

Eğer raiye içindeki büyükler ve mahalle reisleri alt dereceli kişilere zulüm kılınmış olsalar, zulmüne göre, herkesin ödeyebileceği kadar cerîme uygulansınlar.

Yine emrettim; kişinin işlediği günahı isbat edilince, eğer ondan cerîme alıyorsa, başka ceza vermesinler. Eğer dayakla cezalandırırlarsa ondan cerîme almasınlar.

42. Cengiz Han'ın ikinci oğlu, 1227-1241'de Cengiz Han devletinin kendine düşen kısmında, Çağatay ulusuna han oldu. Bu ulus şimdiki Doğu Türkistan, Kaşgar ili ve Yedisu vadilerindeki yerleri ve Mâverâünnehr'i kapsıyordu.

Yine buyurdum; nerede olursa olsun hırsız günahı isbat edilince "Yasa"ya⁴³ göre cezalandırılınsın. Kim birilerinin malını zorla almışsa, mal sahibine iade edilip, zorbaya ceza verilsin.

Halk içindeki dövüşme, göz çıkarma, diş kırma, içme, zina yapma gibi işlerde ise bunlardan şeriata ilgililerini İslâm kadısı sorun, örf-adet işleriyle ihdâs kadısı görevlendirilsin. Bunlar adaleti sağlayıp [işlerden] beni haberdar etsin.

VEZİR TUTMA TÜZÜĞÜ

Emrettim ki, vezirler **dört özelliğe** sahip olan kişilerden olmaları lâzımdır.

Birincisi, akıl ve feraset; ikincisi, asâlet ve nesil temizliği; üçüncüsü, sipahi ve raiyeye hoş muâmele etmek; dördüncüsü, barışçı ve sabırlı olmak. Bu özelliklere kim sahip olursa, onu vezirliğe layık bilsinler. Veziri böyle kişilerden tayin edip, tüm memleket işlerini sipahi ve raiye iradesini ona teslim etsinler. Bu vezirin **dört imkâna** sahip olması lâzımdır. Birincisi, her işte bağımsızlık; ikincisi, sultanın güveni; üçüncüsü, sağlamlılık ve kuvvetlilik; dördüncüsü, her sözü geçerli olsun. Ancak bu şartlarda vezirlik aklına erişmiş olup tüm memleketteki devlet muâmelelerini yerine getirebilir. İyi vezir özünde olan iyiliği yüzeye çıkarır. Mülkiye, maliye işlerini adalet terazisinde tartıp, lâzım olan yerden alıp, lâzım olan yere verir. Emîr-nehiyeleri doğrulukla uygular. Nifaktan, yağcılıktan kendini koruyup, ahlaksız işler ondan beklenmez. Sipahiden olsun, raiyeden olsun, herkesi iyilikle anar. Birilerinin kötülüğünü araştırmaz, söyleseler de işitmez. Birisi ona kötülük yapmışsa o iyilik eder, o da kötülüğünden dönüp vezire boyun eğer.

Hangi vezir kötülüğü söylerse ve dinlerse, kişi ayıbını ararsa, kendi beğenmediği kişileri mahvetmeyi düşünürse, onu vezirlikten azletmek gerekir. Kötü nesilli, nesebi belli olmayan, hasedci, ka-

ra gönüllü, kin besleyen kişilere zinhar vezirlik vermesinler. Hangi devletin vezirleri bu gibi adamlardan olursa, o devletin zevâle uğramasında şüphe yoktur. Buna misal; Melikşah Selçukî⁴⁴, öz veziri Nizâmü'l-Mülk'ü vezirlikten azletti. Oysa o iyi özelliklere baştan ayağa sahip bir kişiydi. Onun yerine nesli alçak, kötü birisini vezir tayin etti. Bunun uğursuzluğundan dolayı onun devleti gerileyip, saltanat yapısı bozulmaya başladı. Buna benzer, Abbâsîlerin en sonuncusu Halife Mu'tasım⁴⁵, İbn Alkami adında hasedci, kinci, kötü birisini kendine vezir yapmıştı. Gönünde halifeye karşı beslediği düşmanlığı icabı münâfıklık yaparak Cengiz torunu Hulâgû'yla⁴⁶ anlaştı.

Onu Bağdat'a getirince, Halife'yi yakalayıp ölümünü emretti. Kötü vezirin uğursuzluğundan tüm Bağdat halkı helâk oldu. Böyle olunca, temiz nesilli, asil kişilerden, seçerek vezir tayin edilmeli. Asilden kötülük gelmez. Bed asil vefâ kılmaz.

Hangi vezir, paklık, doğrulukla vezirlik işlerini yürütürse; devletin maliye, mülkiye vazifelerini diyânet, adalet yoluyla yerine getirirse; böyle bir vezire en yüksek mertebe versinler. Hangi vezirin nefsi bozuk olup, kötü yollarla memleket işlerini yürütürse; çok geçmeden öyle saltanattan bereket, iyilik gider. İş bilen, akıllı vezirler yerine göre yumuşaklık veya sertlikle iş bitirirler. Fazla da yumuşaklık göstermez, çok da sertlik yapmazlar. Eğer çok halim olursa, dünyasever, tamacılar onu yutuverirler. Eğer fazla sert olursa, iyi kişiler ondan kaçarlar. Dostlar bile ona yaklaşmaz. İş bilen bilge vezir şudur ki, her ne kadar zorlukları üstlense de bütün saltanat işlerini akla uygun olarak tertib ve intizâma getirir. Sipahi ve raiyeye ilişkilerde yerine göre sertlik ve yumuşaklık kullanarak devlet işlerini başarıyla yürütür. Bu tür veziri devlet ortağı gibi bilsinler. Şunun için ki, devlet ve saltanat üç şeyle kurulur: Birincisi padişah, ikincisi hazine, üçüncüsü askerdir. Bu

44. Celâleddîn Melikşah I; Selçuklu sülâlesinden 1072-1092'de İran ve Irak'ta hükmeden padişah.

45. Son Abbâsî halifesi (1242-1258).

46. İlhanlı sülâlesinin birinci hükümdarı. 1256-1265'lerde İran, Azerbaycan ve İran'a hükmetti. Bağdat halifeliğine son vermiştir.

43. Cengiz Han zamanında yürürlükte olan kanunlar.

üçlünün gelişmesi iyi vezirlerin doğru tedbirlerine bağlıdır. Vezirlerin en iyisi o ki, devlet işleri yüzünden başkalarının ona verdiği eziyetten dolayı kimseye kin beslemez. Eğer sözde, işte karşı olanlara kin beslerse bu kişi münâfıktır. Bu gibi adamdan kesinlikle sakınmak gerekir. Öz kinini tatmin etmek için tüm devleti harap ederler.

İş bilen, âkil vezir bir eliyle sipahiyi, diğeriyle raiyeyi korur. Alınacak yerden alır, verilecek yere verir. Her işte uyanıklık yolunu tutup, saltanat işlerini ihtiyatlıkla yürütür. Doğrulukla muâmele edip, işin neticesini düşünüp, halkın faydası uğruna birilerine gönlünde kin saklamaz. Tecrübeli, iş bilen vezir, memleket refahını, raiyenin asayişini, sipahilerin birliğini, hazinenin zenginliğini daima göz önünde bulundurur. Devlet, saltanat işlerini gerçekleştirmede eksiklik göstermez. Saltanata zararlı şeyleri defetmede mal ve canını esirgemez. Sipahi ve raiyeye ait önemli işleri iyilik yoluyla halleder. Böyle vezirlerin kötü yönlerini iyi yaptıklarına bağışlamak lâzımdır. Anladığıma göre, Melikşah Selçukî'nin veziri Nizâmü'l-Mülk'ün kötü yönleri az olup, iyi işleri çoktu. Vezaret hizmetindeyken, hacca niyet eyleyip Mekke'ye varmayı istedi. Bu çağda evliyâlardan birisi, "Vezâret hizmetinde olup, halka faydalı oluyorsan, bunun sevabı hacdan fazladır" dedi. Buna benzer Lakaî oğlu Ali adında bir kişi, Hârûn er-Reşîd halifenin veziri olarak raiyetperver ve halka faydası çok idi. Günün birinde kendi isteğiyle vezirliği bırakacak oldu. O devirdeki dinî önderlerden biri ona yazmıştı ki, "Zinhar vezâret hizmetini bırakma. Onu kendine lâzım tutup, halife kapısından ayrılmayacaksın ki, Hudâ bendelerine yardımda bulunman âhîret işlerinin en büyüğüdür."

Benim de şöyle işittiğim oldu. Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'dan sormuşlar: "Eğer siz peygamber olmamış olsaydınız hangi işi yapacaktınız?" O zaman Resûlullah: "Padişahlar hizmetinde olup, Hudâ bendelerine iyilik yapardım." demiştir.⁴⁷

Ben de halka yardımda bulunmak maksadıyla Tuğluk Timur Han oğlu İlyas Hoca'ya vezir olup komutanlığı kabul etmiştim. Hudâ bendelerine yardım ettiğimden olsa gerek ki, Allah beni saltanat mertebesine yükseltti.

Tedbir ve kılıç vasıtasıyla bir mülkü almış veya hükmü altında tutabilmiş veziri aziz görüp hürmet etsinler. Onun mertebesini yükseltip, ona hitâb ederken "Sahib-i kılıç ve kalem" desinler.

Akıllı, uyanık vezir şöyle olur ki, bir tedbir ile bir orduyu dağıtır. İş bilen hoş muâmeleli vezir ise bozulmuş askeri ittifaka getirip, düşman leşkerini kendine râm eder. Böyle vezir öz devletinin bekçisi olup, padişahına düşen müşkülâtı kolaylaştırır. Saltanatın önüne gelen engel düğümlerini akıl parmağıyla çözüverir. Buna misal, iş başladığımda Alibek Cani Kurbânî, Harezmi çölünde beni yakalayıp pire dolu eve hapsedmişti. Benim vezirlerimden Aziziddin bunu anlayınca, Tirmiz'den hızlı yürüyüşle gelip bana yetişti. Yolunu yordamını bulup Alibek'i uyuttu. Onun gözü benden uzak olunca, bu bana kuvvet verdi ki, şecâat yüreği, mertlik bileğiyle kılıç vurup, bekçilerin elinden kurtulup çıktım.

Buna benzer, vezir Nizâmü'l-Mülk de Sultan Melikşah'ı Kayser⁴⁸ elinden kurtarmıştı. Eğer böyle vezir elde edilirse, onu devlet ortağı bilerek aziz görsünler. Sakın onun sözünden, tavsiyesinden çıkmasınlar ki, onun söylediği her şey aklın aynasıdır.

Padişah zâlim olsa bile, âdil vezir onun çaresini bulur. Eğer vezir zâlim olursa, saltanat işleri çok geçmeden darmadağın olur.

EMİRLİK VE VALİLİK TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, başlangıçta bana inanıp peşimden gelen benim en yakın has askerlerim olan üç yüz on üç kişiye emîrlik mansıbını versinler. Çünkü bu kişilerin hepsi asil nesilli, âkil, ferâsetli, bahadır yürekli, işte ihtiyatlı, ırağı gözleyen, uyanık adamlardı. Yi-

47. Kaynaklarda böyle bir hadis tesbit edilmedi.

48. Burada Bizans hükümdarı kastedilmektedir.

ne bunların her birine birer yardımcı tayin ettim. Eğer birine ölüm, yitim isabet ederse, yardımcısı onun yerine geçer. Benim bu üç yüz on üç emîrimin tümü akli başında, şenliklerin süsü, savaşta düşman saflarını dağıtan leşker kıran kişilerdi. Benim tecrübeme göre emîrler ve valiler, savaş sırlarını bilen, düşman askerlerini kırma usûllerinden anlayan, cenk doruğa ulaştığında kendini kaybedip, eli kolu gevşemeyen, asker bölüklerini öz mevziinde tutan, leşker saflarına çatlak düştüğünde onu tez düzeltebilen kişilerden olmaları gerektir.

Emîrler emîri, ben yok iken barış ve savaş günlerinde benim yardımcım olup, şan ve şevketle tüm askere emredip, karşı gelenlere ölümle hükmedebilir olmalıdır.

Yine emrettim, şu üç yüz on üç emîr içinden seçerek dört kişiyi beylerbeyi yapsınlar. Bunlardan birisi emîrler emîri tayin edilsin. Onun hükmü savaşta ve barışta tüm emîrler ve sipahilere geçerli olsun. O, varlığında yoldaşım, yokluğumda yardımcımdır.

Yine diğer gayret ve namus sahipleri olan on iki kişiye şu tertipte emîrlik derecesini verdim. Birincisini bin askere emîr tayin ettim; ikincisini iki bine, üçüncüsünü üç bine, bu kurala göre yükselerek, on ikincisini on iki bin askere emîr yaptım. Yine sırasıyla birinci emîri ikinciye, ikinciyi üçüncüye ve bu tertipte on ikiye dek asttaki emîri üsttekinin yardımcısı yaptım. On ikinci emîr ise, emîrler emîrinin nâibi olup, onu özüme yardımcı yaptım. Hangi emîrin başına bir vaka gelecek olursa, onun yerine nâibi geçsin.

Yine buyurdum; mezkûr üç yüz on kişiden yüzü onbaşı, yüzü yüzbaşı, yüzü binbaşı olsun. Yine emrettim; savaş vakti emîrler emîri emîrlere, emîrler binbaşılara, binbaşılar yüzbaşılara, yüzbaşılar onbaşılara emretsinler. Onbaşı işini yüzbaşısıya, yüzbaşı işini binbaşısıya, binbaşı işini emîre, emîr işini emîrler emîrine buyurmasınlar. Onbaşısıyla bitecek işi yüzbaşısıya düşürmesinler; yüzbaşısıyla bitecek bir iş olursa, binbaşısıya göndermesinler. Emîrlerden birisi kendisi arzu edip bir iş isterse, ona o işi verseler olur.

SİPAHİLERİ AST MERTEBEDEN ÜST DERECEYE TERFİ ETTİRME TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, hangi sipahinin bahadırlığı açıkça görülmüş olsa, birinci defasında onbaşı, ikincide yüzbaşı, üçüncüde binbaşı yapsınlar. Eğer onbaşısıya tâbi olanlardan kahramanlık gösteren olursa birinci defasında onbaşı yapsınlar.

Emrettim ki, kendilerini savunurken rakibini defetmesi terfi için dikkate alınmasın; çünkü öküz bile boynuzuyla kendini savunur. Sipahilerin aslı ve nesline de bakmak lâzımdır.

Eğer binbaşı kılıç vurup düşmanın bir bölük askerini kırmışsa, onu birinci emîr yapsınlar. Birinci emîr düşman safını bozup bahadırlık gösterirse, ikinci dereceye terfi ettirsinler. Bunun gibi hangi emîr, düşman topluluğunu darmadağın edip iş gösterirse, onu bulunduğuy mertebeden üste terfi ettirsinler.

Kalan sipahilerden kim bahadırlık yaparsa, onun aylığını artırınsınlar. Hangi sipahi savaştan yüz çevirip kaçmışsa, onu orduda tutmasınlar. Eğer çaresizlikten yapmış olursa, özrünü kabul etsinler. Korkaklıktan yapmış ise, evine geri göndersinler.

Hangi sipahi düşmana karşı kılıçlaşarak yaralanmışsa, onu takdir edip in'am versinler. Eğer yaralanıp kaçmış ise, ona iyi davranıp yaralı olmasını dikkate alsınlar. Eğer bu, hücum etmezken, düşman hücum edip yaralanmış ise ve kaçmadığına aldığı yara şahitlik ediyorsa, bunun da sipahilik hakkını korusunlar. Hangi sipahi hizmette olup yaşlılığa ererse, onun aylığı kesilmesin, mertebesi muhâfaza edilsin. Hiçbir sipahinin hizmeti gözden uzak tutulmasın. Çünkü onlar devlet hizmetinde bulunup, değerli ömürlerini esirgemeyen kişiler olduklarından, ödülü hak etmişler, in'am-ihsâna layıktırlar. Can esirgemeyenlerden, mal esirgemek insafsızlığın ta kendisidir.

Yine ferman buyurdum ki; emîrler, vezirlerden veya sipahilerden kim olursa olsun, benim devletime hizmet etmiş ise, şöyle ki, bir orduyu kırmış veya bir memleketi fethetmiş veya göze çarpacak şekilde kılıç vurmuşsa, onun hizmetini takdir edip hakkını eda

etsinler. Yaşı ilerleyen yaşlı sipahileri hürmet edip aziz görsünler. Bu yolda onlardan faydalı öğütler alsınlar. Çünkü bu işte onların tecrübeleri vardır. Onlar saltanat işhanesinin ustalarıdır. Bunlardan sonra oğullarını babalarının yerine alsınlar.

Yine emrettim ki, düşman tarafından elimize herhangi bir sipahi esir olarak düşerse, onu öldürmesinler. Belki kendi isteğine bırakılsın: Eğer bize asker olmayı dilerse, asker olsun, yoksa onu âzâd etsinler. Buna misal, Kayser savaşında elimize düşen on dört bin esiri âzâd ettim.

Düşman sipahilerinden hangisi öz devletinin hakkını eda edip, bize karşı kılıçla dövüşmüşse ve sonradan isteyerek veya istemeyerek bizim penâhımıza gelirse, böyle bir adama inanıp onu aziz tutsunlar. Çünkü öz devletine vefakârlık kılıp, onun hakkını korumuştur. Ben Şîr Bahram'a böyle davrandım. Emîr Hüseyin savaşında bana karşı kılıç çekti. Sonradan kendi hiçbir yere sığmayınca çaresizlikten benim penâhıma geldiğinde ona çok hürmet ettim. Mengli Boğa ise, Belh Savaşı'nda bana karşı leşkerle geldi. Bundan evvel oraya adam koyup, onu kendime çekmek istemiştim. O Tuğluk Timur Han tuzu hakkı hürmeti uğrunda erkekçe savaşp sonunda yenilmişti. Sonraki günlerde kendi isteğiyle benim penâhıma geldiğinde onu hürmet edip mertebesini yükselttim. Onunla öyle iyi geçindim ki, aramızda olup biten işlerimiz tamamen unutuldu. Meclis toplantılarında onun yaptığı bahadırlıklarından bahsedip takdir ederdim.

Kendisi de, aslında gerçekten erkek kişiydi. Benim devletimde de çok bahadırlık gösterip, sonradan beni kendinden razı etti. Azerbaycan Savaşı'nda Türkmen Kara Yusuf'la çarpışmıştık. Benim askerim zor duruma düştüğünde, o Kara Yusuf'un meydanda ölen askerbaşlarından birinin başını mızrağa takıp "İşte Kara Yusuf'un başı!" diye bağırınca, düşman askeri zayıf düşüp, bizimkiler kuvvetlendi. Ardından göla hücum edip, düşman askerini kırdı. Ben bu savaşta Kara Yusuf'un yenilmesinin fetihnâmesini onun adına yazdırıp, mertebesini yükselttim.

EMİRLER, VEZİRLER, SİPAHİ VE RAIYEYE ÖDÜL VE MERTEBE VERME TÜZÜĞÜ

Emrettim; hangi emîr bir memleketi fethederse veya bir orduyu yenerse onu üç şeyle ödüllendirsinler. Birincisi; tuğ, nakkare verip bahadır unvanı alsın. İkincisi; devlet ve saltanata ortak bilip, kengeş meclisine koysunlar. Üçüncüsü; emrine sınır vilâyeti verilerek, oranın emîrleri buna tâbi olsunlar.

Eğer emîrlerimden biri töre⁴⁹ askerini kırarsa veya bir emîrzâdeyi yenerse yahut bir ülke hânını kaçırırsa onu da yukarıki tarzda ödüllendirsinler. Bunun misali: Emîr Egav Timur'u Deşt-i Kıpçak-Orushan Savaşı'na gönderdim. Onu yenip işi başarıp gelince, onu ödüllendirerek tümen⁵⁰, tuğ, bayrak, nakkare verdim. Yine devlet ortağı atadım. Kendime müşâvir vezir kıldım. Sınır valiliğine tayin edip, başkalarını ona tâbi kıldım. Hasedciler onun dedikodusunu yaptılar. Şöyle ki, Orushan ulusunu yağmalayıp, o mala kendi sahip oldu, dediler. Onların bu sözü etkisiz kalmamış ise de İran leşkerbaşı Bahram Çobin⁵¹ kıssasını hatırlayıp tecrübe edinmiştim. Vakıa şuydu ki, geçmişte Türk hakani⁵² üç yüz bin leşkerle İran padişahı Hormuz bin Nûşirevân⁵³ üstüne yürüyüş kıldı. Hormuz ise babası Nûşirevân Adil'in veziri ve başkomutanı Bahram Çobin'i üç yüz yirmi bin askerle onun karşısına çıkarttı. İki ordu askeri çatışarak üç gece ve gündüz savaştılar. Sonunda Bahram Çobin, Hakan'ı yenerek zafer kazandı. Sonra olan işi padişaha arz edip, ganimet olarak düşen tüm malları Hormuz'a gönderdi. Bu arada hasedciler söz çıkardılar ki Bahram, ganimet mallardan çok eşyayı kendine saklamıştır. Hakan'ın kılıcı, asil taşlarla bezenmiş

49. Han oğlu anlamındadır.

50. Burada vilâyet anlamındadır. Diğer manaları; on bin (sayı), on bin (para), on bin asker verebilecek idâri bölge; on bin askerden oluşan birlik.

51. Sasaniler dönemi (M.s. V-VIII yy.) ünlü İran komutanı ve padişahıdır (590-591).

52. 590'da İran'a hücum eden Batı Türk Hakanı Şaba Hakan kastedildiği sanılıyor.

53. Sasanî sülâlesinden İran'ı yöneten (579-590) Şahaşah Hormuz IV.

tacı, en kıymetli لباسlarına kendi sahip olmuştur, dediler. Hormuz da aç gözlülük belasına kapılarak bu kişilerin sözüne inanmıştı. Bahram'ın yaptığı bu hizmetini padişahı takdir etmedi. Belki onu günahlı sayıp, cezalandırmak için başını kadın başörtüsüyle örtüp, ayağına pranga, boynuna boyunduruk vurup getirmelerini emretti. Bahram bunu görünce, boynuna boyunduruk, ayağına pranga vurup, kadın elbisesini giymiş; sonra benim padişahıma yaptığım hizmetin neticesini görsünler diye emirleriyle birlikte tüm askerinin karşısına çıkmış.

Bu hali görünce, tüm sipahilerin gönülleri padişahıtan soğuyup ona nefret duymuşlar. Sonra askerbaşları bir ittifak oluşturup, Hormuz'u tahttan düşürüp, Husrev Perviz'i⁵⁴ tahta geçirdiler.

Ben bundan tecrübe almıştım. Sipahilerin kınamasına uğramayayım diye Emîr Egav Timur başta olmak üzere bu sefere katılan tüm emîr, sipahileri davet edip meclis kurdum. Sonra Orushan'dan düşen ganimet malları toplayıp, Emîr Egav Timur'e, bu savaşta kılıçla dövüşen onun bahadır yoldaşlarına, tüm sipahilere hediye olarak verdim.

Yine buyruk verdim; hangi emîr cenkte kendini gösterip, bahadırılık yapıp, karşısında gelmekte olan düşman safını kırarsa onun mertebesini yükseltsinler. Buna misal, Taban Bahadır, Toktamış Han Savaşı'nda atla bastırarak tuğ altına kadar vardı. Sonra düşman tuğunu yıkıp, onu ters çevirdi. Kendisi de bu işte ağır yara almıştı. Hasedciler onun bu hizmetini görmezlikten gelip örtmek istediyseler de, bunu boşa bırakmak insafsızlık olur diye ona emîrlik derecesini verdim. Sonra onu eğitip, tuğ in'am ederek mertebesini yükselttim.

Yine şöyle emrettim ki, onbaşı, yüzbaşı, binbaşılardan herhangi biri düşman safını bozarak karşısındaki asker bölüğünü kırarsa, onbaşı ise ödülüne şehir hâkimliğini versinler; eğer yüzbaşıysa onu memleket hâkimi kılınsınlar.

Buna misal, Barlas Bahadır yüzbaşılardan idi. Toktamış Han Savaşı'nda karşısına konan düşman bölüğünü kırıp bahadırılık gös-

terdi. Buna ödül olarak ona Hisar-ı Şadman⁵⁵ memleketinin hâkimliğini verdim.

Yine buyurdum ki, binbaşılardan herhangi birisi karşısında olan düşman askerini kırarsa, onu memleket valisi kılınsınlar. Şöyle ki, Muhammed Âzâd, Ketur Savaşı'nda Siyahpuş⁵⁶ taifesini yenip onları kırdı. Oysa evvelki savaşta bu cemâat Burhan Oğlan'a galip gelmişti. Bunun ödülü olarak Muhammed Âzâd'ı Kölab ve Kunduz'a vali kıldım.

Yine hüküm çıkardım; emîrlerden herhangi birisi düşman elinden bir memleketi alıp devlete tâbi kırarsa, bu memleket hâsılatını üç yıla kadar ona mükâfat olarak versinler.

Yine emrettim, hangi asker kılıçla dövüşüp bahadırılık gösterirse, ona bezetilmiş otağa, turna belli kılıç, bir at vererek ödüllendirip onbaşılığa yükseltsinler. Böyle kişi ikinci, üçüncü defa kılıçla dövüşüp bahadırılık gösterdiğinde, yüzbaşılık binbaşılık mertebesini alsın.

DAVUL VE BAYRAK VERME TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki; on iki emîrin her birine bir bayrak ve bir davul verilsin. Emîrler emîrine bayrak, nakkare, tümen tuğu, çartuğ⁵⁷ takdim etsinler. Binbaşı olursa ona bir tuğ, bir karney versinler. Yüzbaşı onbaşılara birer davul versinler. Oymak⁵⁸ emîrlere birer burgu versinler. Dört beylerbeyinin her birinde de bayrak, nakkare, çartuğ, burğu olmalıdır.

On iki Emîrin hangisi düşman ordusunu kırarsa veya düşman elinden bir memleket alırsa, onu ödüllendirip, eğer birinci emîr ise ikinci emîr, ikinci emîr ise üçüncü emîr mertebesine yükseltsinler.

55. Kadim Çağaniyan ülkesi. Şimdi çoğunluğu Özbekistan'ın Surhanderya vilâyetindedir.

56. Siyah renk giysililer; Güney Bedahşan dağlarında yaşayan Ketur (Kâfiristan) halkı İslâm'ı kabullenmedikleri için böyle isimlendirilmişler.

57. Dört bayraklı tuğ.

58. Kabile, aşiret, birkaç karındaş sülâle ittifakı.

54. Sasanî sülâlesinden Husrev II Perviz (591 - 625).

Ta ki on birinci emîre kadar bu tertip üzere yürütülsün. Eğer on birinci emîr ise, on ikinci emîr yaparak ona bayrak, tuğ, nakkare versinler. Şu tarzda ki, birinci emîre bir tuğ, ikinciye iki, üçüncüye üç, dördüncüye dört tuğ ve nakkare versinler. Onlar da böylece kendilerini tümentuğ, çartuğ mertebesine yetiştirsinler.

SİPAHİLERİN SİLAH VE LEVÂZİMÂT TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki; savaşa yürüyüşte kara çeriden⁵⁹ on sekiz kişi bir çadır tutsun. Her çeri iki at, ok yay, birer sadak, bir kılıç, tes-tere, biz, çuval, çuvaldız, balta, kazma, on iğne, bir tulum alsın.

Bahadırlardan beş kişi bir çadır olsun. Her biri birer zırh, bir miğfer, kılıç, sadak, ok ve yay ve atlarını da tüzükte belirlendiği gi-bi seçip alsın.

Onbaşılardan her biri birer çadır, zırh, bir kılıç, ok yay alıp, beş tane atı beraberinde bulundursun.

Yüzbaşılardan her biri bir çadır, on at, silahtan kılıç, sadak, ok yay, topuz, kaskan⁶⁰, zırh ve baktır⁶¹ alsın.

Binbaşılardan her biri birer çadır, güneşlik, silahtan götürebildiği kadar zırh, miğfer, mızrak, kılıç, sadak ok yay alsın.

Birinci emîrin alacağı çadır, bir otağ bir çift güneşlik, silah ve levâzımâtтан kendinden arttırıp emrindekilere da verebilecek kadar olsun.

Buna benzer; ikinci üçüncüden, ta emîrler emîrine kadar her biri kendi mertebelerinin icab ettiği şekilde silah mühimmâtlarını ik-mâl etmeleri lâzımdır.

Birinci emîr yüz on at, ikincisi yüz yirmi, üçüncüsü yüz otuz, dördüncüsü yüz kırk, emîrler emîrine kadar tertip böyle olsun. Emîrler emîri üç yüz attan eksik almasın.

59. Er.

60. Baş giysisi altına örtülecek demir saç dokuma.

61. Veya baktar, demir saçtan dokunulmuş askeri yelek.

Piyadelerin her biri birer kılıç, ok yay edinmelidir; bunun üzerine götürebildiği kadar ok da alsın. Ancak cenk vaktinde tüzüklerde gösterildiğinden az olmamalıdır.

SAVAŞ VE BARIŞ ZAMANINDA BEKÇİLİK VE MECLİSLERE HAZIRLANMA TÜZÜĞÜ

Emrettim ki, divanhânedede bezm meclislerine emîrler binbaşı, yüzbaşı, onbaşı ve başka sipahiler başlarına börk, yakalı cepken, çizme giyip, bir de kılıç takınıp hazır olsunlar. Yine on iki bin kılıç asker⁶² silahlanarak tuğ, bayraklarıyla gelip, köşkte ve divanhânenin sağ sol, ön ve arkasından çevirip dursun; sonra bunlardan her gece bin kişi kalıp nöbetçilik yapsınlar. Kılıçilerden her yüz kişi üstüne bir yüzbaşı konarak ona yavkiyi⁶³ söylesinler.

Yine buyruk verdim ki; on iki emîrden her biri, binbaşı, yüzbaşı, onbaşılar ve on iki bin silahlı atlı sipahiyle bir gece-gündüz boyunca korumak için hazır olsun. Şu on iki bin askeri dörde bölüp birer bölük baranğarda ve caranğarda, kalan iki bölüğü karargâhın önü ve arkasına tayin etsinler. Bu bölükler sırayla karargâhtan yarım taş ötesine çıkıp gözetleme yapsınlar. Bu dört bölük nöbetçi askerinin her biri kendilerinden hiravullar ayırsın. Onlarsa dört tarafa karavul çıkarıp dikkatli ve uyanık dursunlar. Her zaman karargâha haberler göndersinler.

Yine hüküm kıldım, karargâh leşkerinin dört yanına birer korbaşı belirlensinler ki, karargâhı koruma ve gözetlemeyi onlar üstlensin. Pazar ehlinen⁶⁴ vergi almak da onların zimmetinde olsun. Eğer karargâh ehlinin bir şeyi kaybolursa veya hırsızlanırsa, sorumluluğa onlar çekilecektir.

62. Veya kulçi, saray, köşk, karargâh civarının güvenliğini koruyan özel askerî kısım.

63. Veya yavka, parola, şarhî söz.

64. Ordunun yürüyüşü zamanında karargâh etrafında ticaretle meşgul kişiler.

Yine buyruk verdim ki, dört çapkunçî⁶⁵ askerî bölüğü belirlesinler ki, baştan ayağa dört taşlık mesafede askerî nizamı onlar korusunlar. Eğer askerden biri ölürse, öldürülse veya yaralansa, onun işini bunlar halletsinler. Kaybolan, hırsızlanan şeylerden de onlar mes'ûl olsun.

Yine emrettim, tüm ordu üçe bölünsün. Bir kısmı sınırı korusun, iki kısmıysa saltanatın hizmetinde daim hazır dursun.

VEZİRLER HİZMETLERİNİN TÜZÜĞÜ

Emrettim; dört vezir divanhânedede her gün hazır olsunlar.

Birincisi, Memleket Raiye Veziri'dir. O tüm memleketin mühim meselelerini, raiyenin ahvâlini, toprakların verimli veya verimsizliğini, yetişen hâsılâtları, vilâyetlerin girdi-çıkıklarını ve artı-eksilerini, abadanlık durumunu bana daima bildirsinler.

İkincisi, Sipahi Veziri'dir ki asker aylıklarını, onların levâzımâtının yeterli-yetersizliğini, arz-şikâyetlerini bana ulaştırın. Leşkerin ahvâlinden daim haberdâr olsun ki, içlerinden huzursuzluk iş çıkıp bozgunluğa neden olmasın.

Üçüncüsü, Emanet Veziri'dir ki o kaybolan kişilerin, vefat edenlerin, kaçanların mallarını, halkın öşür ve zekâtlarını, gelen-giden tâcirlerden alınan vergilerini, tüm memleket hayvanlarını, otlak-yaylalarını, yetişen hâsılâtları toplayıp emanet usûlüyle saklasın. Ölen-yiten olanların malları varsa varislere teslim etsin.

Dördüncüsü, Müesseseler Veziri'dir. O tüm saltanat işhanelerinin girdi-çıkıklarını, at ahırları, yemekhanelerin masraflarını teftiş edip, hazinelerin durumundan haberdâr olsun.

Yine emrettim; sınırlara, dış ülkelere bir vezir tayin etsinler ki, bunların mâlî ve diğer ilgili işlerini yapsın.

Sözü geçen bu vezirlerin hepsi çalışma esnasında divânbeyine

tâbi olmaları lâzımdır ki, mâlî işlerin önemli işlemlerini onunla ortaklaşa yaparak beni bilgilendirirler.

Yine emrettim; bir kişiyi arzuhâl beyi olarak belirlesinler ki, sipahi ve raiye, adalet talep edenlerin arzuhallerini, memleketlerin abadan veya haraplığını, mühim işlerin bittiği ve bitmediği konusunda beni daima bilgilendirsinler.

Yine emrettim; seyyidlere, vazife ehillerine, verilen maaşların memleketteki tüm vakıfların malûmâtını bana devamlı olarak verilsin. Şeriat işlerini İslâm kadısı, örfî işleri ehdas kadısı bana bildirsın.

Yine şöyle ferman kıldım; saltanat işlerini, memleketin iyi-kötü meselelerini, sipahi emirlerinin azil ve terfilerini, türlü istişâre ve tedbirleri bana özel mecliste arz etsinler.

Yine şöyle emrettim ki; iş sırları saklamaya yarayan sır sahibi bir kâtib mecliste hazır olup doğruluk kalemiyle sır sözleri, gizli görüşmeleri sır defterine yazsın.

Yine emrettim; bir zümre kişiden yazıcı meclisi oluştursunlar. Onlardan bir kâtib sırasıyla divân meclisinde hazır olup, ona mecliste karara varılan işleri, özel önem taşıyan mühim meseleleri olaylarıyla açıkça yazdırıp onu saklasınlar. Bana gösterilen, benim hükme bağladığım veya mecliste görülen işler az-çok büyük-küçük demeden, hepsini kaleme alıp, benim vaka defterime yazsınlar.

Yine buyurdum; devlet ve saltanat aşhanelerinin her birine birer kâtib belirlesinler ki, onların günlük girdi çıktıkları daima yazılsın.

ULUS, KOŞUN VE TÜMENLER EMİRLERİNE DAİR TÜZÜK

Ferman kıldım; şöyle ki, her ulus emîri, her tümen valisi savaş zamanında her çadırdan, iki alaçıktan ve her evden birer atlı asker alma hakkına sahiptir. Hangi yerde devamlı duruyorsalar şurasının otlak, sulaklarını onların maaşından hesap kilsınlar. Ulus ve tümen emîrlere birer bayrak ve boru verilsin. Savaşa çağrılarda ulus tümen emîrleri paylarına düşen askerleriyle beraber hazır olmalıdırlar.

Yine ferman buyurdum; kayda alınan kırk oymaktan on iki oymağa damga verilsin ki, bunlar sadece özüme has askerlerim olacaklar. Bunlar Barlas, Tarhan, Argun, Celâyir, Tilkici, Dulday, Moğul, Sulduz, Tuğay, Kıpçak, Erlat ve Tatar'dır.

Barlas ulusundan dört kişiyi emîrler emîri kıldım. Birinci Emîr Hudaydad; buna Badahşan ülkesini verdim. Emîr Caku, Emîr Egav Timur, Emîr Süleymanşah; bunlardan her birine birer sınır memleketi verdim. Yine Barlas ulusundan yüz kişiyi binbaşı kıldım. Emîr Celâleddîn Barlas'a onuncu emîrlik verdim. Emîr Ebû Sa'îd'i dokuzuncu emîrliğe koydum.

Tarhan ulusundan Emîr Bâyezîd'i yedinci emîr olarak belirledim. Onlardan yirmi kişiyi yüzbaşı yaptım.

Argun ulusundan Taş Hoca'yı sekizinci emîr kıldım; bunlardan yirmi kişiye binbaşı, yüzbaşı, onbaşılık verdim.

Celâyir ulusundan Tok Timur, Şîr Bahram'ı sekizinci ve dokuzuncu emîr kıldım. Bunlardan yirmi kişiyi yüzbaşı ve onbaşı yaptım.

Tilkici ulusundan Olcaytu Berdî'ye emîrlik verdim.

Dulday ulusundan Taban Bahadır ve San Bahadır'ı emîr kıldım.

Moğul ulusundan Timur Hoca Oğlan'a emîrlik verdim.

Sulduz ulusundan Elçi Bahadır'a emîrlik verdim.

Tuğay ulusundan Ali Derviş'e emîrlik verdim.

Kıpçak ulusundan Sarı Boğa'ya emîrlik verdim.

Erlat ulusundan Emîr Müeyyed'i emîrler emîri yaptım. Benim kız kardeşim bunun nikâhındaydı. Salaycı Bahadır'ı da emîrliğe yükselttim.

Tatar ulusundan Konak Han'a emîrlik verdim.

Damga verilmeyen yirmi sekiz oymak reislerine ulus emîrliğini verdim ki bunlar savaşa çarpılçar çağrısı olunca, tüzüğe riayet edip, atlı askerleriyle gelirler.

ASKERİN BEYİNE KARŞI VE BEYİN ASKERİNE MUÂMELE TÜZÜĞÜ

Doğru asker bilmeli ki, o eğer kendi askeri olduğunda ondan neyi isterse, aynen şunu beyi de ondan bekler. Bundan dolayı kendini bey hizmetinden muaf saymasın. Eğer önceleri beyi ona merhametli olup, sonra iltifatsız olmuşsa, bunun nedenini asker kendinde arayıp, beyini şikâyet etmesin. Doğru asker beyine ihlâslı olup, halis hizmet etmeli. Hangi asker beyine ihlâs yoksunluğundan gönlünde kin beslerse, elbette bu, ona horluk getirir. Askerin beyine gösterdiği ihlâslı hizmetinden dolayı günden güne onu nimeti artıp, mertebesi yükselir. Beyine ihlâslı olan asker onun ağır, sert sözlerinden rencide olup gönlünde kin beslemez. Beyinden gördüğü eksikliği özünden görür. İşte böyle asker terbiyeye layıktır. Hangi askerin himmeti sadece yeme, içme, iyi geçinmeye bağlanırken, öyle asker hizmet hakkını unutarak, iş vaktinde yüz çevirir. Onun yüzüne ikinci defa bakmamalıdır. Hangi asker iş vaktinde bahane ararsa, savaş günleri ruhsat sorup yere bakıp durursa, bugünkü işi yarına bırakırsa, bu gibi askerlerin adı bile ağza alınmaya değmez. Şöyle ki, Polat ve Timur Oğlan bana böyle yaptılar, iş üstünde beni bırakıp gitmişlerdi. Böyle kişileri Tanrı'ya havâle etmek gerekir.

Yine hakikî padişahlara lâzımdır ki, bir askeri kendileri büyütüp yükseltmiş olsalar, hemen onu horlayıp dibe düşürmesinler. Kendi yetiştirdikleri kişileri bırakmasınlar. Kimi tanımış, bilmiş olsalar onu unutmasınlar. Eğer bir defalık horlamış olsalar, ikinci defasında çok izzet gösterip gönlünü alsınlar. Hangi asker beyine olan inancını kaybedip gönlünde kin beslerse, ekmeğine hıyânet etse, onun horlukta kalması kesindir. Her askerin beyinin gönlünde onun iyiliği yer almış olursa, bir gün iyilik görecektir. Bir sipahi isteyerek veya istemeyerek ayrılıp gitmiş olup sonradan geri dönüp gelirse, ona hürmet etsinler ki, yaptığı işinden pişman olacaktır.

Yine emrettim; düşman tarafından bir sipahi bize karşı kılıç çekiş savaşa katılmış ise, o öz devletinin tuz hakkını saklamıştır. Eğer böyle kişilerden ele düşerse veya öz devletinden ümidi kesilip bize

gelerek hizmet isterse, onu aziz tutsunlar. Bunun vefakârlığını dik-kate alıp, mertebesini artırınsınlar. Şöyle ki; Mengli Boğa, Haydar Andahoyi, Emîr Ebû Sa'îd, bunlar altı bin askerleriyle Belh nehri⁶⁶ boyunda benimle savaştılar. Sonra Tuğluk Timur Han'dan ümitleri kesilince geri dönüp benim penâhıma girdiklerinde onları hürmet edip bu üçlüye Hisar-ı Şadman, Endican ve Türkistan vilâyetlerini verdim.

Şöyle emrettim ki; her asker düşman nezdinde kıymetli olup, lâkin savaş vaktinde beyine hıyânet ederek, tuz hakkını vermeden, onun düşmanından yana olursa, bu gibi askere sakın yüz vermesinler ki bu tür kişilerden kimseye iyilik gelmez. Hangi asker iş vaktinde öz büyüğünden yüz çevirip giderse, böyle kişiye inanılmaz. Lâkin uzun bir müddet zarfında hizmet edip vefakârlığını isbât ederse, o zaman kabul edilebilir. Fakat savaş-baskın vaktinde gönüllü olarak gelenleri hürmet gösterip kabul etmek lâzımdır.

Eğer vezirler veya askerlerden herhangi biri savaş günlerinde öz devletinin işini düzeltmek için düşmanla alâka bağlayıp, ona ahabca davranıp bize faydalı bir hizmet gösterirse, öyle kişileri akıllı dostlardan saymaları gerekir. Eğer bir asker düşmanla anlaşarak öz büyüğüne münâfıklık etse, böyle askeri o düşmana vermek lâzımdır. Eğer bir asker savaş günlerinde canını esirgmeden kılıçla dövüşerek düşmanı kırarsa onun hakkında garazlı kişilerin sözlerine kulak vermesinler. Onun hizmeti kapalı kalmassın. Belki birini on kılıp mertebesini artırınsınlar ki, bunu gören başkaları da canını esirgemeyeceklerdir.

Emîrlerden ve asker bölüklerinden biri vefasızlık yaparak arkadaşlıktan yüz çevirip düşman tarafına katılsalar, onları sürgün edip hiçbir yer vermesinler. Bunun misali, Keş⁶⁷ leşkerinin serdarları benden yüz çevirip, Emîr Hacı Barlas'a katılınca ikinci defa onlara inanmadım.

Eğer bir sipahiyi bir şehre hâkim yapmışsalar, o vefasızlıktan düşmanla anlaşarak mülkü ona teslim ederse, buna ölüm cezası

versinler. Mülkü koruyup düşmanı yaklaştırmayan askeri yüksek mertebeye çıkarıp hürmet göstereyinler. Hangi emîr savaş günlerinde sıkışıp kalındığında muhârebe meydanında ihlâs adımı sabit tutup yoldaşlık hakkını saklamış ise onu öz kardeşleri gibi görsünler. Şöyle ki, Keş leşkeri benden tamamen yüz çevirdiyse de Emîr Caku Barlas'tan başka kimse yanımda kalmadı. Sonra ben onu öz ağamdan da değerli görüp, kendi devletime şerik yaptım. Mertebesini büyük emîrliğe yükseltip, Belh ve Hisar memleketlerini ona bağışladım.

DOST-DÜŞMANA MUÂMELE TÜZÜĞÜ

Ne zaman Turan memleketlerini tâbi kılıp kendime bağladığımda Semerkand'da kurulmuş saltanat tahtına oturdum. Şu günden itibaren dost-düşmana düzgün, iyi tarzda davranma yoluna girdim. Badahşan emîrleri, ordu komutanları içinde Türk ve Taciklerden bana kötülük yapanlar, hile-mekir kullanıp, meydanda kılıç çeken kişiler çok idi. Onlar yaptıkları kötü işlerden dolayı korku içindeydiler. Çaresiz olup benim penâhıma girdikleri zaman geçmişe göz yumup, onlara öyle iyilikler yaptım ki, bunu görünce kendileri utandılar. Eğer birisini rencide etmiş olsam, ödüllendirerek, in'am-ihsânla onun gönlünü rahatlattım. Kendine layık unvanlar verip, mertebelerini yükselttim.

Lâkin Sulduz, Ceta emîrlerinden razı olmadım. Onlardan nefret ettim. Şunun için ki, Cengiz nesli olan Kabilşah'ın⁶⁸ han seçip, ona dostluk ahdini vermiştiler. Sonra benim saltanat tahtına oturduğumu anlayıp, bana yağcılık için antlarını bozarak onu öldürdüler.

Önceleri bana hased kılıp öldürmeye kasteden kişiler huzuruna geldiğinde, onlara öyle iyilikler ettim ki, bunu görüp mahcûbiyetten ter döktüler.

66. Amuderya'nın orta kısmıdır.

67. Özbekistan'daki Şehrisebz'in ortaçağlardaki adı.

68. Cengiz Han evlâdından şehzâde, 1370'te Belh'te han ilan edildi ve dört ay sonra eski taraftarlarınca katledildi.

Dostlarımsa daima beni razı ede gelmişlerdi. Saltanat tahtına oturduktan sonra, onları devlet ortağı bilerek, dünya hayatında gerekli olanı hiçbir zaman onlardan esirgemedim.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, kişinin gerçek dostu olursa, hiç vakit dostundan rencide olmaz. Dostunun düşmanını kendi düşmanı gibi bilir. Eğer gerekirse, dostu için canını kurban etmede tereddüt etmez. Şöyle ki, benim emîrlerimden hangisi canıyla bana yoldaşlık yapmışsa, ben de onlardan hiçbir şeyi esirgemedim.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, ahmak dosttan akıllı düşman daha iyiymiş. Şöyle ki, Emîr Kazagan⁶⁹ torunu Emîr Hüseyin câhil dostlarımdandı. O dostluk günlerinde bile bana hiçbir düşmanın yapamadığı kötülükleri yapmıştı. Emîr Hudaydad bana demiştir ki: "Düşmanı cevher gibi görüp, iyi sakla. Ne zaman bir taşlık yere gelinse, onu al da taşa öyle vur ki toz olsun, ondan iz de kalmasın."

Yine demişti ki: Düşmanın başvurup senin penâhına gelirse, ona şefkat göstererek iyilik yap. Nitekim Toktamış Han penâhuma sığınıp gelince ona iyilik yaptım. Ancak, eğer düşman cömertlik ve iyilik görüp de yine düşmanlık yaparsa onu Tanrı'ya havâle et.

Hakikî dost odur ki, dostuna hiç darılmaz. Eğer darılırsa da özrünü kabul eder.

SALTANAT SARAYINDA OTURMA VE YER ALMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyruk verdim ki oğullar, torunlar, akrabalar ay çemberi şeklinde saf saf olarak saltanat tahtını çevirip otursunlar.

Seyyidler, kadılar, ulemâ, fuzalâ, meşâyih, ulu kişilerin hepsi sağ kol taraftan yer alsın.

Emîrler emîri, beylerbeyi, emîrler, noyanlar, ulus önderleri, tümen reisleri, koşun komutanları, binbaşı, yüzbaşı, onbaşılardan hepsi kendi mertebelerine göre sol tarafta otursunlar.

69. Çağatay ulusunun büyük emîrlerindendir. 1346'da Emîr Kazan Han'ı öldürmüş ve 12 yıl iktidarda kalmıştır.

Divanbeyi ve vezirlerin taht karşısında oturmalarını buyurdum.

Türlü memleketlerden gelen, her yandan toplanan yurt aksaklıklarını, her elin muhterem kişilerini vezirler arkasında saf olup oturmalarını buyurdum.

Ünlü bahadırlar, kılıç vuran er yiğitler saltanat tahtının sağ kol tarafında, karavulbeyileri öz grubuyla saltanat tahtının sol tarafında, yasavulbaşısı taht ayağı önünde dursunlar. Hiravullar emîri, ön tarafta yer alsın. Özel yasavul ise büyük çadır kapısı yanında, taht payesinin önünde dik dursun.

Bana müracaata gelenler, sağ kol, sol kol tarafında ayakta dursunlar.

Kalan sipahiler, hizmetçi, haşmetçiler, kendi mertebelerince saf dizilip dursunlar.

Yine şöyle buyruk verdim ki; dört kişi düzen emîri olup, meclise toplananları belli bir tertipte tahtın sağ ve sol, önü ve arkasına yerleştirsınler. Yine hükmettim ki, ne zaman meclis kaideye göre düzenlendiyse bin tabak aş, bin ekmek getirip tüm meclise ziyafet versinler. Bin tabak aşın beş yüzünü ulus emîrlere ve elbaşılara onları adlarını söyleyerek dağıtsınlar.

MÜLK FETHETME VE CİHANGİR OLMA TÜZÜĞÜ

Hangi bir mülkte zulüm cebir çoğalırsa, fık- fesad işleri yüze çıkarsa, o zamanın sultanlarına lâzımdır ki, bunları yok etmeye niyet edip, adaleti tesise kastederek o memlekete hücum başlatsın. Bu niyetin şerrinden dolayı Tanrı o mülkü zâlimin elinden alıp âdile teslim eder. Şöyle ki, ben adaleti tesis etmek için Mâverâünnehr mülkünü zâlimler elinden çekip aldım.

Hangi memlekette şeriat zayıf olursa, Allah'ın ulu kıldığı şeyler hor görülse, Hudâ'nın has bendelerini rencide etseler, cihangir sultana lâzımdır ki, dinin himayesi, Muhammed şeriatının revacı için o mülke girsın. Hudâ ve peygamberlerden ona mutlak meded

gelecektir. Şöyle ki, ben Hindistan başkentini Firuzşah⁷⁰ torunu Sultan Mahmud'dan, Malu Han ve Sarang Han'dan⁷¹ çekip aldım; din, şeriata revaç verdim; puthaneleri bozdum.

Hangi memleketin öz ehlinin, burada daim meskûnların, hâkim, valilerce gönülleri kırılmış ise; fatih padişaha lâzımdır ki, o mülkü ele geçirsin. Adil padişah öyle yere adım atar atmaz, feth-i zafer ona müyesser olup, beraberinde girer. Şöyle ki, ben Horasan memleketlerini Kart sultanlarından çekip aldım. Horasan başkenti Hirat'a yöneldiğim an Sultan Gıyâseddîn hemen tüm memleketi hazine defineleriyle hibe ederek bana teslim etti.

Hangi memlekette dinsizlik gelişirse, o diyarın ehilleri, sipahi si ve raiyesi her çeşit hiziblere girip ittifakları bozulursa, bu memleketin zevâli yakınlaşmış demektir. Padişaha lâzımdır ki, oraya hücum kılıp kendine boyun eğdiresin. Misal, Irak-ı Acem, Fars vilâyetlerini ben dinsizler varlığından temizledim. Her biri kendi başına bağımsız olup, saltanat tuğunu yükselten etraftaki han ve beyleri yok edip, Hudâ bendelerini onların zulmünden kurtardım.

Hangi vilâyet halkının itikadı, âlemlerin serveri Muhammed Aleyhisselâm hânedânının gösterdiği yollardan değişmiş olursa, padişahlara lâzım ki, böyle vilâyetleri kendine tâbi kılıp, oranın ehlini bozuk itikaddan geri çevirsinler. Şöyle ki, ben Şam toprağına girip bozuk itikadlı kişileri korkutup onları cezalandırdım.

Cihangirliğe başladığımda dört meseleyi sürekli aklımda tuttum.

Birincisi; hangi mülke girecek olsam, istişâresiz, tedbirsiz oraya ayak basmadım.

İkincisi; her işte uyanıklık ve ihtiyat yolunu sıkı tuttum. Tanrı yardım edip, nasıl bir tedbir aldım doğru olup, hata yapmadım. Her il, her yerin halkının doğasına, mizacına dikkat ettim. Buna göre muâmele yapıp, hâkimler tayin ettim.

70. Veya Firuzşah II, Tuğluklar sülâlesinden Kuzey Hindistan'ı yöneten hükümdar (1351-1388).

71. Multan hâkimi, Malu Han'ın küçük kardeşi.

Üçüncüsü; üç yüz on üç asil nesilli, âkil ve ferâsetli, merdâne, bahadır kişileri birleştirerek özüme ittifak kıldım. Birlik ittifaklarının sırrı şuydu ki, hepsi yekvücûd olmuşlar. Hepsinin sözü, işi, maksadı bir noktada yığılmıştı. Bir işi yapalım diye karara vardıklarında, onu bitirene dek geri dönmezlerdi.

Dördüncüsü; bugünkü işi yarına bırakmadım. Yeri gelince yumuşaklık gösterdim, yeri gelince sertlik kullandım. Acele edilmeyecek yerde acele etmedim. Acele işleri geciktirmedim. Hangi işe tedbir alma imkânı var ise, ona kılıç kullanmadım. Gündüzleri iş bilen, tecrübe geçiren, akıllı, uyanık kişilerle cihangirlik satrancı oynardım. Geceleriye döşegimde yan yatarken memleket işleri nasıl yürütülmeli diye düşünürdüm. Mülk fethetme yollarını öz gönlümde tasarlayıp hangi yoldan girip, hangi yoldan çıkacağını belirlerdim.

Sipahilerle geçinme hakkında fikir yürütüp, hangisini terbiye kılmam gerek, hangi işi hangi kişiye buyursam yanlış yapmamış olurum diyerek her işin önu ardını araştırırdım.

Sipahilerimden hangisi bana dostluk yapıyorsa, ona fazlasıyla iyilik yaparak iade ettim. Eğer düşmanlık sergiliyorsa, onunla anlaşma yolunu tutup uzlaşmaya vardım. Ben birkaç kişiye iyilik yapmıştım, onu bilmediler. Onlar bana kötülük yaptılar. Ben bunları haramzadeler diye tanıdım. Çünkü âlemlerin Rabbi'nin Peygamberi demiştir: "Zinâdan doğan kişi, iyilik yapan yoldaşına kötülük yapmayınca bu dünyadan gitmez."⁷²

Pîrim bana yazdı ki: "Hudâ ve Peygamberi'nin hükmüyle amel et. Resûlullah'ın evlâd ve nesillerine yardımda bulun. Hudâ mülkünde yaşayıp, Hudâ nimetlerini yiyip, yine de O'na ve peygamberine düşmanlık kılan padişahları Hudâ mülkünden çıkart. Hudâ mülkünde adalet et ki, demişler: 'Mülk küfürle durabilir, zulümle duramaz.' Kötü fiil, kötü işlerden Hudâ mülkünü arındırıp temizle ki, kötü taam bedene nasıl bir ziyan kılar, kötü işler âleme böyle ziyan verir. Zulümün kalıntısını bile bırakmadan yok et, onun izini sil. Zâlimin dünyada uzun yaşamakta olduğunu as-

72. Muteber kaynaklarda böyle bir hadise rastlanmadı.

la onun iyiliğinden görme. Zâlim-fâsıkların uzun yaşayışlarının sebebi şu ki, kendilerinde var olan tüm kötülükleri yüzeye çıkarıncaya dek Hudâ onlara mühlet verir. Vakti bitince ilâhî kahrın gazabına aniden maruz kalacaklar. Bazı vakitte zâlimler fâsıklar ilâhî gazaba uğrayıp zindana, açlığa, kıtlığa, savaş kavgalara, ani ölüme giriftar olurlar. Bazen iyi kişiler de kötülerin uğursuzluğundan afete uğrarlar. Şöyle ki, kamış ormanına ateş düştüğünde yaş kuru bakmadan hepsini yakar. Kâfir zâlimlerin terakkisine, fâsık-fâcirlerin gelişmesine hayran olup yine yanlışa gitme. Kâfir zâlimler, fâsık-fâcirler her ne kadar zulmü hıyânet, fısıq, fesad kılsalar da işleri revaçtadır; gittikçe naz-nimetleri çoğalıyor, bunların Hudâ'nın hoşuna giden bir şeyi vardır diye kuşkulama. Belki bunun sebebi şu ki, bir gün Hudâ'sını tanıyıp, iman-insafa gelecekler. Her ne kadar kötülük yapsalar bile yine de rızklarını vermekte olan Tanrı'ya ikrar kılıp, onun nimetlerine şükür kılsınlar. Eğer kılmazlarsa sonunda Hudâ'nın kahr gazabına maruz kalacaklar."

Pîrimden bana bu name gelince, kâfir zâlimler, fâsık-fâcirler, dinsiz-münâfıklar elinden Hudâ mülkünü çekip alıp, onları yok etmek için gayret kemerini bağladım.

HÜKÜMET TUTMA TÜZÜĞÜ

Her mülkü tâbi kıldığımda, o mülkün eşrâfını aziz tuttum. Seyyid, ulemâ, fuzalâ, meşâyih hürmet gösterdim. Onlara aylık, su-yurğal, vazifeler verdim. Her vilâyetin büyüklerini kardeşlerim gibi, küçüklerini çocuklarım gibi gördüm. O memleket sipahilerine kapımı açık tutup, raiyelerini terbiye ettim. Sipahi ve raiye olsun hepsini korku ile ümit arasında tuttum. Her ülkenin iyi kişilerine iyilik yaptım. Nefsi bozuk kötülerini memlekettten sınır dışı ettim. İyi-kötü hepsini kendi yerinde tuttum. Hiç kimseye öz haddinin dışına ayak basmasına izin vermedim. Ulu ve eşrâfına hürmet edip mertebelerini artırdım. Her memlekette adalet kapısını açtım. Zulüm ve işkence yollarını yok ettim. Hangi memleket hâkimi gönül-

lü olarak bana tâbi olduysa, oranın hükümetini ona teslim edip, in'am-ihsânla onu kendime râm kıldım. Bana itaat etmeyenlere ise yaptıklarının karşılığını verdim. Âdil, âkil, iş bilen kişileri onlara hâkim tayin ettim.

Emrettim; hırsız, eşkıyayı Yasa'ya göre cezalandırsınlar. Nefsi kötü, bozulmuş kişileri memlekettten kovsunlar. İşsiz, çalışmayanları şehirde başıboş bırakmasınlar. Şehir olsun, köy olsun her birine muhâfazacı koysunlar ki, sipahi ve raiyeye bekçilik kılıp, hırsızlanmış şeylerden o mes'ûl olsun.

Yine emrettim; tüm yollara gözetçi askerler koysunlar ki yolculara, tâcirlerle eşlik edip, menzilden menzile ulaştırsınlar. Yol üstünde ne gibi hâdise olursa, bundan onlar sorumludur.

Yine buyurdum; her yerin hâkimleri nefsi bozuk, ihbarcı, kötü adamların töhmet sözleriyle kimseye cerîme kesmesinler. Eğer birinin suçu şâhidle isbât edilirse, suçuna göre cerîme alsınlar.

Yine emrettim; hiçbir şehir ve hiçbir köyden kişi başı, ev başı parası almasınlar. Yolcu sipahilerden kimse zorla raiyenin evine gelip düşmesin, at bineklerini zorla alıp binmesin. Raiyet işlerinin hepsinde ılımlılıkla iş yürütsünler.

Yine buyurdum; her memleket ve her şehrin çalışamaz dilencilerine aylık nafaka vererek dilencilik âdetini bitirsinler.

MÜLK VE MEMLEKET, SİPAHİ VE RAIYE AHVÂLİNDEN HABERDÂR OLMA TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki; her sınır şehirde, leşkerden haber yazan kâtibler tayin etsinler ki, hâkimler, raiye, sipahiler, öz leşker, yabancı leşkerler, etraftan giren ve çıkan mallar, dışarıdan gelen, dışarıya çıkan yabancılar, her türlü memlekettten gelen kervanlar, dış ülkelerdeki haberler, bize komşu padişahların sözleri ve işleri, irak yerlerden benim huzuruma gelmekte olan ulemâ, fuzalâ, işte tüm bunları açık haberini gerçek doğrulukla bana daima yazsınlar. Eğer kaleme hıyânet edip, bu hadiseyi değiştirerek yazarlarsa, bu hıyânet is-

bât edilince, yazıcının haber yazan parmakları kesilir. Eğer haber yazıcı askeri işleri gizleyip ona başka libas giydirip yazmış olsa, onun kolunu kessinler. Eğer bir garazla töhmet kılıp yalan yazmış olursa, onu ölüme buyursunlar.

Emrettim; günlük haberleri bana her gün yetiştirsinler. Haftalık haberleri her hafta, aylık haberleri her ay, yıllık haberleri her yıl yetiştirsinler.

Emrettim; şöyle ki, bin kişilik ata, bin kişilik de deveye binen, toplam iki bin kişilik çapkunçuyu, yine bin kişilik yaya koşucuyu haberleşmeye tayin etsinler ki, sınır memleket haberlerini komşu padişahlar maksatlarını tesbit edip bana sürekli haber iletirsinler. Nedense, iş başa gelmeden önce çaresine bakacağım. Şöyle ki, Toktamış Han'ın, Orus Han'a yenildiği haberini bana verdiklerinde onun benden yardım sormak için geleceğini sezdim. Buna göre hazırlanmışım ve yardıma asker gönderip, Orus Han'ı kırdım. Buna benzer Hindistan iklimini almadan önce bana ilettiler ki, bu ülkenin her vilâyetinde kendi başına birer hâkim ve vali saltanat tahtı kurup oturmuşlar. Böyle ki, Moltan ülkesinde Malu Han'ın küçük kardeşi Sarang, Dehli'de Sultan Mahmûd Han saltanat bayrağını açmışlardı. Lahur bölgesinde Malu Han leşker toplamıştı. Kanuc vilâyetinde ise Mübarek Han saltanat davasında başkaldırmıştı.

Kısacası, Hindistan'ın her vilâyetinde birer saltanat davası kılan vardı. Bu haberi duyunca o vilâyetleri kolayca alacağımı düşündüm. Lâkin başka sipahiler nezdinde bu iş pek zor görünüyordu. Nitekim Hindistan'ı zapt ettiğim zaman buna benzer haber ilettiler. Rum Kayseri, sınır ülkeleri çapul kılmıştır. Gürcüler ise haddinden çıkıp, benim leşkerimin muhâsarasındaki bazı kalelere yardım vermekteydiler. Bunu anlayınca kendi kendime danıştım: Eğer buralarda geciksem, İran ülkesine de bozgunluk geleceğini bildim. Şunun için Hindistan işlerini tez tertipleyip, oradan geri dönerek hızlı yürüdüm. Turan'da birkaç gün durduktan sonra Gürcistan, Rum tarafına yüklenip, bu memleketleri zapt ettim.

Rum Kayseri = J. Boyerid Han

TÜRLÜ MEMLEKET AHÂLİSİYLE MÜNÂSEBET, ONLARIN AHVÂLİNDEN HABERDÂR OLMA VE DE DİN BÜYÜKLERİ, EVLİYÂ MEZARLARINI ONARMA, VAKIF VE NEZİR İŞLERİNİ DÜZENLEME TÜZÜĞÜ

Emrettim; fethedilen her memleketteki sipahiler kendi istekleriyle boyun eğerek gelirlerse, onlara leşker sırasından askerlik yeri versinler. Oranın halkını kötü hâdiselerden, katlden, esir olmaktan, talandan, onların mal, dünya ve eşyalarını yağmadan korusunlar. O memlekette düşen ganimet malları hesabını yapsınlar. Yerli ulemâ eşrafını aziz tutsunlar. Beyler, aksakallar ve köy çiftçilerini, ziraatçıları destekleyip gönlünü alsınlar. Halkı ümit ile korku arasında tutsunlar. Eğer suç işlerlerse yaptıklarına göre cerîme kessinler.

Yine ferman verdim; bizim elimize geçen her memlekette oranın ulemâ, fuzalâ, seyyid, dervişler, halvete çekilen âbidlerine suyuğâl, aylık mâişet tayin kılsınlar. Çalışamayan, fakir-miskin, felç, körlere günlük nafaka versinler. Müderrislere, mekteb öğretmenlerine aylık mâişet belirlesinler. Her yer, her şehirde geçmiş evliyâlar mezar ve makbarelerine yer-su vakfedip, kilim, taam ve cıraklarını temin etsinler. İlk önce, Emîru'l-mü'minîn Hazreti Ali Şâh-ı Merdân ibn Ebî Tâlib kerremallâhü vechehü ravzalarına Dicle, Necef yerlerinde vakıf ayırsınlar. Kerbelâ şehidi İmam Hüseyin radiyallahü anh, evliyâlar reisi Şeyh Abdulkadir Geylânî, İmam-ı A'zâm Ebû Hanîfe rahmetullahi aleyh ve bunlardan başka Bağdat'taki her evliyâ, meşâyih mezarlarına lâyük tarzda yer-su vakıf belirlesinler. İmam Mûsâ Kâzım⁷³, İmam Muhammed Tâkî⁷⁴, Selmân-ı Fârisî'lerle Cezîre⁷⁵ ve Medâin'den⁷⁶ verimli arazileri vakıf kılsınlar. İmam Ali ibn Mûsâ'nın mübarek ravzalarına, Kütahbest nahiyesi ve Tus şehri etrafındaki yerlerden vakıf etsinler. Ve kilim, çirak, taamlarını temin etsinler.

73. Mûsâ el-Kâzım bin Ca'fer es-Sâdık. Şiîlerin yedinci imamı. Vefatı m. 799.

74. Muhammed el-Cevad bin Ali er-Rızâ. Şiîlerin dokuzuncu imamı. Vefatı m. 835 olabilir.

75. Cizre olmalı; şimdi Türkiye'nin Şırnak iline bağlı ilçe merkezidi.

76. Bağdat'ın 65 km. güneydoğusundaki kadim şehir. Enûşirevan zamanında İran'ın Dicle kenarındaki yedi büyük şehrinin ortak adı.

Yine şöyle emrettim ki; İran ve Turan'daki meşâyih mezarlarının her birine nezir ve vakıflar tayin etsinler.

Yine buyruk verdim; şöyle ki, bize tâbi tüm memleketlerde dilencileri toplasınlar. Aralarında çalışmaktan aciz olanları varsa onlara günlük yiyecek verip ve nafaka kesip ileride dilencilik yapmayacakları hakkında resmî hucdet alsınlar. Eğer tekrar dilencilik yaparlarsa, irak yerlere sürsünler ki, benim elim altında olan memleketlerden dilencilik âdeti kaldırılsın. Çalışabilenleri çalıştırsınlar.

**RAİYEDEN MAL-HARAC TAHSİL ETME,
MEMLEKETİ DÜZELTME VE GELİŞTİRME,
ONUN ABADANLIĞI VE GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMA TÜZÜĞÜ**

Emrettim şöyle ki, halktan toplanacak haraç rüsumu onlara ağır gelecek, memleket refahına ziyan verecek şekilde almasınlar. Çünkü memleket harâbeliği hazine harâbeliğidir. Bundan dolayı ordu dağılır. Hazinesiz ve leşkersiz saltanatın devam etmesi mümkün değildir.

Yine emrettim ki; fethedilen memleket, leşker girişinde kötü hadiseler görmeden, afete uğramadan, amanlıkla tâbi olmuşsa, o memleketin hâsılâtını ve gelirlerini araştırınsınlar. Eğer yerli tebaa önceleri ödeye geldikleri haraca razı olurlarsa onu kabul etsinler. Aksi hâlde bunları da haraç tüzüğüne bağlasınlar.

Yine emrettim; her yerin verimliliğine, mahsullüğüne mukabil haraç alsınlar. Şöyle ki, nehir ve pınardan, arıktan, karizden⁷⁷ sulanan, suyu kesilmez olan ekin arazilerinin hesabını alsınlar. Sonra şu araziden alınan hâsılâtın üçte iki hissesini çiftçi alsın ve bir hissesini devlet hazinesine teslim etsin. Eğer devlet hissesini parayla ödemeye razı olsalar nakit akçe miktarını devlet hazinesine ait buğdayın câri fiyatına uygun olarak belirlesinler. Böyle fiyatlara muvâfık alınan nakit parayı sipahiye iletinler. Onda hakları vardır. Eğer raiye hâsılâtı üçe taksim etmeye razı olmazsalar, o zaman si-

cile alınan ekin yerlerini birinci, ikinci, üçüncü olarak üçe bölsünler. Birinci yerin bir tanapına⁷⁸ üç eşek yükü⁷⁹, ikinciye iki, üçüncüye bir eşek yükü hâsılât koysunlar. Bunun yarısı buğday, yarısını arpa olarak hesap edip hâsılâtın ikiden birini alsınlar.

Eğer raiye buna razı olmazsa, o zaman bir eşek yükü buğday karşılığı beş miskal⁸⁰ gümüş, bir eşek yükü arpaya iki yarım miskal gümüş versinler. Yine kale hediyesi de bunun içinde olsun. Bunlardan başka raiyeden hiçbir rüsum talep etmesinler.

Bunun dışında güz, yaz, bahar, kış ziraatından alınan hâsılât raiyenin olsun. Yazlık buğday tarlasını da tanapla ölçsünler. Hesaba alınan bu yerlerden vergi almada üçte bir ve dörtte bir kaidesiyle emel kılsınlar.

Can parası, meslek parası, otlak ve sulak vergisi gibi her şehir ve bölgenin rüsumlarının alımında eskiden kullanılan kurallara emel kılsınlar. Eğer raiye buna da razı olmazsa, imkân çerçevesinde alsınlar.

Yine emrettim; mahsul olgunlaşmadan evvel raiyeden vergi talep etmesinler. Hasat yapınca, alacaklarını üç taksitle alsınlar. Eğer raiye vergici varmadan kendileri getirip teslim etmek isterse, o zaman vergiciyi göndermesinler. Eğer gönderecekseler buyrukla, sözle alsın. Dayak, ip kullanıp, işi dövme sövmeye götürmesinler, onları bağlamasınlar ve zincire vurmasınlar.

Yine emrettim; şöyle ki, kim bir çölü âbâd veya yeni bir bahçe ihdâs etse yahut bir bozulan meskeni imar edip düzeltse, birinci yıl ondan hiçbir şey talebinde bulunmasınlar. İkinci yıl kendi isteğiyle ne kadar verirse alsınlar. Üçüncü yıl onu herkes gibi vergi tüzüğüne bağlasınlar.

Yine emrettim; eğer her yer ve elin erbablari, mahalle, kent köy büyükleri oralı, sıradan tebaaya cebir-zulüm ederlerse ve şundan dolayı küçüklere ziyan olmuşsa, o ziyan karşılığını büyüklerden alıp zarar görenlere teslim etsinler ki, her iki taraf da bundan ders alsın.

78. Bölgelere göre 1-5 dönümdür.

79. Bölgelere göre 80-300 kg. arası değişen tartı birimidir.

80. O zamanlarda 4.25 gram ağırlığında tartı birimi.

77. Veya kâriz, ortalı sulama kanalı.

Harâbe olan yerler eğer sahibi olmazsa, Halise⁸¹ tarafınca âbâd kılınsın. Eğer o yerin sahibi olur da imaret kılmaya gücü yetmezse, imaret levâzımâtını ona sağlasınlar ki, yer sahibi onu kendi âbâd kılsın.

Yine emrettim şöyle ki, her bölgenin susuz yerlerine su çıkart-sınlar. Çöllere karizler kazsınlar. Bozulmuş köprüleri tamir etsinler. Büyük-küçük arıklara, nehirlere köprüler kursunlar. Yollarda her konulacak yerde ribatlar bina etsinler. Gözetçiler ve her bir ribatın olduğu yerde bekçiler yollara gözcülük ve bekçilik yapsınlar. Her bir ribat yerinde birkaç evli kişiler otursun. Yolcuların mal güven-liğinden onlar sorumlu olsun.

Yine emrettim; büyük-küçük her şehir ve köyde cami, medre-se, zaviyeler kursunlar. Kesbden aciz düşenlere, lengerhâne⁸² yap-sınlar. Bitâb, hastalar için her yerde birer şifahâne bina edip, oraya maaşlı tabibler koysunlar. Her şehirde imarethâne⁸³, adalethane⁸⁴ sarayları kursunlar. Her yerde ziraat işlerini, raiye mallarını gözet-mek için koruyucular tayin etsinler.

Yine emrettim; her bir ülkeye üç vezir tayin etsinler. Bunlardan biri raiye içindir ki, ondan alınacak vergi-haraçların tahsilini gözet-leyip, burada yetişen mahsûlün hesabını yapsın. Vergi-rüsüm mik-tarı, vergi mükelleflerinin adlarını yazsın ve raiyeden tahsil edilen meblağ saklasın. İkinci vezir sipahi işlerini yönetir. Sipahiye veri-len ve verilecek meblağ hesabını yapacak. İkinci vezir sipahilerin levâzımâtı, askerın masrafları gibi tüm işleri yönetecek. Üçüncü vezir, gelen gidenler, kaybolanlar, vârisi olmayan mallar, öksüzler, mecnûnların malları, kadı ve şeyhülislâm hükümlerince kesilen ce-zaları, her türlü yollarla biriken mahsul ve işleri yönetsin.

Yine emrettim; ölenlerin mallarını kendi varislerine iletinler. Eğer vârisi yoksa onu hayır yollarına sarf etsinler veya Mekke-i Muazzama'ya göndersinler.

81. Burada, devletin gelir ve arazileriyle ilgilenen kurum.

82. Fakir, öksüzlere yemek verilen yer, guraba evi.

83. Hükümdar binası.

84. Adaletevi, kadıhane.

CENK-SAVAŞ, MUHÂREBE MEYDANINA GİRME VE ÇIKMA, SAF DÜZENLEME VE LEŞKER KIRMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki, eğer düşman askeri on iki bin süvariden az olursa, bu savaşta emîrlere emîri baş olsun. Oymak ve tümenlerden kendine on iki bin atlı asker alsın. Binbaşı, yüzbaşı, onbaşılar da be-raberinde olsun. Düşman tarafına bir menzil⁸⁵ kala varıp, onla yüz yüze olunca, bana haber göndersin.

Emrettim ki, bu on iki bin atlı askeri dokuz bölüğe bölsünler. Tertibi şöyledir: Gol, bir bölük; baranğar üç bölük; caranğar üç bö-lük; hiravul bir bölük ve karavul bir bölük. Baranğar ise hiravul, çapavul ve şakavuldan ibaret olsun. Şuna benzer caranğar: Bir bö-lüğü hiravul, ikinci bölüğü çapavul, üçüncü bölüğü şakavuldur.

Emrettim ki, muhârebe meydanında emîrlere emîri dört şartı iyice öğrenmiş olsun. En evvel oranın suyu bulunmalı; ikincisi as-keri saklayacak yeri olmalı; üçüncüsü, durduğu yer düşman aske-rinin durduğu yerden daha yüksek olmalı, ve yine güneşe karşı ol-mamalı ki güneş şûlesi askerın gözünü kamaştırmamasın; dördüncü-sü, muhârebe meydanının önü açık, geniş olması lâzımdır.

Yine emrettim; savaştan bir gün önce tüm ordu saf kurup tüzü-ğe göre topluluklara bölünsünler. Ertesi gün aynı nizamda asker dü-zenleyip düşman tarafına yürüyüş kılsınlar. Asker atlarının başları dümdüz olup, yürüme yönündeki başka sol ve sağ tarafa dönmesin.

Emrettim şöyle ki; yürüyüşte olan sipahilerin gözü düşman leş-kerine düştüğü anda, yüksek sesle tekbir söyleyip, süren salsınlar⁸⁶. Eğer askerbaşı harp işlerinde, askerî tüzüklerde yanlış yaparsa, ordu nezaretçisi derhal işe yarar emîrlere birini onun yerine koysun. Benim ona verdiğim zafer fermanını emîrlere, sipahilere göstereyin.

Emrettim; leşkerbaşı ordu nezaretçisiyle beraber düşman leşke-rinin az çokluğunu öğrenip, kendi askerî nizamlarını buna göre kur-sunlar ve de kendi silahlarını düşman silahlarıyla kıyaslayıp görsün-ler. Yine öğrensinler ki, düşmanın savaşa girme sürati nasıl, yavaş

85. Bir günlük yol, tahminen 60-70 km. mesafe.

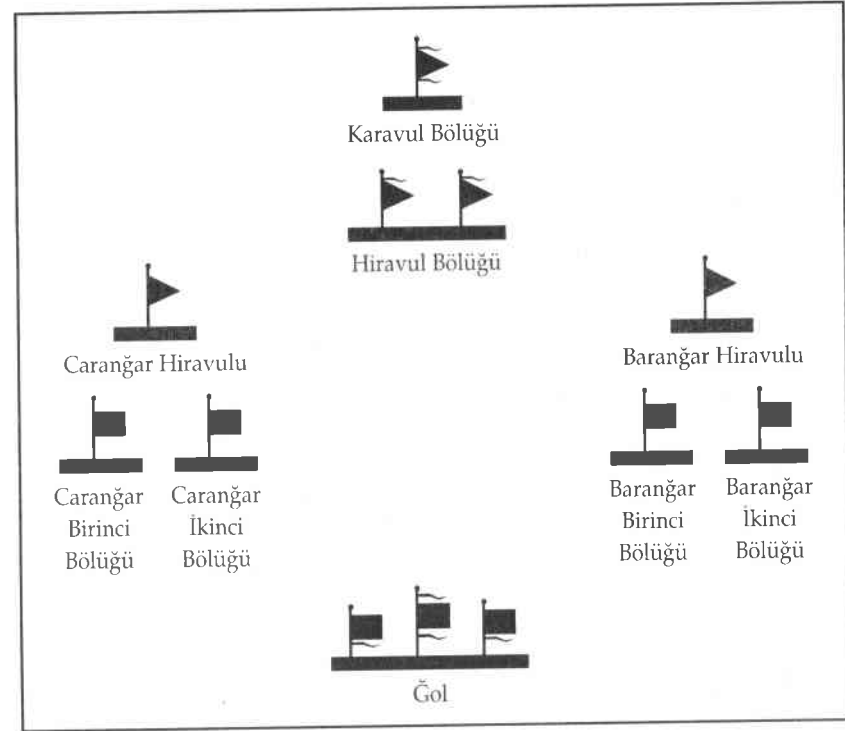
86. Gür sesle savaş çılgınlıkları atmak.

yavaş mı veya hızla mı savaşa girecekler. Yine onların savaşı sürdürme tarzını algılamaya çalışsınlar: düşman bir defada tüm güçleriyle mi hücum eder veya nizamdaki askerlerinden bölükler çıkararak, ardı ardına mı hamle yapar. Yine fark etsinler ki, düşman çapulcuları çatışıp-dönüp hamle kılıyor gibi mi veya geri dönmeden mi savaşıyorlar? Eğer onlar birinci hamleden sonra geri dönmezlerse, bizim siphahilerimize gerekir ki onların hücum dalgasını sebat ve bahadırlıkla karşılayıp püskürtsünler ki, şecâat bir saatlik sabır demektir.

Yine emrettim; düşmandan önce savaş kapısını açmasınlar. Yine emrettim; ne zaman düşman muhârebe başlatıp meydana girerse, askerbaşı hazır olda duran dokuz bölük askeri harekete geçirmeyi düşünsün. Bunun için ki, komutanın görevi askere buyruk verip, onları işe sokmaktır. Komutan o ki, savaş zamanı kol ve ayağı boşalıp kendini kaybetmesin. Şu dokuza bölünmüş asker bölüklerinin her bölümünü savaş silahlarından biri gibi saysın. Tıpkı ok yay, ay balta, kılıç, gürz, bıçak, hançer, mızrak gibi bunların her birini kendi yerinde kullanmak gerekir. Buna benzer askerbaşı dokuz bölük askerin her birini, lâyük olduğu işte kullansın. Veya komutan kendini güreşe tutuşan pehlivan kişi gibi görsün ki, dokuz bölük askeri kol, ayak, baş, göz ve diğerleri gibi onun azalarıdır. Düşman bölükleri üzerine dokuz defa, ardı ardına kılıç darbesi gelince, en sonuncu, dokuzuncu darbeye düşman bölüklerinin kırıldığı tecrübeyle sabittir. Komutana gerekir: En evvel hiravul bölümüne emretsin ki, düşman üstüne çapul kılınsınlar. Bunların ardından baranğar hiravulunu yardıma göndersin. Baranğar hiravulu ardından caranğar hiravulunu soksun. Böylece düşman askeri üzerine ardı ardına üç darbe inmiş olur. Eğer bu sırada bu hiravullar düşmana karşı güçsüz düşerlerse, o zaman buyursun ki, baranğar çapavulu athı baskın yapsın. Bunun ardından caranğarın şakavul bölümünü sal-sın. Yine de zafer kazanılmazsa, baranğarın şakavul bölümünü sal-sın. Ardından caranğarın şakavul bölümünü göndersin. Bunu gönderince bana haber verip, buyruklarımı beklesin. İş buraya kadar geldiğinde Tanrı'ya dayanarak, komutan bizzat kendi muhârebeye girsin. Benim meydanda hazır olduğumu sansın ki, Allah yardımıyla düşmana sekiz darbe inince dokuzuncusunda o yenilerek fetih-nusret nasib olur.

Komutan meydana girince ona şu lâzımdır ki, şaşkınlık yapmasın, cenge kendi girişmeden leşkerini işe sokup onlara önderlik yapsın. Eğer iş serdarın bizzat kendisinin savaşa katılmasına kadar cereyan ederse, imkân olduğu kadar kendini ölümden saklaması gerekir ki, serdarın ölümü her iki tarafı da çok etkiler. Ölen tarafa kötü ün yaparsa, düşman askerlerinin galibiyetine neden olur. Komutana lâzımdır ki, savaşta akıl-tedbirle iş yapsın, kendini şaşkınlığa kaptırmamasın, şaşkınlık şeytan işidir. Geri çıkamayacak yere girmesin.

SAF DÜZENLEME TERTİBİ (BİRİNCİ SAVAŞ NİZAMI TÜZÜĞÜ)*

* Bu ve sonraki şemalar, eserin 1783 yılında İngilizce yayınlanan Oxford neşrine göre verilmektedir.

KAHRAMAN ASKERLERİMİN SAF TUTMA TÜZÜĞÜ

Buyurdum, eğer düşman leşkeri on iki bin atlıdan çok, kırk binden eksik olursa talihli oğullarımdan biri bu yürüyüşe komutan olsun. Tümen, uluslardan alınan işe yarar en az kırk bin atlı askerden kurulan kuvvet emirleriyle beraber iki beylerbeyi de onun emrinde olsun. Kahraman askerlerim nereye varsalar beni kendileriyle hep beraber bilip, meydandayım gibi görüp, erlik-bahadırılık namusunu korusunlar. Uyanıklık-dikkatlilik tedbirini kaçırmassınlar.

Her zaman benim ikbâl bayrağımı kaldırırlarken bu kuvveti on iki bölüğe ayırırsınlar. Her bölükbaşına ulus emirlerinden bir kişiyi emir olarak koysunlar. O benim saf bozma, leşker kırmak için kurduğum on iki tüzüğümü daim göz önünde bulundursun. Komutan o ki, düşman komutanlarının sayısını öğrenip, onlara karşı eşit serdarlar koyar. Düşman sipahileri içinden keskin nişancı, okçu, kılıççı, mızrakçı, savaşçı bahadurları belirleyip tanısın. Muhârebe gidişâtını iyi tesbit etsin ki, düşman serdarı bölüklerini sakinlikle ardına gönderiyor mu veya birdenbire hücumla geçti mi? Muhârebe meydanına giriş-çıkış yollarını da iyi tanısın. Düşmanın savaşma tarzını da anlayıp dursun. Bazen düşman hileyle kendini az gösterip, güçsüzmüş gibi olup kaçmaya başlar. Bu zaman ihtiyat yolunu tutup aldanmamak gerek. Savaş gören, iş yapan serdarlar savaş düğümlerini çözmeyi bilmelidirler. Ki, hangi bölük askeri göndermek gerek, hangi topluluğun yırtığını yamamak gerek, savaşın hangi usûlünü kullanmak gerek. İş gören, tecrübe edinen komutan, muhârebenin ilk başında hemen düşmanın kastını fehmederek onun önüne geçer, hangi tarzda savaş yapacağını sezer.

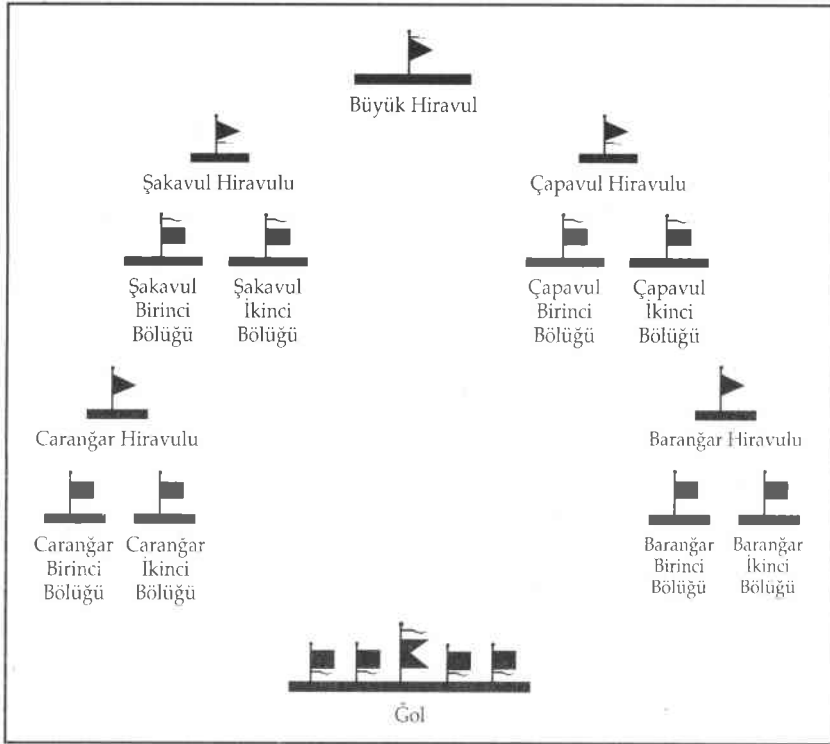
Şimdi bu savaşta komutan kırk bin askerini on dört bölüğe ayırıp, şöyle nizam düzenler. En evvel serdar kendi saflarını düzeltip tüzüğe sokup onu gol diye atasın. Sonra üç bölük baranğar bölüğü kurup, onun bir bölüğüne baranğar hiravulu adını versin. Yine üç bölük caranğar kısmını düzenleyip, onun bir bölüğünü caranğar hiravulu desinler. Buna benzer baranğar bölükleri önünde yine üç bölük çapavul bölüğü koysunlar. Bunun bir bölüğü çapavul hiravulu olsun. Yine buna benzer caranğar bölükleri önünde yine üç

bölük koyup, onu şakavul desinler. Bundan biri şakavul hiravulu olsun. Sonra gol karşısında kurulacak büyük hiravul bölüğünü en güvenilen okçu, keskin nişancı, mızrakçı, kılıççı bahadırlardan oluşturmak gerekir ki, birinci çarpışmada bu bölük büyük savaş çığıllıkları atıp düşman askerlerinin hiravul topunu kırmalıdır. Serdara lâzımdır ki, düşmanın savaş usûllerine çok dikkat etsin. Komutanlardan hangisi serdardan buyruksuz hareket edip telaşlanırsa ona tembih etsin. Öndere lâzımdır ki, düşmanın giriş çıkışına baksın. Düşman başlamadıkça kendi savaş başlatmasın. Düşman savaşa giriştiğinde onun muhârebe usûllerini öğrensin. Muhârebe meydanına nasıl girip çıktıklarını görsün. Hangi usûlde giriyorlar, hamle yapınca, fırsat bulup tekrar hamle yapacaklar mı, bunları tesbit etsin. Öndere lâzım ki, güçlü darbe almadan kaçmakta olan düşman askerinin ardından kovalamasın. Çünkü bunun arkasında güçlü yardımcısı olup, kovalayıcılara darbe indirir.

Komutan yine buna baksın ki, düşman leşkeri meydanda toplu olarak mı savaşacaklar veya sağ-sola kanat mı açacaklar. Nasıl olursa olsun evvel büyük hiravulu onlara karşı çıkarıp savaşırması lâzım. Bunun ardından çapavul hiravulunu, şakavul hiravulunu ardına gönderip, büyük hiravulun yardımına yetiştirsin. Arkalarından çapavul birinci bölüğünü ve şakavul ikinci bölüğünü cenge soksun. Onlar ardından çapavul ikinci bölüğünü, şakavul birinci bölüğünü göndersin. Eğer düşman üzerine indirilen şu yedi hücum darbisiyle fetih olmazsa, o zaman baranğar hiravulu ile caranğar hiravulunu salsın ki, böylece düşman üstüne dokuz darbe vurulmuş olur. Eğer bununla da fetih müyesser olmazsa, baranğar birinci bölüğü, caranğar ikinci bölüğü atla baskın yapsın. Şu on bir darbeyle düşman bölükleri kırılıp fetih olacaktır. Eğer [bazen] bu darbelerle de iş zaferle hallolmazsa, baranğar ikinci bölüğünü ve baranğar birinci bölüğünü cenge soksun. Bu on üç darbeden sonra düşman sipahi bölükleri yenilerek nusretin kazanılmasından ümit edilebilir. Yine de bu on üç darbeyle fetih-zafer elde edilemezse, o zaman serdara lâzım olan gol bölüklerini tüzüğe göre düzenlemektir. Düşmanın gözüne kendini dağ gibi gösterip ağır akan derya gibi düşman üstüne yürüyüş kılısın. Savaş bahadırlarına buyursun ki, kılıçla dövüşme tarruzuna geçsinler. Okçu, keskin nişancılara buyursun ki, düşman

üstüne ok yağdırınsınlar. Eğer böylece de fetih olmazsa bana haber gönderip serdar kendisi meydana atılsın ki, yardımına yetişeceğim.

**ON DÖRT BÖLÜĞÜN SAF TUTMA TERTİBİ
(KIRK BİN ATLI SİPAHİ KUVVETLERİNİ SAFA DİZME TÜZÜĞÜ)**

Yine böyle tüzüğe bağladım ki, eğer düşman leşkeri kırk bin süvariden fazla olursa öyle bir durumda beylerbeyiler, emîrlar, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı ve kalan mevcut sipahiler benim zafer tuğuma bakmaları lâzımdır. Emrettim; hangi bölük askeri emîrine ferman gönderirsem, bu hükmüme göre yapsınlar ve ona karşılık kılmasınlar. Beylerbeyilerden, emîrlardan ve başka sipahilerden kim olursa olsun eğer hükme karşı çıksa, onu kılıçtan geçirip koldaşını onun yerine koysunlar.

Yine şöyle buyruk verdim ki; oymak, ulus, koşun, tümenler içindeki damgalı on iki oymağı kırk bölüğe ayırınsınlar. Yine damgaya yetişmeyen yirmi sekiz oymak emîrleri gol bölüğü ardından asker safları düzenlesinler. Oğullar, torunlar gol bölüğünün sağ kol tarafına saf bağlasınlar. Akriba karındaşlar gol bölüğünün sol kol tarafından yer alsınlar. Bunlar tarhan⁸⁷ bölüğünü oluştururlar ki, muhârebe meydanında kime yardım gerekecekse ona yardım etsinler. Baranğara altı sipahi bölük koysunlar, buna yine bir bölük baranğar hıravulunu eklesinler. Aynen caranğara altı bölük koyup, ona caranğar hıravulunu eklesinler.

Buyruk verdim şöyle ki; altı bölük baranğarın önünde yine altı bölük asker koyup çapavul desinler. Bunun önüne bir bölük koyup bunu çapavulun hıravulu yapsınlar. Buna benzer caranğar bölüğü önünde de altı bölük asker hazırlayıp onu şakavul desinler. Yine bir bölük düzenleyip, onu şakavul hıravulu yapsınlar.

Çapavul, şakavul bölükleri önünde iş gören, deneyimli emîr ve bahadırılar önderliğinde altı bölük düzenleyip, adını büyük hıravul koysunlar. Bunların önünde güçlü olan bir bölük düzenleyip, o hıravulun hıravulu olsun. En öndeki hıravul hıravulunun sağ kol, sol koluna akrabaların kıtasıyla beraber iki karavulbeyi toplu koysunlar ki, bunlar düşman leşkerinin devamlı gözetleyecekler.

Şöyle emrettim; düzenlenen kırk bölük asker emîrleri benden ferman almayınca muhârebeye girmesinler. Kendi sıraları gelinceye kadar kıpırdamasınlar. Lâkin savaşı bekleyip hazır olsunlar. Savaş emri onlara ulaşınca düşmanın savaşıma tarzını görüp, sonra girişsinler ki düşman, hangi üslûpta muhârebeye giriyorsa onun tedbirini alsınlar. O hangi yolu açmak isterse o yolu bağlasınlar.

Emrettim; ne zaman büyük hıravulun hıravulu savaşa giriştiyse, hıravul emîri kendi altı bölük askerini art arda göndersin ki, sırayla altı darbe düşmana vurulursa onun safları bozulup gücü kırılacak. Bunun üzerine sağ kol çapavul emîri kendi altı bölüğünü art arda yardıma gönderip arkasından kendisi de hücum etsin. Aynen şakavul emîri özünün altılık bölüklerini öndeki bölüklerin yar-

87. Burada ihtiyat anlamındadır.

dımına göndersin. Bunların arkasından kendisi de topuyla taarruza geçsin ki, Allah'ın yardımıyla bu on sekiz darbe düşmana vurulduğunda güçleri kırılıp geriye çekilecekler. Eğer düşman bu darbeleri yiyip de kendini saklayıp yine sebatlılık gösterirse, o zaman baranğar ve caranğar emîrleri düşman tarafına öz hiravullarını göndersinler. Ne zaman bu hiravul topluluğu sağdan, soldan girerken düşman leşkəri dayanamadan elbette bozulacaktır.

Eğer buna da dayanırlarsa, baranğar ve caranğar emîrleri bütün bölüklerini düşman üstüne atsınlar. Eğer bu bölüklerle de fetih olmazsa, baranğar ve caranğarlar emîrleri öz bölükleriyle cenge girsinler. Eğer bunlar bile güçsüzlük gösterirlerse, baranğar tarhanı emîrzadeler ve caranğar tarhanı akrabalar düşmana karşı hücum geçsinler. Bunların gözleri düşman serdarının üzerinde, serdarın tuğunda olsun. Bahadırılık şecâatiyle düşman saflarını kırıp, serdarını ele geçirince, düşman tuğunu ters çevirsinler.

Eğer bu kadar darbeleri görüp düşman yine de çekilmeden duruyorsa, o zaman ihtiyat bölükleri, göl bahadurları, bunlar arkasından safta duran ulus bölükleri birdenbire taarruza geçsinler. Eğer bunda da fetih olmazsa, sultana lâzımdır ki, büyük himmet, dağ gibi yürekle kendi harekete geçsin. Ben Kayser savaşında böyle yaptım. Sağ kanat serdarı Emîrzâde Mîranşah'a buyurdum ki, Kayser'in sol kanadı karşısından ve yanından cenge girsin. Sol kanat komutanları emîrzâde Sultan Mahmûd⁸⁸ Han ve Emîr Süleyman'a buyurdum ki, Kayser'in sağ kanadına hücum etsinler.

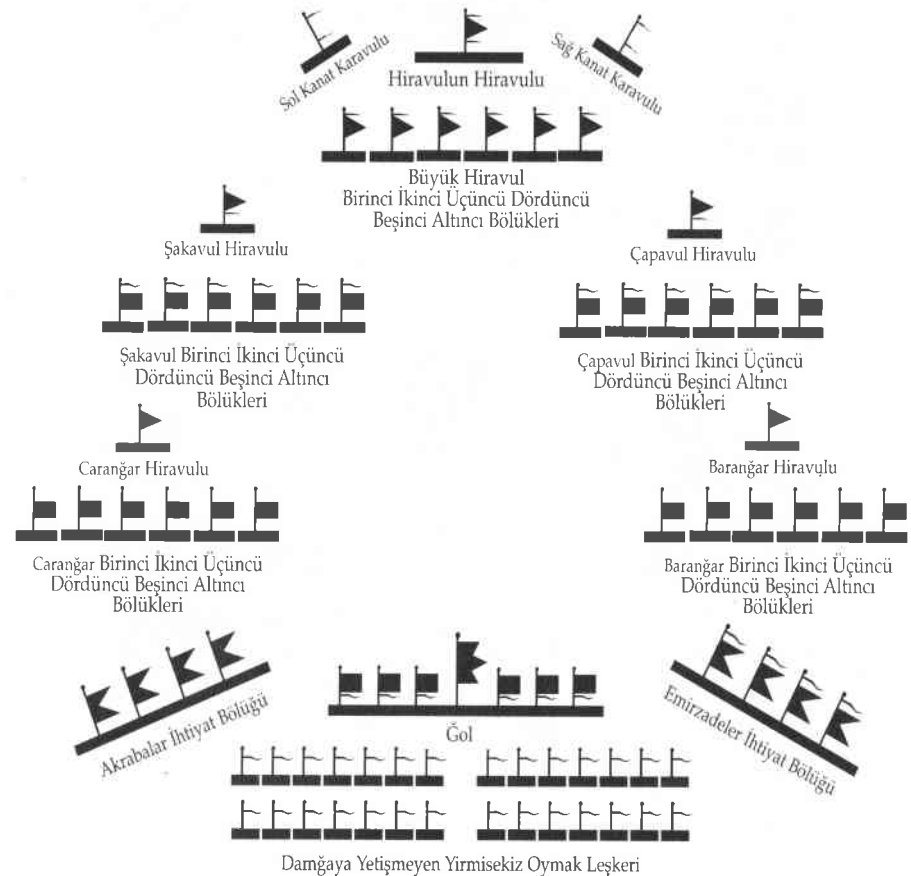
Sağ kanat ihtiyat kuvvetlerinin emîri Emîrzâde Ebû Bekir'e emrettim ki, tepe üstünde duran Yıldırım Bâyezîd'in göluna türktaz yapsın. Ben kendim göl kuvvetleri ve oymak, ulus askerleriyle Kayser tarafına döndüğümde birinci hamleyle Kayser askeri bozuldu. Sultan Mahmûd Han Kayser'in arkasından koşup, onu tutup önüme getirdi.⁸⁹ Toktamış Han Savaşı'nda da bu tüzüğü kullanıp onu yendim.⁹⁰ Ve de onun tuğunu ters çevirmeyi buyurdum. Eğer düşman baturluk gösterip hücumla ileri atılırsa, çapavul, şakavul, baranğar,

88. Timur döneminde Çağatay ulusunun resmî hânı (1388-1402).

89. Olay 20 Temmuz 1402'de olmuştur.

caranğar toplarını bozup kendini göla yetiştirirse, o zaman sultana lâzımdır ki, şecâat ayağını sabır üzengisine iyice dayandırıp düşman karşısına kendi çıksın. Ben Şah Mansûr Savaşı'nda öyle yaptım. O kendini bana yetiştirmişti, ben bir hamleyle onu helâk ettim.

DAMGALI ON İKİ OYMAK LEŞKERDEN KIRK BÖLÜKLÜ YASÂL KURMA DÜZENİ

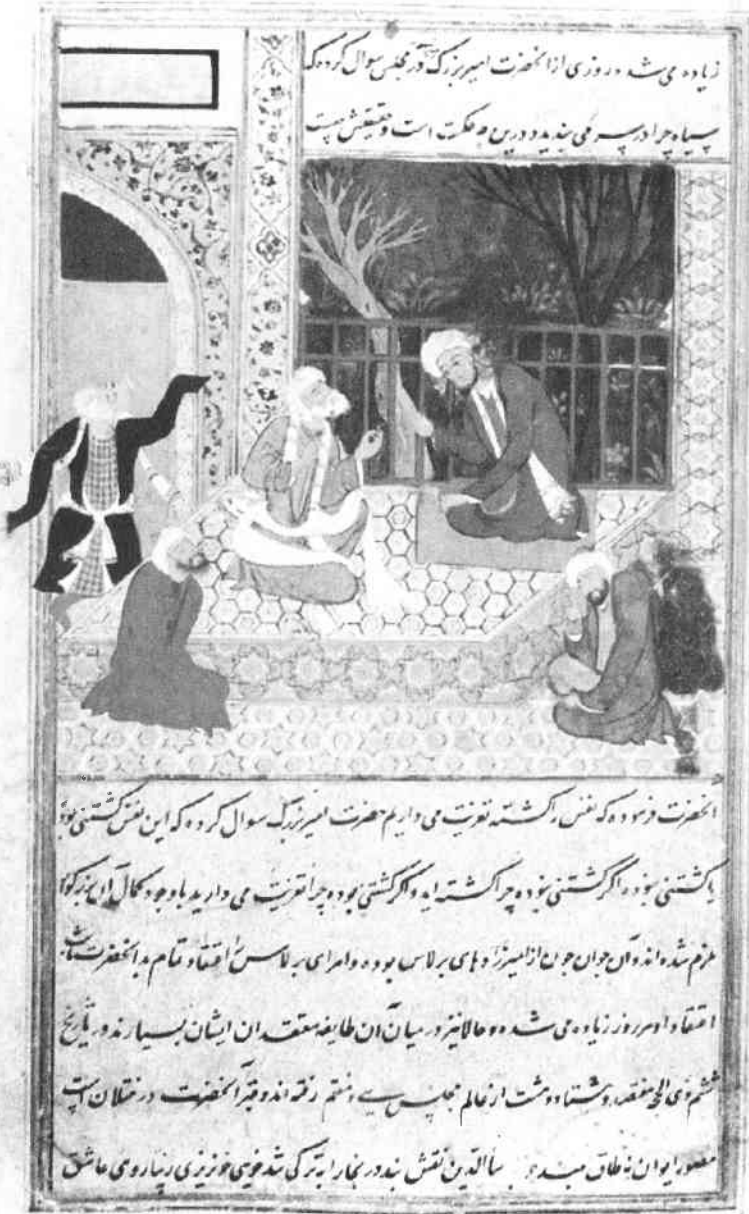
90. Olay 17 Nisan 1395'de olmuştur.

Timur'un Karabağ üzerine gaza yürüyüşü.

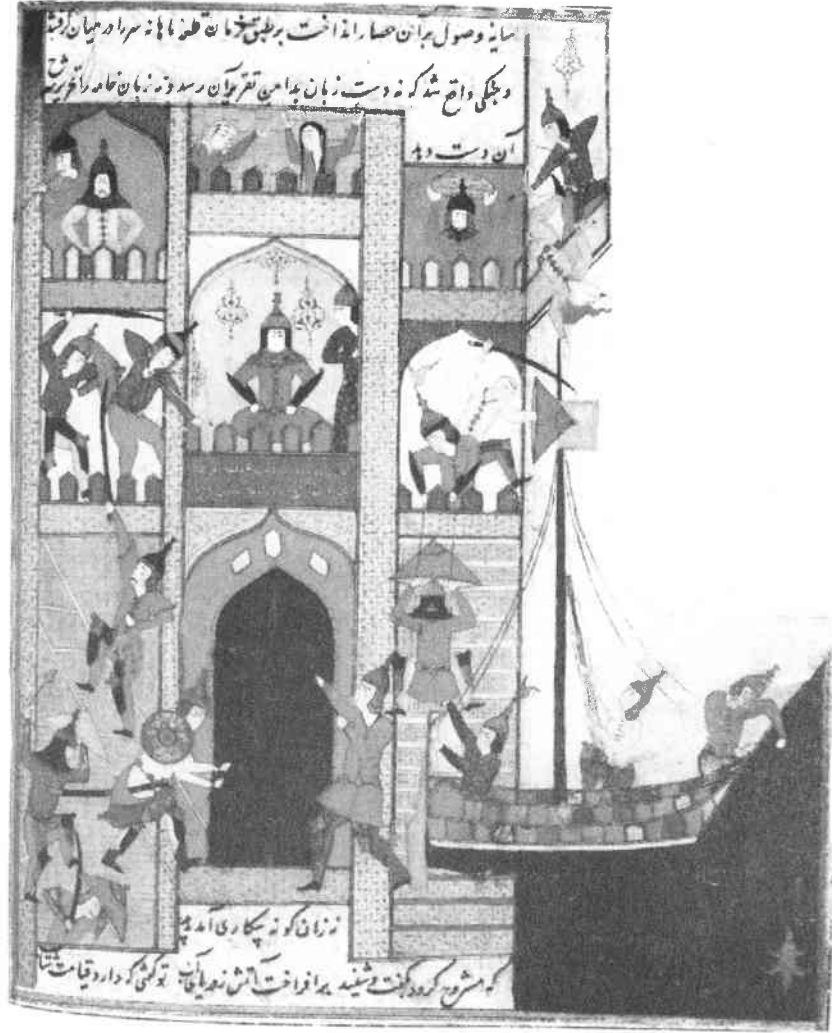
Timur, torunu Pîr Muhammed'i Multan'da kabul ederken.

Timur, Emîr Seyyid Ali Hemedânî ile tartışırken.

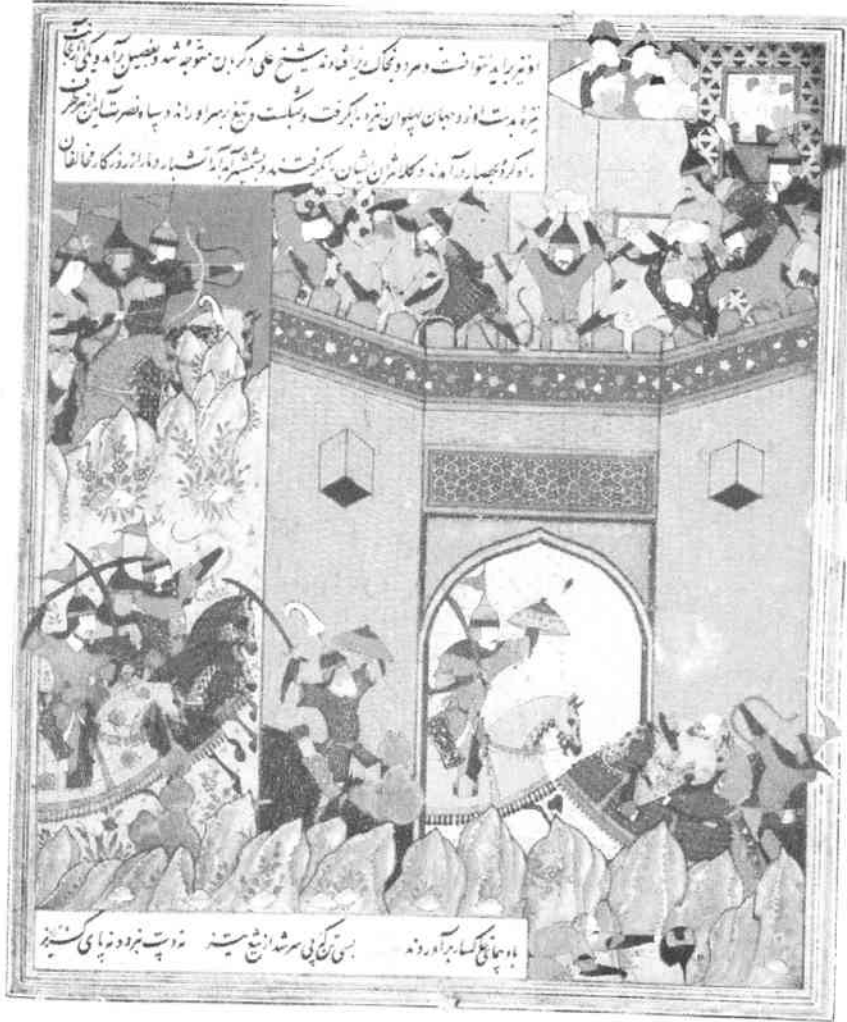
Seistan'ın Timur ordusu tarafından zabt edilmesi.

Mâhâk Kalesi'nin Timur askerlerince muhasara edilmesi.

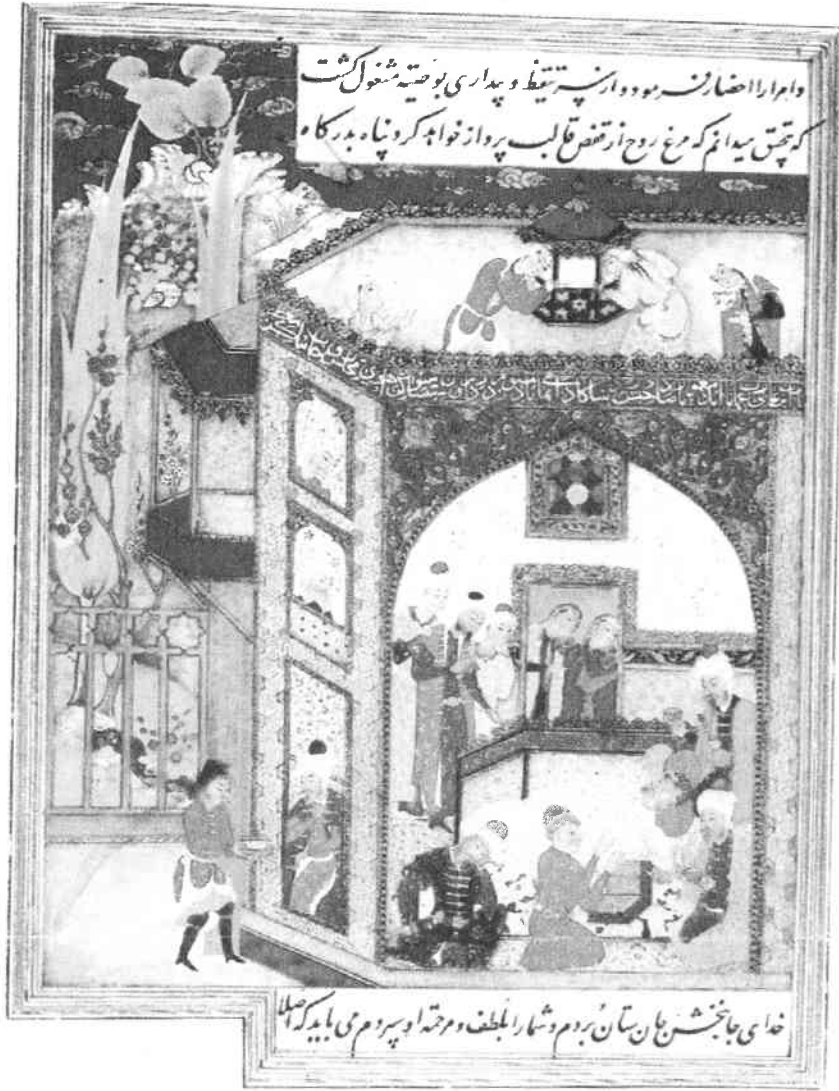

Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı tekneyle terk etmesi.

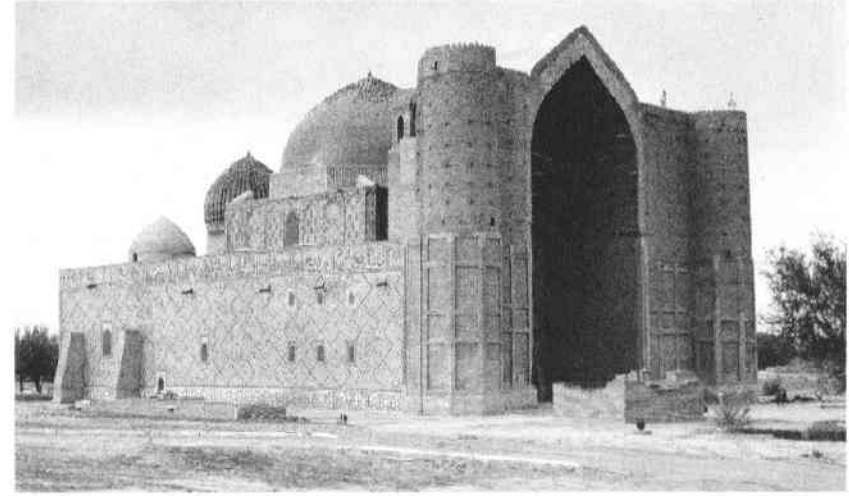

Kirman Kalesi'nin Timur askerlerince muhasara edilmesi.

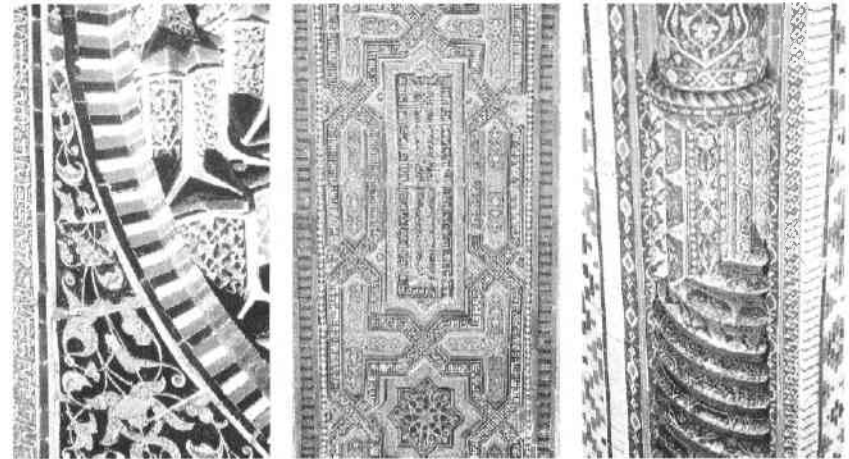
Timur askerleri Hindistan'da bir kaleyi muhasara ederken.

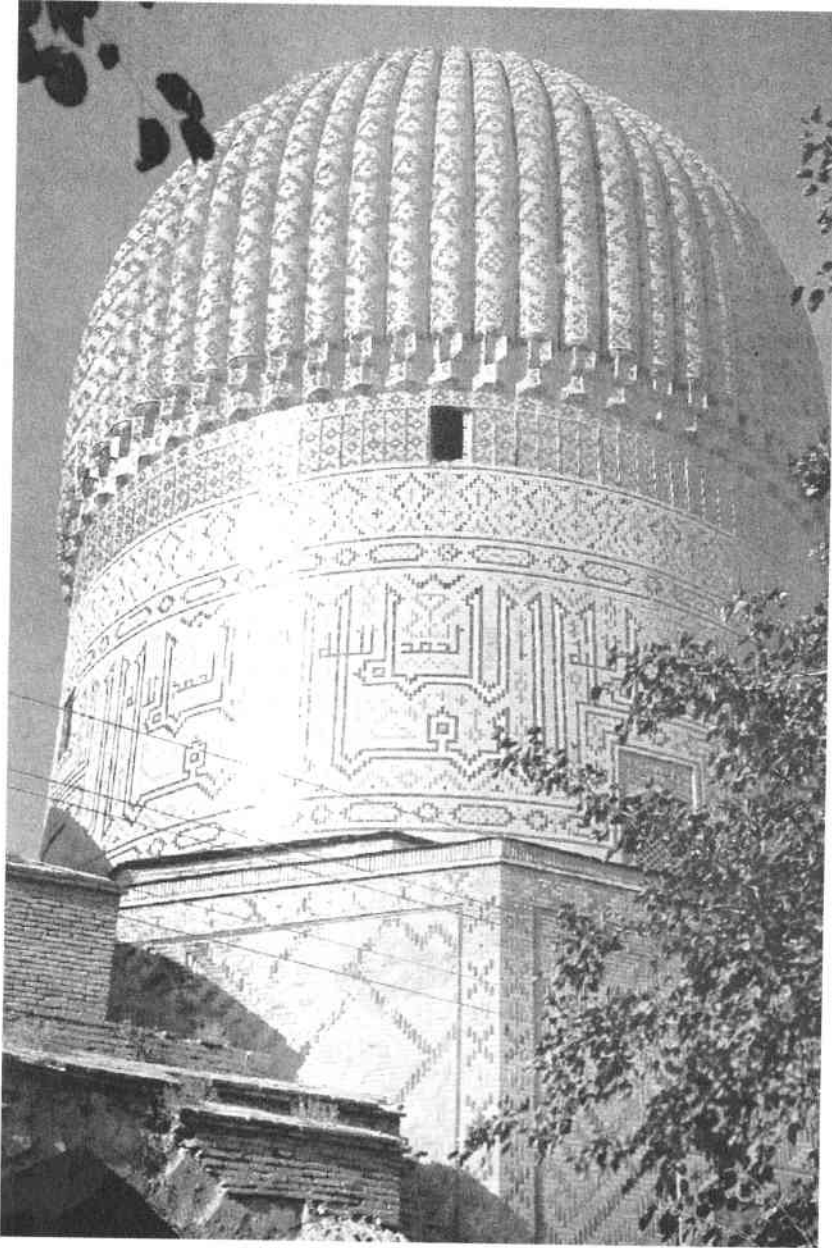
Timur ölüm döşeginde.

Timur'un ilgili tüzüğü gereği inşa edilen yapılardan biri: Hoca Ahmed Yesevi mimari kompleksi.

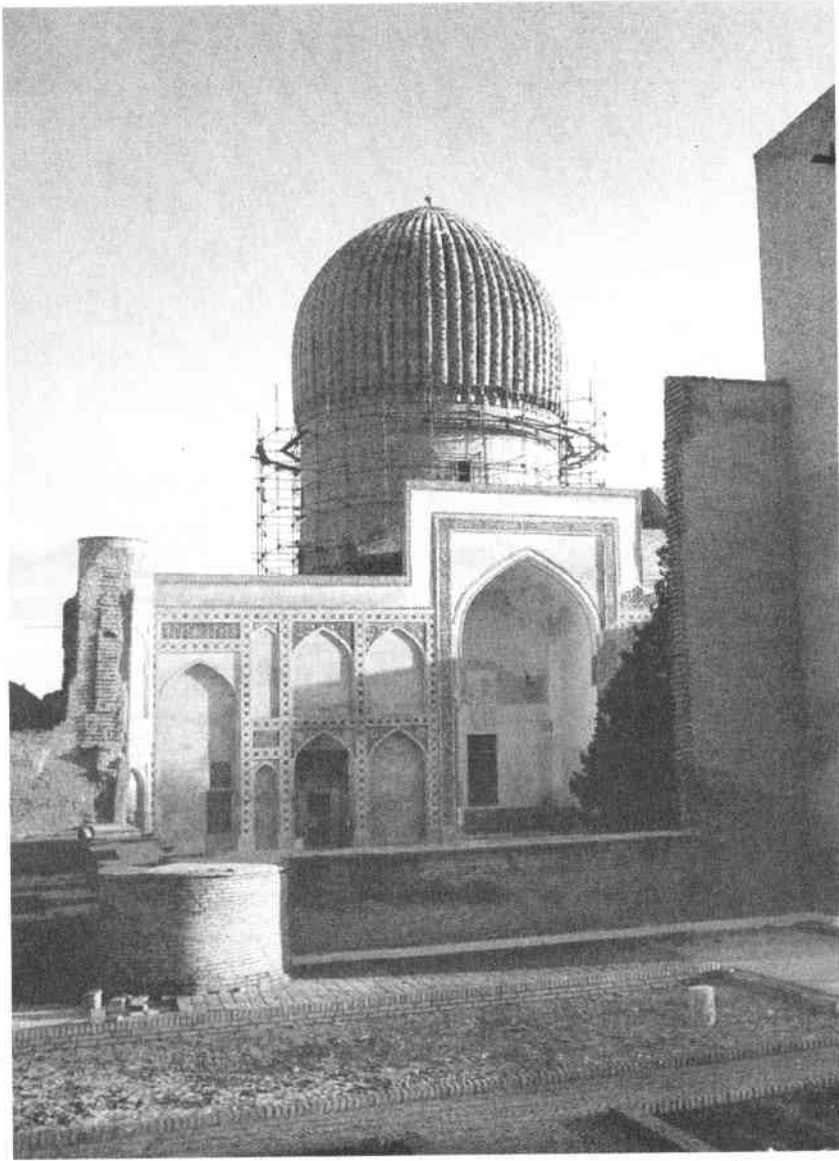
Semerkant'taki bazı medrese ve türbelerin cephesinden detaylar.

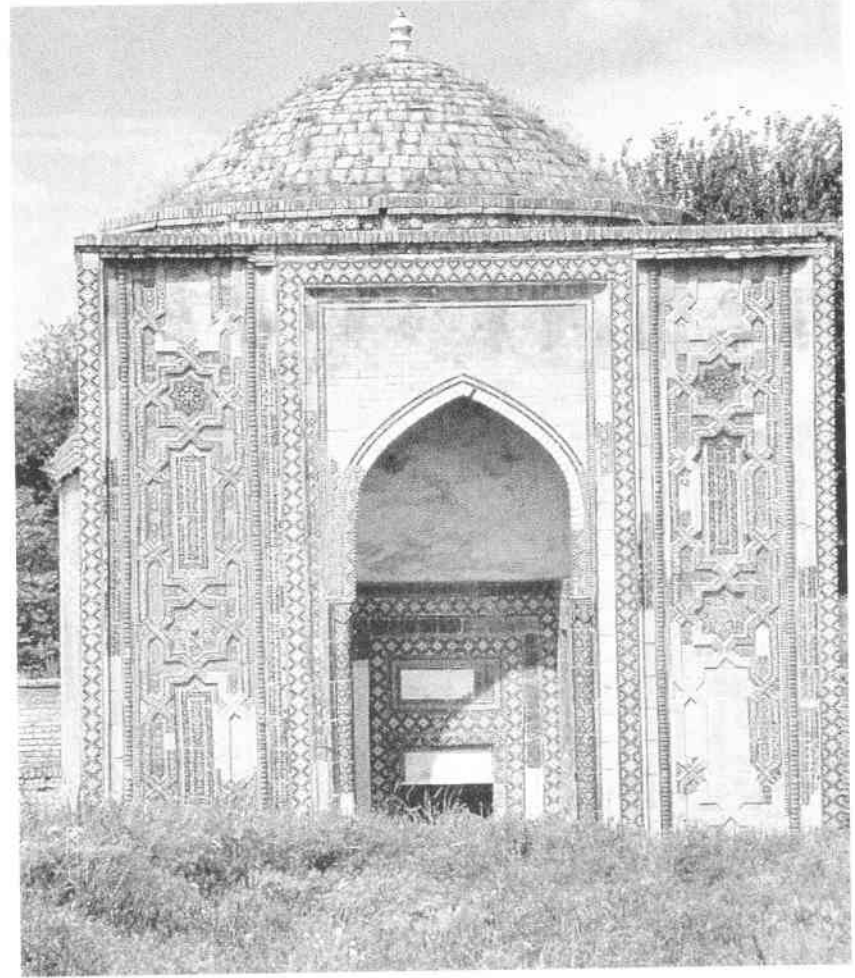
Semerkant'taki Gür-i Emîr Makberesi'nin kubbesi.

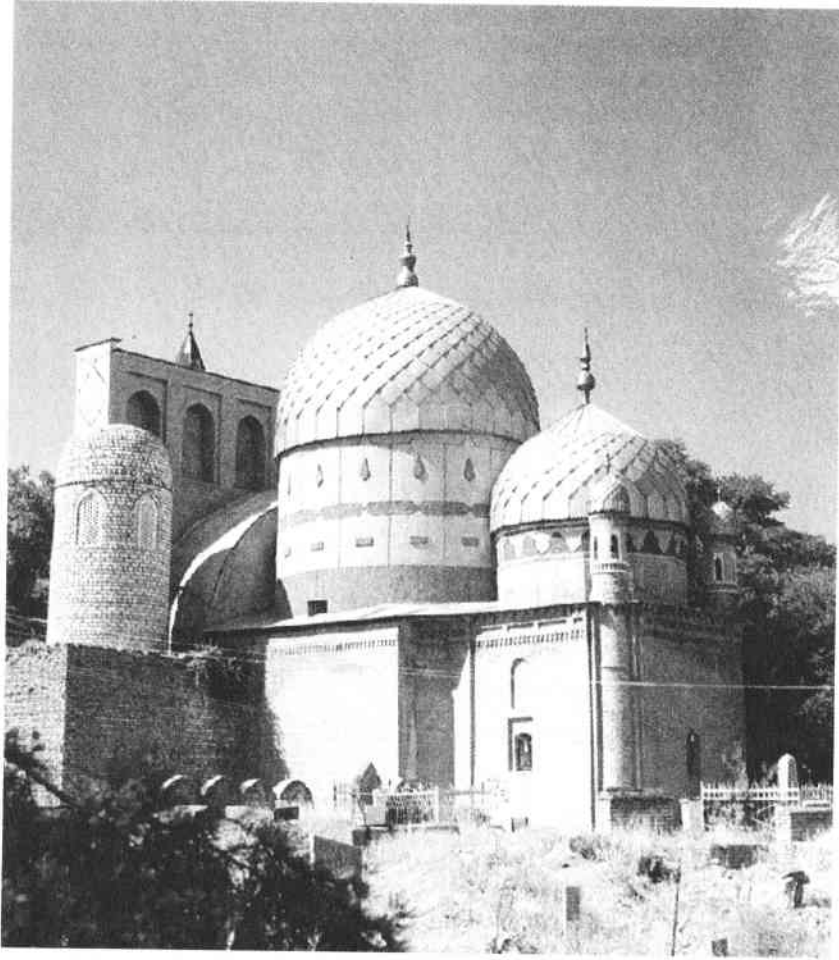
Taşkent ilindeki Zengi Ata Makberesi'nin Mihrabı.

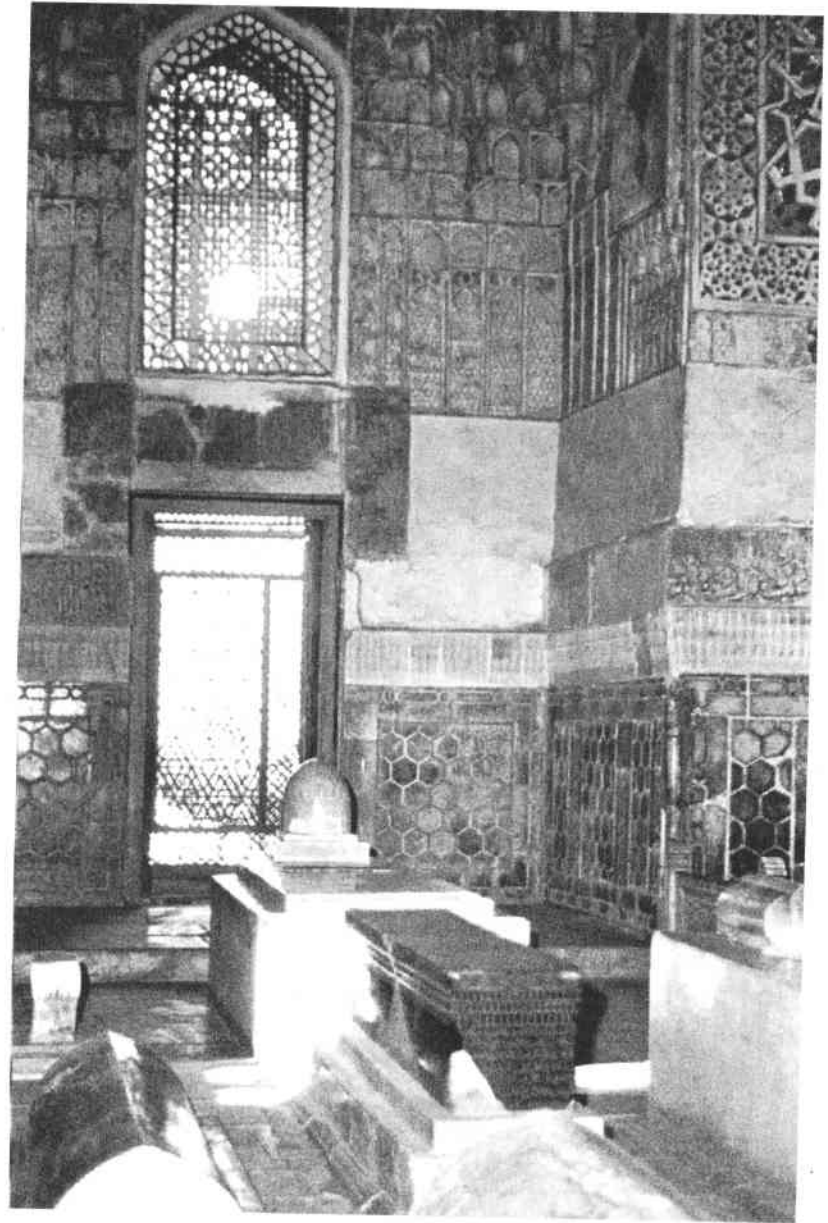
Semerkant'taki Gür-i Emîr Makberesinden.

Peygamberimizin amcasının oğlu Kusam İbn Abbâs'ın Türbesi (Semerkant, Şâh-i Zinde anıt mezarlığı).

Timur'un emriyle inşa edilen Taşkent ilindeki Zengi Ata Makberesi.

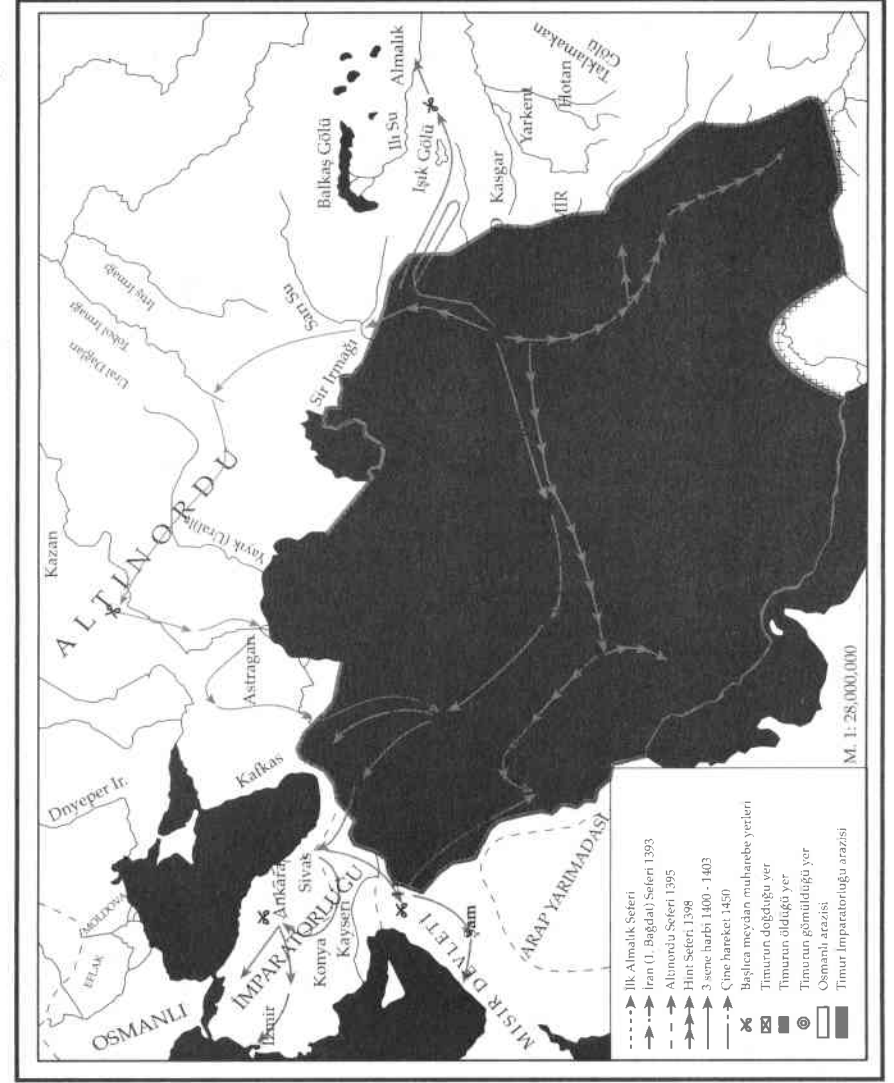

Kendi vasiyeti üzerine Gūr-i Emīr Makberesi'nde Mir Seyyid Bereke Hazretlerinin ayak ucuna defnedilmiş olan Timur'un siyah nefrit kabir taşı.

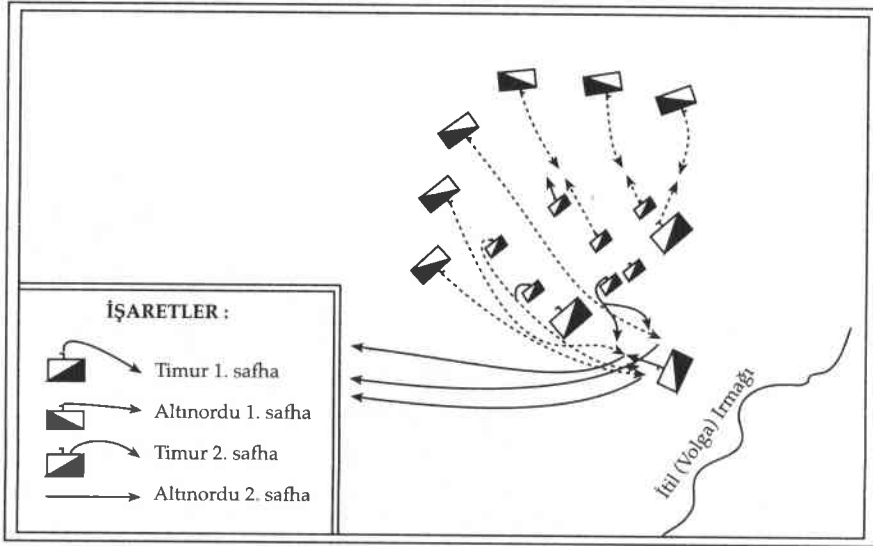

Timur'un Taşkent'teki heykeli.

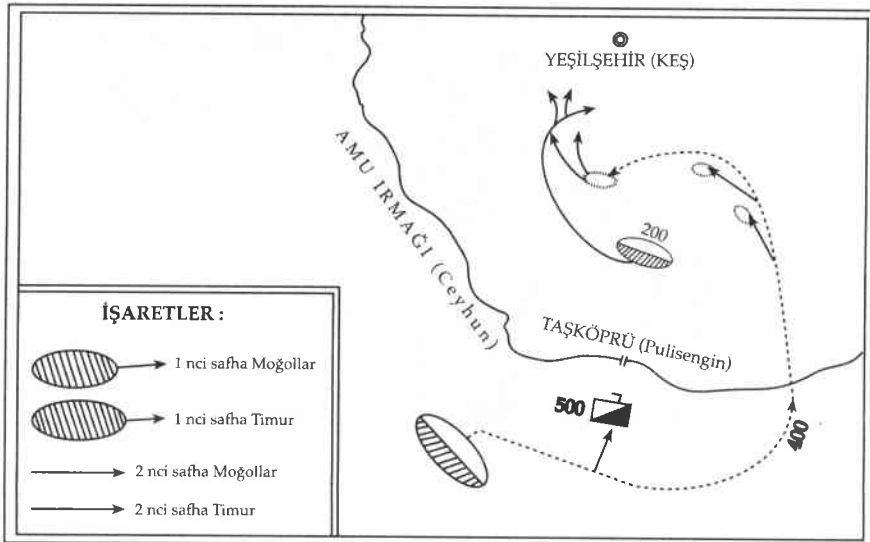
TİMUR İMPARATORLUĞU VE SEFER İSTİKAMETLERİNİ GÖSTEREN HARİTADIR.

TİMURUN ALTINORDU İLE MUHAREBESİ

TİMURUN TAŞKÖPRÜ MUHAREBESİ

İNDEKS

A

- Abdullah 15, 49
 Acem Irakı 58
 Açıği 34
 adalethane 122
 adet 18, 74, 94
 af kalemi 73, 81
 Afgan 62
 Afganistan 6, 26, 34, 35, 41, 54, 87
 akçe 80, 120
 âkil 73, 96, 97, 115, 117
 aksakal 83, 113, 119
 Âl-i Muhammed 79, 80
 Alâcu Kalesi 37
 alaçık 40, 107
 Alçın Bahadır 40
 Ali Derviş 108
 Ali ibn Lakatî 14
 Ali ibn Mûsâ 78, 119
 Alibek Canı Kurbânî 12
 Alihan Töre Sağıni 10, 14, 19
 Allah'ın mülkü 47
 Amuderya 26, 30, 34, 37, 41, 48, 49,
 110
 Andarâb 61
 Andican ve Türkistan vilâyetleri
 110
 Angürya 67
 Arap Irakı 6
 Arap-Acem 7, 74, 85
 Argun 79, 108
 arzuhâl beyi 107
 asâlet 94
 asker 15, 19, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33,
 34, 35, 38, 40, 41, 42, 44,
 45, 46, 51, 53, 54, 55, 56,
 57, 59, 61, 63, 67, 75, 76,
 98, 100, 101, 102, 103, 106,
 107, 109, 110, 118, 123,
 124, 129
 Asker kadısı 76
 aslî haraç 90
 at ahırları 106
 aylık haberler 118
 Azerbaycan 6, 55, 58, 59, 64, 65, 66,
 67, 72, 79, 95, 100
 Azerbaycan savaşı 100
 Aziziddin 97